

ВАСИЛЬ ПЛАСКОНІС

З рідного села в широкий світ

Спогади

759385

Сент-Кетеріне

— 1975 —

Канада

Пишучи, дотримуюся засади, щоб усе було відображено чесно і правдиво, і не маю на меті когось ображувати чи кривдити, бо на це не дозволяє і мій похилій вік.

Василь Пласконіс

Перша частина.

МОЄ СЕЛО

Село! І серце віднощине...
Село на нашій Україні —
Неначе писанка...

Тарас Шевченко

Не раз дивно мені самому: адже я прожив у своєму селі менше ніж третину віку (я народився 1897 року) і, коли пишу ці рядки, минає вже півстоліття, як живу в Канаді, але оте село і далі "моє", рідне, незабутнє. — село Дичків. Вже стільки часу минуло — а, досить мені зашлющити очі, як те село вирине, мов живе, у моїй уяві. Оте село, що "неначе писанка". Бачив я немало світу, бував у різних країнах — і гарних і збогнх — жив у містах і поза містами, але досі переконаний, що ніде нема нічого кращого нонад наше українське село. Про це село писали вже багато нашх письменники, осидували його у віршах і в прозі, тож мені вже не лишається нічого сказати. Бо не письменник я і не поет — я проста людина, хлібороб з діда-прадіда, і не маю за собою високих шкіл. Але у моєму серці образ мого села, мого Дичкова, так глибоко закарбований, що спомини про нього просвітлювали і далі просвітлюють усе моє життя. І хоч списую ці спомини простими словами, але вкладаю в них усю свою любов, усю мою душу сина рідної землі і рідного села — отого найкращого, незабутнього світу. І дарма, що, як писав наш великий Кобзар, "у тій

ПЕРЕДМОВА

Хочу в кількох словах вяснити мету оцих моїх спогадів "З рідного села в широкий світ". Заявляю Вам щиро, Шановний Читачу, що не пишу з наміром прославити своєї ім'я та зачислити себе до письменників. Ні, і ще раз ні! Я завжди хочу бути лише самим собою.

Кажучи правду, спонукав мене написати про моє село і мої переживання мій земляк з Тернопільщини з Гаїв Великих проф. Володимир Мацьків, який працює в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Філадельфії. Проф. В. Мацьків тотус до друку вже третій том матеріялів "Шляхами Золотого Поділля" і звернувся до мене, щоб я написав децю про наше село Дичків.

Спочатку я відповів йому шановному землякові, що не маю певности, чи мені це вдасться, але на це знову одержав листа, в якому проф. В. Мацьків запевняє мене, що я не матиму труднощів. Він читав мій репортаж з побуту в Аргентині і приїшов до висновку, що я з таким завданням дам собі раду.

Оцим записанням проф. В. Мацьків додає мені відваги, і я взявся писати не лише про моє рідне село, а й узагалі про мої переживання на батьківщині і на чужині, щоб усеціло вяснити положення, в якому знаходиться колись та і тепер знаходиться український народ. У писанні мені чимало помагав дружина, щоб здобути з давнини забути події.

Накладом автора

Всі права застережені

хатині, в тім раю, я бачив некло", моя любов до села не холоде, навпаки, вона росте разом з великим болем до мого бідного знедоленого українського народу і з ненавистю до всіх окупантів, що перетворили рай у некло.

Золоте Поділля... Тернопіль... А від Тернополя на схід — залізниця до Підволочиськ. У Дичкові — перестанок, а в селі Бірки Великі — перша станція.

Село Дичків розложилося півколом над невеличкою рікою Гнізною. При кінці села до Гнізни впадає ріка Гніздична, і вони разом несуть свої води далі до Серету — туди, де стоїть давнє княже місто Терсбоваля.

Дичків за моєї пам'яті було селом невеликим і перед першою світовою війною мало коло 200 родин і кругло 180 хат ("номерів"), але з роками населення приростало, і село збільшувалося.

Через село йшов битий шлях — "мурованка" — з Тернополя через Бірки Великі, Дичків і далі — до сіл Красівка, Товстолуг, Баворів тощо.

По середині села стояв храм Божий, гарний, мурований, побудований десь 1860 року. Коло церкви росло дві великі липи, старші за неї на кілька десятків років. Окопаль — дзвіниця з чотирма дзвонами. Найбільший з них і найголосніший називався Петром — по імені селянина Петра Демидаса, що його купив на власний кошт, а до того поставив ще по боках церкви дві "фігури". Цей господар Петро Демидас був відом моєї дружини, а справлений ним дзвін був такий голосний, що його було чути і в дооклишніх селах.

Довкола церкви розстилалася широка площа. На ній у часі Великодних свят молодь виводила

гатілки, бігали і бавилися діти, і сходилися також старші, щоб напам'ятати традиційним розвагам своїм нащадків. А в день празника Преображення Господнього (19-го серпня) йлонці заливала справжня новина народу. Були це переважно побожні люди з довоклишніх сіл, які приходили помолитися і посприяти, а господарі з сусідніх Гаїв Великих привозили заравом цілі вози різних овочів, бо в тому селі було багато садів, і з них селяни мали чималі прибутки.

Не бракувало людей навіть і з Тернополя, переважно торгівців, що привозили медяники, цукерки і певні інші солодощі, а при тому — і дуже сумнівної якості панюї, які чомусь називалися "фрішка лімонада". Ще "фрішка" можна пояснити; мабуть це слово походило з німецького "фріше" — "свіжа", але слово "лімонади" то може рувчати, що з "лімонами", себто, з цитринами, ці панюї не мали нічого спільного. Була це підфарбована, посолоджена звичайна водичка, ще й тепла до того, отже, навіть і не дуже "фрішка". Але попит на неї був великий.

— Фрішка лімонада! Фрішка лімонада! — вигукували на всі голоси пролавіці, намагаючись перекричати один одного.

Рекляма, як на теперішні часи, була, звичайно, мізерна, але покупців притягала багато. Діти липнули до пролавіць, як мухи до меду (а втім, там мух було ще більше, ніж дітей) і побожно смакували кожну краплину, щоб якнайдовше розтягнути приємність. А парубки частували "фрішкою лімонадою" своїх дівчат з гордістю, якої не мають наші кавалери у вільному світі навіть тоді, коли частують своїх "гірляфрендок" найдорожчим шампанським.

При нагоді слід сказати, що площа біля церкви була у великій пошані. Тут не можна було сваритися, не можна було вести сороміщких розмов чи оповідати масних жартів. Близькість Божого дому на це не дозволяла. Та й жиди, бувало, проходячи біля церкви, торкалися рукою шапки, на знак того, що і вони шанують християнську святиню.

По одному боці церкви, таки зовсім недалеко, стояв будинок канцелярія, яка рівночасно служила й приміщенням для читальні "Просвіта". По другому боці церкви стояла друга, більша, нікола для третьої і четвертої класи та й для поглиблення дальшої науки. При цій школі було й поменкання для учителя з родиною.

Парохіянами нашої церкви були не лише дичківці, а й мешканці Красівки. Красівка ж лежить на полудні від Дичкова, над річкою на горбі. Село тоді було невелике — не більше як 100 хат. Там не було ані власної церкви, ані власної школи. Отож, красівчані на богослуження приходили до нашої церкви, а діти — до наших шкіл. Натомість Красівка мала дуже "поважну установу" — велику корчму, яка лишалася при самому в'їзді в село і в якій господарів орендар жид Лейба.

На сусідньому у Красівкою горбі розлігся панський фільварок. Оцей фільварок наче дичив собою Красівку й Дичків, бо панські лани розтягалися між селами, оточували їх, відлихаючи далі селянські поля.

У фільварку господарили в тих часах як посори два брати Годлевські. Молодший, Роман, ставився до господарки байдуже, але старший, Стефан, хоч був кудявий і не міг ходити без палиці, тримав фільварок міцною рукою. До селян ставився з погордою і вимагав титулувати себе "ясновель-

можним паном". Хто був змушений прашувати у Годлевського — мусів, звичайно, користися і його примхам, та ще й з низьким уклоном. А ті, що добивалися його ласки, упідлювалися облесливстю, а то й доносали на своїх сусідів, зокрема на тих, які були свідомими українцями і мали відвагу висловлювати вголос свої думки. А через Годлевського доноси йшли далі до поліційного постурку в Бірках Великих. Тому наші господарі ставилися до слуг Годлевського з певним застереженням, а до заподаних вислужників — з погордою.

У Красівці заможних господарів було мало, але в Дичкові було їх більше. Тепер у Каналі смішно таке казати, але в ті часи в Галичині лишень заможний господар (заможний на місцеві умовни, звичайно) міг мати молотарку — "кєрат". І таких молотарок з кінним запрягом було в Дичкові аж дві, а дві других — ручні, з корбами.

Парохіяльне господарство належало до найбільших у селі, бо посідало аж понад 60 моргів поля і просторий двір з великими стодами, стайнями, хлівами тощо. При господарстві бувало по трє четверо коней, по кілька корів, багато безрог, а не більше всякого дробу. Ніде правди діти, безрог частенько годувалося тим хлібом, що його приносили парохіяни, зокрема тоді, коли правилися відправи за померлих. Тоді бувало стільки хліба, що служба не могла всього з'їсти, тож треба було для нього шукати іншого пожитку.

А служба була все ж велика: два наймити, дві служниці, — одна для хати й кухні, друга — для корів, свиней, дробу й іншої роботи у дворі, та ще до того й нянька для дітей. На випадок потреби кликали до роботи й більше людей, бо охочих заробити якийсь грїш не бракувало.

Друге велике господарство в селі мало 50 моргів поля, а інші мали по 15-10 моргів, чи ще й менше. Були родини й зовсім безземельні, і тих було найбільше.

В селі, крім українців, жили й поляки. Було їх не більше двадцяти родин, з яких лишень три прибули з Польщі, а решта жила в Дичкові ще з діда-прадіда. Ті три родини були дуже вбогі, покинули свої рідні сторони через те, що не могли вижити на своїх нісках, і в Дичкові ставали до праці у наших селян, які з доброти душі їх приймали. І всі ті поляки українізувалися, себто, говорили по-українському, лишень були латинського обряду. Українці жили з ними у згоді аж до 1918-1920 років, коли розвалився Австро-Угорська монархія і Галичина відійшла до Польщі. Тоді то ті поляки відзначили українцям каменем за хліб і залишили добре сади за шкуру. Але про це мова буде пізніше.

Було в селі теж кільканадцять родин життєвських. Наприклад, у сусідстві з нами жила багатодітна родина Канів. Були це чесні, скромні люди, які ніколи нікому не зробили кривди. Зате й українці їх шанували і відзначувалися добром за добро. Хлопчик Шаміло і дівчинка Гіда були моїми ровесниками, і ми разом ходили до школи. Дуже радо я би тепер з ними зустрінувся, але не знаю, де вони живуть і чи живуть взагалі. Знаю лишень, що молоді Канів виїхали кудись у світ — чи то в Америку, чи до Ізраїля, але батьки жили в селі до смерті.

Мають люди ту характерну прикмету, що серед них майже нема (в кожному разі, в тих часах, про які йде мова, майже не було) середньої верстви: вони діляться або на дуже багатих, або на дуже вбогих. Так принаймі було в Дичкові: одні плавали в добрі, а другі важко працювали на шматок насущного хліба.

Так, наприклад, в селі був великий турбіновальцевий млин, що його частину урехомлювала вода, а частинно — пара. Це був шестиповерховий кам'яний будинок зі стінами однометрової гущини. Молоди в ньому шпинили на найкращу і найбілішу муку (як казали "на два пуді"), а по першій світовій війні молоди вже й жито чи інше збіжжя на найгущішу разову ("восьмий номер"). Шпинило привозили до млина з довколишніх фільварків і для власного вжитку і, головню, на продаж. Селяни на продаж мали не всі, тож здебільша привозили молоти для себе. Але втімку підраждували волоти і для заробітку. Вліті ж, коли були зайняті при господарстві, збіжжя волоти самі жили "тругарі", себто, вангажники. У млині працювало кільканадцять робітників, але власниками його були жили Рейтман і Буртини.

"Тругарі" працювали важко. Вони не лишень довозили збіжжя, а й вангажили цютім міхи з мукю і відвозили їх до Тернополя. Міхи мали до 100 кілограмів ваги, і їх накладалося на возет віт по 15, а то й більше. Для цього треба було мати неабияку силу, бож все робилося руками. І не лишень молоді а й старі жиди, згинаючись удвоє під тягарем, обивалися, як то кажуть, семим потом, висаджуючи міхи високо на віз.

Усе ж власники млина давали перевагу своїм одновітрян і на роботу брали найкраще життів. Але, коли в млині ставало завільно, приймали й наших селян. Оттак, ні українці ні поляки не гнівалися за таку "дискримінацію" і дружили з жидками працювали, об'єднані спільною бідою. Бо хоч деякі наші господарі мали і хліб і до хліба, але за грині було важко. Тому рідко хто відмовлявся від заробіткової праці, хліб ледачі.

Були в нас і каменоломні, але управляли ними також жиди. Тут робота була ще важча, ніж у млині. Щоб добути камінь, треба було спочатку зібрати і відгорнути з поверхні землю, і з тієї землі виступали високі береги. Камінь лупали вишуром, витягали наверх і тоді розколювали залізними "піщачами" та долотами на різного розміру "квадри". "Квадри" висаджували на міцні ковані вози і доставляли їх до залізничної станції Бірки Великі, а звідтам уже вели їх залізницею в різні міста на будови.

Добували в каменоломнях також і так зване "тесове" каміння, дуже придатне на витісування статуй, фігур чи надгробників. Майстрами такої справи були жителі сусіднього села Товстолуга. Вчилися цього ремесла самі, і було серед них немало справжніх мистців. А добували також прекрасні кам'яні плити, що їх забирали жиди на пам'ятники на своїх цвинтарях. Дрібніші кусні каміння обтесували у бруски на зразок пелли і вживали їх на муровання печей по хатах, чи до яких інших будівельних потреб.

Як я вже згадував, праця в каменоломнях була дуже важка, але все ж вона давала бідним людям заробіток. Чоловік денно заробляв 50 грейцарів, себто, одну австрійську корону (один долар тоді вартував 5 корон), а дівчата, що возили землю — 30 грейцарів. Робочий день не мірявся на години, а тривав від сходу до заходу сонця.

По самій середині села при гостинні один заможний господар С. Бутковський збудував простору гарну хату. Дивлячись на неї збоку, важко було припустити, що ця показна будова може принести стільки нещастя людям. А вона принесла, бо вбудував її Бутковський не для себе і своєї родини і не для громадського вжитку, лишень під корчму, яку здав в аренду жидові Зельманові. Так, раз вложив-

ши капітал, Бутковський вже не потребував трудитися над збиранням відсотків, і вони самі поливали в його кишеню.

Зельман був спритний і своє діло знав. Була в нього в корчмі і "шумівка" — горілка низької якості, але була й "оковитка" — міцна і чиста, було і шиво, була й закуєка. Пий, скільки хочеш, і додому бери! І селяни почали захопити все частіше до корчми, все довше в ній вересикалися і додому брали. А що ця корчма була при гостинні, то й подорожні до неї звертали, коли переїздили через Дичків. А хитрий Зельман умів до кожного підійти, вмів захопити, приприсити і на борг дати.

Простора й гарна з виду будова незабаром перетворилася для села в прокляття Божє, стала кривоверхнім павуком, що обплутав своєю навутиною лудей і висмоктував з них кров. Чим далі, селяни все більше розвивалися. Пили з нагоди свят, крестин, весіль, похоронів, з нагоди зустрічей з родиною чи приятелями, пили з горя, пили вже й так просто — зі ливчки. З корчми йшла горілка й шиво, а до корчми, натомість, йшли гяжко зароблені гроші, збіжжя, дріб, худоба і вренні найдорожче — земля. Село вичало й убожіло. Убожіло не лишень матеріяльно, але й духовно, а багато людей доходило до пілковитої рутини.

Як приклад, досить згадати одного господаря, прозваного за пиху "грабійом". Пиштаніс і гордитис той "грабійом", щонравда, мав підтеаву, бо посідав 20 моргів землі, гарне господарство і велику пасіку. Та почав учашати до корчми і там позбувся всього — і землі, й пасіки, й господарства. Скінчив тим, що пропив хату, і його з родиною за борги викинули на вулицю. Тільки хлібороб, який з покоління в покоління ріс при землі і з неї жив, може зрозуміти трагедію — лишнитис без рілля і власної ха-

ти. Тож не дивно, що обездолені діти "граб'я" проклинали свого батька і соромилися його прізвиська.

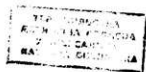
А скільки сварок, скільки бійок, скільки вороженіч родило нячцтво! Скільки сліз і нужди приносило в родині, скільки гріха! І все динешь для того, щоб напхати кишню захланеного кровопивші, який не мав до своїх жертв ні жалю, ні милосердя.

А Зельман не обмежувався до того, що обдирав селян і псував їх з торбами. Він швидко прислухався до розмов оглянутих дядьків і знав про них все чистю: і родинні справи, і взаємини з сусідами, і всі болі й паніть усі думки. І з тих відомостей Зельман робив собі додатковий "гешефт", чи, як то у Північній Америці кажуть, "бізнес". Що було потрібне виключно йому — тримав для себе, а що було цікаве для поліції — йшло до поліції.

Не хочу цим зовсім сказати, що українські селяни по природі своїй мають нахил до нячцтва — зовсім ні! Нячцтво поширене і серед інших народів, серед різних соціальних утворювань і серед людей різних масткових станів. П'ють люди із нужди, п'ють і з надмірного багатства, п'ють з глупоти і через брак свідомої волі. А найбільше п'ють тоді, коли втрачають мету свого існування і забувають про своє призначення на землі. Тепер, наприклад, це динешь п'ють, а вживають і наркотики, молодь покидає масово родинні і пристає до "тіпів", живе в бруді і моральній розв'язі. Чи це якась національна або станова прикмета? Ні, ніякої паніть охопила цілий світ і всі прощарки населення. А чому? Тому що якась група одурілих від ситості й неробства молодиків не видобала собі сучасного світу. Світ, правда, дуже недосконалий, але, щоб змінити його, не досить позанекавати бородини й возося, злянути обстригані брудні питання і ночати вживати наркотики. За вдосконалення треба завжди бороти-

ся, і важко боротися. Та оті пересичені ледарі не мають охоти боротися. Вони волють пити. За кункою цих морально звихнених молодих людей пішла несвідомо маса (бож то модно) — і недуга, мов страшна паніть, охопила цілий світ, діставшесь паніть через "залізну заслонку". І нема і не буде на що заразу ніякого ліку доти, доки не випахнуть її святим вогнем якась велика, пориваюча мета.

І пані селяни шили також тому, що за віки бездержавності й переслідувань утратили свою гідність і забули, "хто вони й чий батьків діти". Селянини, хоч і заможний, все ж далі залишався "хлопом" і "бидлом". Його світ не смів сягати далі ший і родини. Його найбільшою турботою було питання: по скільки ж припадає кожній дитині, коли поліло полік шим своє поле? Діти виростали, одружувалися і також ставали перед тим самим питанням, яке набирало все згрозливішого характеру: по скільки ж припадає кожній дитині, коли поділимо поміж шим своє поле? З покоління в покоління люди множилися, а земельки не прибувало, та й ті, що були, частенько переходили в власність різних Зельманів за горілку чи за позичку, якої зубожілий господар не міг сплатити. Становище було безвихідним, і як міг думати простий хлібороб про якісь інші справи, коли його думка невідривно оберталася довкола питання про забезпечення хліба насущного своїм дітям? І селянин бачив причину свого горя у мало-земеллі, у шайкрайстві шпикаря, у ворожості чужого папа, але корінної підставової причини він не бачив. А цією причиною була втрата власної державності. Та про власну державу люди вже й думати забули, а тому їх охоплювало почуття безсилля, безвихідності, приреченості й уносідженія. Чи ж дивно, що нукали забудтти й розради в горіліці? А ті, що навіть і не шили, дивилися на своє існуван-

ня, як на важкій обов'язок, якій треба коєсь на цьому світі відкаарити, поки не приїде спочинок вічний.

Отже, не вродженні нахил до шпачтва як пшма національна прикрета був нещастям селянина, а саме зневіра в крацу долю і брак мети доводили його до шинку. А що воно було саме так, потвердилося на ділі, коли по селах розлятулася мережа філії товариства "Просвіта", заснованого ще 1860 року. Просвітляни щиро заходилися коло праці, підносячи освіту й культуру наших селян, усвідомлюючи їх національно, а з тим пригадували і про давню забуту власну державність.

Не йшло воно ані легко, ані скоро, бо занадто вже тверда і запердбана була наша національна ина, занадто міцно була стоптана окупантськими чобітьми, тому зерно доброго слова спочатку так і вмирало, нескільчене. Та просвітляни не зражувалися і, як писав наш великий Каменяр Іван Франко, "з силою розумки раз-по-раз гримали о кам'яне чоло". І те "кам'яне чоло" — ота отупілість нашого селянства таки стала подаватися. Поволі-поволі, по чиливі років, почали показуватися наслідки: в селах засновувалися читальні "Просвіти", виставали хоры, драматичні гуртки і нарешті з'явилися товариства Тверезости. Ці товариства скоро розросталися, охоплюючи все більше і більше членства. Прийшло до того, що деякі села поголовно зрікалилися не лишем гуріаки, а навіть і пшчюну, і тоді вже не селяни, але шпикарі йшли з торбами.

Вже й за моєї пам'яті (а я виїхав з села у 1925 р.) наш Дичків свідомо дуже зріс. Був у нас свій хор, був драматичний гурток, була і читальня, була й кооператива. До читальні селяни сходилися масово і з затасним віддиком слухали читання вголос різних часосписів, що приносили вістки зі світу. Слухали, потім питали й коментували новини.

Все це, звичайно, було дуже гарно, але не могло розв'язати проблеми малоземелля. Селянин по природі свій — дупа консервативна, міцно прив'язана до свого поля. І хоч та дачочка поля могла бути дуже мала й невиспачальна для рощини, то він її щучко тримався. Тримався навіть свого двору, коли не мав річки, і з села виходити не хотів. Наймався до жидка, жав за десятий сніг у панському фільварку тернів голод перешіпки, яка часто починалася таки по Різді, але свого села і своєї хати не покидав. По фільварках приїмали людей сильних, змушували тірко правовати, але платили злидевно. Часто, замість грошей, давали збіжжя, та й те найтірної якості — послід з'їд мавинни, мовляв, зате дістанеш більше, і селянин мусів не приїмати.

Та, як говориться у приказі, до пори дэбан воду носити. Багатьом починав уриватися тернець. В селі думило малоземелля, в місті думило безробіття, бо промисловість майже не існувала. Тож найвідважніші, головно молодь, почали шукати щастя в інших країнах. Почали виїздити до Німеччини ("у Прус"), до Франції, а то до Північної чи Південної Америки.

Такі виїзди, зокрема виїзд за океан, куди, як казали, і ворон кусту не занесе, були трагічними подіями в селі. З емігрантом прощалися, наче б він ішов на війну, і плакали по ньому, як по небіжчикюві. А найбільше, мабуть, плакав сам емігрант, бож спавді робив дуже безспечний крок у певідоме. На квиток продавав останнє, що мав, покидав річний край, рідне село, своїх людей і пускався у чужі сторони, де і мова, і звичаї, і підсоння і люди були йому незнані. Ухав на велике ризико і міг зустріти ще гіршу біду, ніж удома.

І таки правда, що частина тих еміливіців не витримала іспиту на чужині. Затуживши за рідним

красм, зазнавши невдачі, поверталася назад, ще бідиша, ніж перед впаддом, і починала знову це завзяту боротьбу зі злицинями. Але частина не повернулася. Дехто згинув, дехто не мав за що повернутися, а дехто таки зумів дати собі раду і знайшов на чужині те, чого йому не міг дати рідний край.

До тих, третіх, належу і я. Правда, вигнало мене з села не так малоземелля, як переслідування окупанта, але біль розлук з моєю родиною, з моім селом, з моєю Батьківщиною від того не був ані трохи менший. Не змінився він і за цих невстодітєх на вигнанні, хіба зріс. І кортить мене бодай перед смертю ще раз побачити рідні сторони, палобуватися світлою минувщиною дитинства та з цими праженнями її відійти у вічність.

Чомусь глибоко мені врідався в пам'ять один такій невзначний образ, хоч багато поважніших подій я вже прибув.

Ось великий млин, про який було мова раніше, а коло нього чути сильний шум води, що падає в глибокий діл. Невелика кушина ділить води річок Гнізної і Гніздичної. Берег такій плоский, що селяни, напуваючи коней, заїжджають возом у ріку. Біля виру жінки прали білія і влігї і взимку. Ляскіт пранників розповсється далеко в околиці.

Ми йдемо з сестрою забирати панї гусей. Їх зранку виганяють з усього села і заганяють додому лише перед вечором, коли вони, наплававшись і наситившись рибкою, вкладають на кухню. Кушина годї скидається на вкритий снігом острів.

Отже, я йду з сестрою і думаю над тим, як вона вибиратиме панних гусей серед цього величезного стада?

А сестра не вибирас — вона робить зовсім просто: стас на березі її кличе: "Гусоньки, гусоньки, гусю-слю!"

20

І на це "гусю-слю" всі панні гуси відокремлюються від стада і слухняно біжать до нас.

Дрібничка! Але я багато дав би за те, щоб інше раз іти поруч сестри берегом ріки, чути ляскіт пранників, шум води, бачити господарів, які, не зважаючи з возів, напувають в ріці коней, спостерігати, як гуси, спокуюючи та тегуючи, простують на сестрині заклик, і відчувати від босми ногами теплий нагрїтого за день сонцем пороку дороги.

Але є речі, яких не можна ні купити, ні виганяти. Минулого не завернеш, а пляхи на Вкраїну поросли терням.

Мій жаль і моя гута свого часу переділися в сон і перенесли мене до тому, і рїше село. Може воно владасється неймовірним, але я певний, що, коли б мені хтось зав'язав омі і сказав, у якій кінець села мене знайв, то я навпевне і паномішки знайшов би дорогу до хати, в якій розшився і виростав. Знайшов би і вроду, де я вчився, знайшов би її церковню, в якій вислухав стільки служб Божих, і млин, і хату мого райчириного приятеля, в якого ми пересиджували ночі, дискутуючи або сїваючи. Та невпевне не схибив би щодя тієї стежечки, яку тонтан три роки підразл через виїзи на другий кінець села — на кручу, де менкала дівчина — моя теперішня дружина.

Але всі сні все було інакше. Я ходив і шукан когось із моїх приятелів, але не бачив ніде ані оної живої душі. Село наше вимерло — ніде ані собака не гавкне, а якась чи то мряка чи то теміль застигла все довкола, так що я не міг пізнати ні місцевости, ні знайомої речі — нічого! І мене огорнула така розлука, що я не годен описати її словами.

Роздумуючи над цим сном, прийшов я до шевовку, що в цьому була скрита справжня дійсність, і що, коли б я справді поїхав у село, як роблять

21

мої перозважні земляки, то не побачив би і не пізнав би більше, ніж у цьому сні. Люди їдуть у надії зустрітися з рідною, з давніми приятелями, побачити рідне село і золотoverхий Київ чи Львів. А їм у маршруті зазначають криваву Москву, зазначають збудовані на кістках заповоженців Ленінград, зазначають міста і фабрики, зведені руками повітних рабів — в'язнів повисоленних Московою пародію. Чужинці правди не знають і повертаються з СССР, законлені театрами і "поступом" червоного "раю". Сні їм не показують, а показують шугучі колгоспи, до яких більшовики докладають величезні суми. Там і наймоцніші сільсько-господарські машини, і гарно оброблені поля, і просторі будинки, і гарно одягнені люди (перебрані театральні артисти), а їжі й винашка — аж столи вишарпані!

Та наших гостей важко обдурити, а тому їх у села взагалі не пускають. З рідною і знайомими дозволено зустрічатися лишень у містах по готелях, де в стінах вмонтовані підслухові апарати. І справжні колгоспники про це знають, тому тримаються на сторожі і в ширі розмови не ведуться. А гість з далекої Америки чи Канади не може зрозуміти, чому його рідний брат, сестра чи якась інша близька людина поводитися так стримано і неохочо відповідала на питання. Коли ж і відповідала, то, по всьому видно, не каже всієї правди. Говорить, що йому (чи їй) живеться добре, що в селі всі задоволені з колгоспного життя, що молоко тепер їде до шкіл і тому подібно.

Що ж до відвідувача, то він не сміє не то критикувати Совєтського Союзу, а навіть похвалити обставини життя у країні, з якої приїхав, бо це вже вважається антисовєтською пропагандою.

Декому з відвідувачів і понастить покрадьки добратися до свого села, але за ним послають по-

гоно і накладають грошеву кару за те, що відвідувач ухилився від приписаного маршруту. Мовляв, совєтський уряд дуже піклується туристами і несе за них відповідальність. Тому турист не може їздити собі самовільно, бо з ним може транзитися якась неприємна пригода, а Інтурист чи там яка інша установа не може до того допустити.

Взагалі Москва не допустила б ні одного туриста до своїх володінь, коли б їй не були потрібні гроші — тверда валюта в доларах. Задля твердої валюти, і лишень задля неї, вона ризикує зрадити справжні обставини життя, які там існують. Але люди цього не розуміють. Умерто відвідують Совєтський Союз і для приємності побувати боляй дельна в Україні чи зі звичайної цікавості підслухують нашого споконвічного, нашого найтяжчого ворога глибокими і глибокими тисячами доларів.

Тому я не їду, хоч туга за рідними сторонами не менша, ніж в інших. З мене вистає час мого сну. Знаю, що мос село змінилось — не могло не змінитися за 50 літ. Але не змінилось на краще. Знаю, що там нема вже моєї рідні, моїх давніх приятелів — не зустріну їх, як не зустріну у сні. Знаю також, що його повела мряка нової червоної окупації, не гірша за австро-угорської і польської, бо за них можна було боляй шукати рятунку в втечі у чужий світ. Тепер і того не можна. Тож хай уже залишиться мій Дичків у моїй пам'яті таким, яким я пам'ятаю його у найкращих моментах: у днях Великодня, у гурті моєї родини, у шкільних пестотах, в освітленому переливчастим сонцем моменті, коли ми з сестрою забирали з ріки наших гусей...

СЕЛЯНСЬКА ХАТА ТА ЇЇ УСТАТКУВАННЯ

По всій Україні від сходу до заходу її від півночі до півдня хати будувалися, за незначними відмінностями, з того самого матеріалу і з тим самим розкладом. А ще прикметне, що на будову завжди сходилися сусіди і ставили хату толокою. Звідки і коли прийнявся той звичай — не беруся казати, але так було скрізь, так було і в Дичкові.

Отже, хати будувалося з глини і кривалося соломною. Про дерево у нас не могло бути й мови, тим більше, що біля Дичкова лісу не було, тож і з паливом виникала велика трудність. На будову хати купувалося за солених грошей лише найнеобхідніше: слухи, сволок, стовпці, одвірки тощо. Але готового матеріалу селяни не купували — купували “круляки” — лише зрубане й обрубане з гілляк дерево. Це вже майстри обтісували його бартками, надаючи крулякові гранчасту форми. Стіни хат виводили з глини. Те саме було зі стайнями й коморами.

Будова хати була радісною подією і навіть свого роду святом. Сходилися, як було згадано, сусіди й родина і бралися до роботи разом. Чоловіки тесали, заковували слухи, доносили крокви і взагалі виконували складнішу роботу. Жінки й дівчата місили глину й виробляли галамуци та вальки. Глину привозили з глинища, додали до неї води, солом'яного триння чи полови, а до того ще й кіньського гною. Щоб усе це добре вмішати, жінки відкасували спідницю і вставляли в глину босими ногами. Правда, часом цю роботу виконували коні: господар

ставав у центрі й водив коня на новодах довкола себе. Але жінки й дівчата до цієї роботи надавалися краще, бож такі людська нога більша від кіньського конига. Дівчата зокрема навіть любили таку роботу, бо могли похвалитися своєю силою, а сили вмішувана глини вимагало багато. Тож дівчата частенько на такій толоці занойовували собі прихильність парубків, показуючи не лише силу, але й... ноги вище того місця, ніж яке могли показувати при іншій роботі. Про всякі “міні” тоді ще ніхто не мав (а воно при такій роботі дуже придалося б), тож парубки були вдоволені вже й тим, що бачили дівочі латки. І жартували при тому: “Ану підієси спідницю вище, бо замочиш!”

З вмішеної глини робили галамуци на хату, або вальки — на стайні. Галамуци були більші, бо хата вимагала грубших стін, щоб узимку було тепліше. Ці стіни викладали вже чоловіки або парубки.

Так, працюючи разом, великий гурт людей міг за один день скінчити виводити стіни, виліпiti стелю і покрити будову. Покривали також досвідчені у тій роботі чоловіки спілками чи, як у нас казали, стріхачами з житньої соломи, бо життя солома найкраще надавалася на стріху.

Глиняна хата під солом'яною стріхою була прохолодна вліті, тепла взимі, а добре пошнга стріха витримувала 10-15 років і навіть більше.

Після закінчення роботи господарі давали добрий обід і могорнич, а під неділю справляли танці, на які сходилися молодь з усього села.

Коли стіни добре висихали, жінки бралися до виправи: обмазували рівенько хату всередині й зовні знову ж добре вмішаною глиною, а пізніше вже, коли це висохло, білили вапном.

На зиму хати, зокрема старі, для більшого тепла обкладалися ще й загатами, також з соломи.

Хата складалася з сіней і властивої "хати" — помешкання. Більші хати були з двох половин: одна праворуч, друга ліворуч від сіней. Сім'я жила в одній кімнаті, себто, "хаті". Тут було все: і кухня, і снідниця, і їдальня.

Від входових дверей до протилежної стіни через усю стелю дежав сволок, на якій спиралася стеля. А сволок разом зі стелею спирався на вкопані посеред хати стовпці. На правій від входу стіні було одне чи два вікна, що виходили на подвір'я, а поплід стіною стояла довга лавка. У стіні навпроти дверей було ще одне вікно, а поплід стіною — друга лавка. В кутку стояла скриня, куди ховали одяжку, полотно і всякі цінніші речі, і яка рівночасно служила родниці за стіл. Ліворуч стояла ніч, а поміж нею і стіною — ліжко. На ліжку свали батьки, а діти зайтку спали на дощках, лівою ж виласяли на ніч.

Над ліжком до стелі була прикріплена зеркала, що мала своє окреме призначення: коли матері приходив час повити ще одну дитину, на їїй жерсті вішалки простирало, щоб заслонити від цікавих дитячих очей таємно породу. Діти бігали го каті, а тим часом баба-новитуха поралася біля матері, пришиваючи від неї нового члена родини.

У сволоку навпроти постелі був рабінтий кілець, і на тому кілку вішали колексу. Звичайно так бувало, що, відколи прибила перна дитина на світ, колекси майже ніколи не здіймали. Бо, як то приповідали люди, "по-нівтора року, то дитинка, піворуку". Одне з колекси, а друге в колексу. І висіла та колекса доти, доки той немлюсердиний бузько не пришивав своїх підвідин.

На стінах поплід стелею вішали святі образи і прикрашали їх різькокольоровими панеровими квітами власної роботи. Жінки, а зокрема дівчата, бу-

ли справжніми мисткинями у цьому ділі й виробляли такі дива, що від них не можна було очей відірвати.

Образи були різноманітні, але Ісус Христос і Пречиста Діва знаходилися неодмінно у кожній хаті. Образів з Ісусом навіть бувало по кілька з різних євангельських текстів: Ісус унадає під хрестом, Ісус роззятий, Ісус із дітьми, Ісус у їжджас до Срусалиму та інші. Дуже шанований в пароді був св. Юрій, і його образу, як він сидіачи на коні, пробивас списом змія, також по хатах не бракувало. А вже десь у кутку висіло зображення некла: вічний вогонь і чорт з вилами, що має виклати грішні душі у той вічний вогонь. Цим образом лякали дітей, і діти його таки дуже боялися. Був також образ і в напій хаті, але й сама мати, яка його куншла, його неодолювала. А купила тому, що інші люди кунчували, та й продавачня Рухля, добра й розумна жидівка, радла той образ неодмінно кунтити. Мовляв, на несудхияних і збиточних дітей нема ліпшого способу, як страх для грішників, зображений на образі. То наша мама і дала себе намовити, але потім, зласється, жалувала. Однак, гроші вже були заплачені, й образ мусів висіти.

Звичайно, електрики не було, водотягів — також. Світили здебільша каганцями чи малими лампами, бо гас через безгрішния був великою розкішно, а воду носили з криниць коповками.

Хтось, хто вже виріє в умовах високої техніки й цивілізації, може жакнутися і смитати: "Як же можна було жити в таких обставинах?!" А, отже, люди жили і навіть вміли бути вдоволеннями і щасливими (не всі, звичайно), точнісенько так, як інші бувають невдоволеними і нещасними в наймодерніших локусусових будинках. Бо не техніка і не добробут роблять людину щасливою, а внутрішній світ, що його людина має в собі.

МОЯ РОДИНА

Коли говорити про батька, то слід найперше згадати мого діда Семена Пласконоса. Мав він велике господарство і доробляв собі на прожиток тим, що служив у фільварку польських панів. Спочивав там обов'язки гмешного і, як нам оповідали старші, служив панам вірно. За не його пани любили і навіть з великої ласки кликали не Семеном, а знольська — Шимоном. Коли ж народився мій батько, то за намовою панів дід назвав його досить незвичайним іменем — Франко. З Франка легко виходив Франек, а з Франека — Францішко. І хоч наше родове прізвище аж кричить по-українському і походить чи не від якогось сільного прозвіска, — Пласконіє! — хоч батько був хрещений не в костелі, а в нашій церкві, і до костела ніколи не ходив, та вже за саме своє ім'я він у польських очах був майже готовим польком. І напевне могому покійному дідові ніколи й у сні не приснилось, що його зідданість на панські поради колись аж відлюкує вилук. Та про це пізніше.

Отже, батько називався Франко, мав шість-вісім моргів землі й при нашій великій родині належав більше до господарів бідних, ніж навіть середніх. Вдямі був суворою і твердою, і ми його всі дуже боялися. Коли він був у хаті, наспулені і мовчазні, то ми боялися обізватися і словом. Зокрема при їжі всі сиділи мовчки. Бо, не дай Боже, понаести батькові за якусь провинку в руки!

Ніколи батько, правда, мов би добрішав її озивався якимсь м'яким словом, тоді нам насче тягар

з плечей спадав, і нашій радості не було меж. Але й радості не давали вияву вголос — більше тишилося в душі. А назата, як правду сказати (хай там покійний батько вже простить за ці слова!), то нам найраше було, коли він виходив з хати. Тоді ми починали сміятися, жартувати й пускувати, надолужуючи пережитий страх і вимушену мовчанку.

Досі не можу збагнути, чому він був такій шорсткий і похмурий. Чи прилюблювала його селянська доля, чи журило, що має аж восьмеро дітей (хоч ми зовсім у тому не були винні), а всіх треба було вигодувати і виховати, чи просто таки мав уже таку вдачу? Але хай там з Богом спочивав, це вже тепер не має значення.

Наша мати, патомість, була повною протилежністю до батька. Безмірно добра, безмірно ласкава, безмірно віддана своїм материнським обов'язкам, вона була для нас справжньою святістю. І досі не можу згадати її без сліз любови і зворушення, бо всі мої найсвітліші, найрадісніші спогади дитинства зв'язані з нею — з мого незабутньою, дорогою мамою!

Аж дивно, що проста, неосвічена селянка мала стільки хисту! Вона зуміла всіх восьмеро дітей виховати, привчити до праці і прищепити нам найкращі людські чесноти. Вона не лише нас любила — вона знала наші владі, а навіть думки, її зміла до кожного зокрема зшити підхід, хоч не вирізняла у своїх почуваннях нікого. Для неї ми всі були однакові, вона хотіла бачити кожну свою дитину гарною і здоровою та добре вихованою, щоб і чужі люди нас любили. Вона нам і неба прихилила би, щоб лишень ми були щасливі.

І ми не відчували, ми не вміли оцінити невідомо ще та з усього серця горючому до нашої мами. Вона була для нас сонцем у небі, і ми не мали

до неї жалю навіть тоді, коли за збитки діставали від неї у належне місце добрим інструтом.

Наша мати родом була зі села Книг'ячки і називалася Пелагія з дому Яцишин. Оспротіла, будиши ще молодою дівчиною, і жила в сестри. Спробувала гіркого спирітьського хліба, побувала і в наймах, а вренті віддалася за нашого батька в Дичків. Напевне не могла дуже перебирати — пішла за того, хто поспатав. Бідної сироти ніхто не питає, чи до внодобі їй паречений, чи ні. Та й не лишень сироти. Часто й батьки пришеводжали доньку виходити заміж за нелюба лишень тому, що він мав багато поля та був господарем, хоч і владчею і злийшністю людей відстрашував. І дівчина корилася, хоч знала, що важко буде їй з нелюбом жити. Але чомусь уважалася, що краще вийти заміж за найгіршого чоловіка, ніж лишитися незаміжною. Недарма ж на весіллі дружки співали:

Уважай, дівчино,
За кого ся тошиш,
Бо то стрімкий беріг,
Вже ся не вишопиш.

Бо то стрімкий беріг,
Стрімкі беріженьки,
Щоби не понасти
В ліхії рученьки.

Щоб ся не понасти
Межи ліхі люди,
Щоб ся не втопити,
Де води не буде.

А втім, не знаю, як воно там справді було між моїми батьками, знаю, лишень, що мати, як вона сама оповідала, віддавшись за батька, дуже тужила за своїм селом — за Книг'ячкою. Почувалася в Дичкові "зайдою", як називали всіх немісцевих, чужин-

кою, і минуло багато часу, поки вона звикла до села, і люди звикли до неї.

Як я вже згадав, дітей в нашій родині було восьмеро — шестеро дівчат і двох хлопців. Найстарша сестра називалася Марія, а за нею по порядку: Теодозія, Настя, Ганна, Параня, Стефан, Василь (це я) і врешті Марта. Коли йшшу ці рядки, з нас живе лишень трое: моя найбільше улюблена сестра Параня, старша від мене на 4 роки, брат Стефан, старший на два роки, ну, і я. Параня, Стефан і наймолодша сестра Марта виїхали до Аргентини, де Марта й померла. Рента сестер повиходили заміж таки в Дичкові чи у довколишні села і там жили до смерті.

Не хвалячись, можу сказати, що всі ми восьмеро адалися враньовитими і від малку помагали в господарстві, виконуючи роботу відповідну до нашого віку. Жили у великій згоді й любилися, як нас назвала наша дорога мама. Сама була побожна, і нас учила молитися за малечку. Ще перед ранішньою молитвою ми повинні були бути змиті й зачесані — і не так уніфікло у зичку, що робилося само собою. А вже в неділю ми всі обов'язково йшли до церкви. Я й досі пам'ятаю оті щастливі хвилини, коли мама сідала в лавку, а я, маленький, ставав побіч, пригнувши голову до її колін.

Пам'ятаю і той день, коли вона повела мене перший раз до школи. Привела до вчителя і про-
сیتی:

— Прощу папа, уважайте на нього, бо він ще маленький.

А я й справді був малим, бо шойно починав шостий рік життя. І мати водила мене за руку до школи сама, хоч я вже тоді вмів ганяти по селі без ніякої оіпки. Але матір'ю керувала гордість, що ось вона вже свою сему дитину приводить до школи. Вкінці привела вона й Мартусю.

Дуже важко було нашій матері давати раду з таким великим гуртом, але, відколи я вже себе пам'ятаю, їй помагали старші сестри.

Для кожної матері-селянки прихід на світ ще одної дитини завжди зв'язаний з новими труднощами й новими обов'язками. Про нашу родину я, правда, можу мало сказати, бо був передостаннім. Але пригадую, що ми, малі, дуже втішилися, коли народилася Марта. Галали, що будемо мати живу ляльку для забави. Тим часом показалося, що та "лялька" приносить більше клопоту, ніж приємности: її треба переповивати, забавляти, колисати і взагалі доглядати. Раз було таке, що мати вишесла коліску в садок, повісила під деревом і наказала Парані колисати. Я від Парані не відставав ніколи, тож і на цей раз пішов разом з нею. І ми колисали так заповідливо, що бідна Мартуся вилетіла з коліски і впала на землю. Звичайно, з такої "допомоги" мама не була дуже вдоволена, і Парані дещо там перепало "на горіхи".

Уміла наша мама й добре варити. Звичайно, страви були прості, але смачні й поживні. Їсти ми збиралися довкола стола, що його ставили на середині хати. Старші сідали, а менші їли навстоячки. Кожне з нас мало власну дерев'яну ложку, і ми ніколи тих ложок не міняли. Коли ж знайшовся якийсь агресор, який сягнув по чинсь, новішу чи... більшу, то хіба діставав не ложку, а ложкою по лобі...

Тримали батьки на господарстві пару коней й одну або дві корови, тож роботи було багато. Але завжди знаходився час на жарти. Пам'ятаю, що, коли я був у другій класі, старші сестри вподобали собі кпнті з мене з одруженням.

— Признавайся, котру дівчину найбільше любиш? — питали.

А я її назву навмання якусь Ганю чи Марійку, часом і старшу від мене. Отоді вже сестри присікуються ще більше.

— Коли ж весілля? — допитують.

Робилося це все жартом, але мені докучало. Тож я якось підлягнув, як хлопці купували на Спаса цукерки для сестер, і почав їх також дражнити:

— А коли весілля?

Сестри дуже ніяковіли від цього питання і нерестали наді мною насміхатися.

Пізньої осені і взимі, коли кінчалася робота в полі, а вечори ставали довгі, ми дуже любили сидіти разом у теплій хаті. Сестри прямили чи вишивали, мама також або прямила або дерла пір'я, батько найчастіше щось майстрував у stodолі, і в хаті пахували смокій та тиша. Треба сказати, що мої сестри таки дуже багато вишивали: сорочки, запаски, рупнічки, пішви на подушки (адже кожна мала взяти з собою у віно дві подушки і перину) і всякі інші речі. Зокрема дбали сестри про нас, братів — "наших парубків", — казали вони. Їх же було шестеро, а нас, хлопців, лишень двос. То вже дбали наші сестри, щоб наші сорочки були найбільше і найкраще вишиті. А ми так звикли до тих вишиваних сорочок, що навіть не пілозрівали, яку мистецьку вартість вони мають.

І завівся у нас звичай, щоб у такі вечори читати вголос книжки. Читав я, а рента слухала. А позичав мені книжки наш добрий царох о. Платон Карпільський, про якого я й досі згадую з подякою. Він мав велику бібліотечку й охочо давав з неї книжки всім любителям.

Та одного разу потрапила мені до рук якась жаліслива книжка, пі назви пі автора якої я вже не пам'ятаю, але пам'ятаю, що в ній йшла мова про бідного сироту без батька-матері. Жив він у добрих

людей, але завжди без матірньої любови та батьківської опіки почував себе нещасливим. Не було його кому захистити перед паругами, не було кому її потішити у смутку, обтерти сирітських сліз. Вирішив, нішов сирота в найми, і стало йому ще гірше. Люди ним помітували та погорджували, бож був він убогим наймитом і сиротою. Не було в нього долі.

Читаючи про цього бідного сироту, відчув я, що жаль мене стикає за горло, аж голос уривається. Мусів перервати читання та й підвів голову. Дивлюся — всі сестри плачуть, мати ховає обличчя, ніби за чимсь шукає та покрадьки обтирає очі, а в батька, який тоді був у хаті, лице пересмикується і тремтять довгі нуса. І це мене дуже здивувало, бо з нас ніхто не бачив батька таким розчуленим, а тут і йому до сліз дійшло. Що мама плакала — це не диво: сама вона зазнала чимало поневірянь, і доля сироти нагадала їй власну долю. Але що й батько майже плакав — це було велике диво.

А яка була доля сироти-наймита, це ми знали не лише з книжки, але й з життя.

Був у нашого сусіда наймит Андрух, також сирота. Тихий, чесний і працьовитий, так що не один батько, дивлячись на нього зідхав: от, коли б і мені такий син вдався! Але — що ж! Люди були звичливі до Андруха, жалували його, та все ж не забували, що він наймит — щось ніби менше вартіше від людини. І в родині, де працював Андрух, його цінили як доброго робітника й це кривдили, але відстань зберігали. Я не раз бував у наших сусідів і бачив, як вони обідали. Батько й мати їли з одної миски при столі, діти — на маленькому столику посеред хати, також з одної миски, а наймитові їду подавали окремо. Він ухолов у хату, слідва біля порога і чекав, аж поки господиня принесе йому його

миску та ложку. Ів, обтирає уста рукавом і, подякувавши, виходив з хати, бо його вже чекала у дворі робота. Та й не було чого наймитові без діла сидіти в господарській хаті.

От це і був для нас той живий наймит-сирота, про якого писалося у книжці. Тому ми всі, а зокрема наша мама, так йому співчували.

А втім, наша мама не завжди була така м'яка та жалісна. Були випадки, коли ми бачили її й з іншого боку. Так, наприклад, згадується мені випадок з моїм братом і ксьондзом.

Як я вже згадував, поляки хотіли вважати моего батька, як не поляком, то принаймні латинником, а все через оте злощасне ім'я. Але мій брат у школі ходив на науку катехизму до нашого українського священика, звичайно, а не до ксьондза. Та ксьондз силою затримував Стефана разом з польськими дітьми, нереконуючи його, що наш батько — поляк, а тому і Стефан також поляк. А через те, що Стефан "також поляк", то й хреститися мусить з-латинська: всіми пальцями і з лівого плеча на праве. Вже не знаю докладно, як там та катехізація відбувалася, тільки одного разу Стефан прибіг додому заплаканий і поскаржився, що відмовився хреститися по-латинськи, а за це ксьондз дав йому ляпаса в обличчя.

Та з ксьондзом не судитися, і батьки змовчали. Чи намагаю той "слуга Божий" про випадок, чи забув, але на латинські свята прийшов до нас із колядою. Знову ж на тій підставі, що господар називався Франком, отже, зачислявся до поляків.

Мати терпеливо вислухала молитви, а тоді несподівано спитала:

— А за що ви вдарили наного хлопця в лице, сгомость?

Запитання було поставлене таким твердим і

погромливим голосом, що ксьондз розгубився і почав заперечувати, запевняючи, що це неправда.

Така очевидна брехня ще більше розсердила маму: таж усі школярі бачили, що ксьондз ударив Стефана! І мабуть бідний "сгомосць" зроду не сповідав нікого так ретельно, як тоді його самого висповідала проста селянка. Він опрацювався як міг, але, уледівши в кутку біля порога кочергу, мерщій вибіг із хати. Та так поспішав, що навіть забув хреста забрати, якого був поклав на столі. Та мама його вже знадвору звернула:

— Вернись і візьми хреста з собою!

Наша родина назагал була подібна до інших, лишень наші батьки таки старалися для нас зробити щось більше. Так, наприклад, одну сестру за namовою пароха П. Карнінського послали вчити кравецтва, а брата Стефана вислали аж до Відня у слюсарську школу. Як на ті часи, то був великий поступ, і сестра, навчившись кравецтва, обшивала напу родину та ще й заробляла, шивучи для села. А шила вона і чоловічу й жіночу одяжу, тож усі заробила якийсь грош і для хати.

Інші сестри мали славу добрих робітниць. Як виїхали в поле, то робота горіла у них в руках, як люди казали. Тож, упоравшись зі своїм, сестри йшли заробляти й до інших господарів.

Так минали в нестачній праці наші дні — дні робочої селянської родини. Старші сестри повиходили заміж, ми, молодші, повиростали, а батьки почали старітися. Тож ми вже старалися не допускати їх до важкої роботи чи то у живна, чи при копанні картопель, яких завжди садили багато. І цименне зуміли б ми нашим батькам гоїно віддячитися за все добро та забезпечити їм спокійну старість, коли б лукава доля не перекреслила нам наших добрих намірів.

ПОБУТ І ЗВИЧАЇ СЕЛЯ

Сільський побут міцно зв'язаний з порами року, порами дня і днями в тижні. Тому він розміреніший і спокійніший, ніж життя у місті. Селянин знає, що на весні він оре, садить і сіє, вліті косить і жне, восени зводить злобутки своєї праці додому, а взимі має відносний спочинок. Вставати мусить удосвіта, щоб обійти худобу, в полудень обідає і по заході сонця вечеряє. Працює містк днів у тижні, а в неділю йде до церкви, та зробивши найнеобхідніше, підпочиває. Має на весні Великдень, взимі Різдво, має кілька свят у році, які щиро шанує, має пости, які сумлінно відбуває, а рента — праця і праця.

Селяни консервативні, люблять у всьому бути самовистачальними і до всяких винаходів ставляться з недовір'ям. Є в тому багато від'ємного, але й багато додатнього, бо селяни, живучи серед природи, з покоління в покоління виробили великий досвід, якого не мають міщани. Відкриття пеніциліну зробило в медичній цілній переверот, а селяни, нічого про пеніцилін не знаючи, вже віками лікували гнійні рани жованим цвілим хлібом, в якому, власне, є пеніцилін.

У Дичкові також не було багато охочих і спроможних, щоб звертатися за поратами до лікаря. До лікаря треба було далеко їхати, треба було йому заплатити, а до того всього виникав ще й сумнів: а чи той лікар щось може? Та й обходився власним досвідом, часом успішно, часом — ні, але обходився.

Дітей, як я вже казав, приймала баба-повитуха. Про гігієну знали мало, і тому частенько породілля платила життям за брак чистоти. Але тоді казали: "Трудно називається! Так Бог дав".

Стає дитина босою ногою на заіржавілий цвях або зіб'є об камінь палець — мати зараз засипле порошок з "порхавки". А "порхавка" — то такий круглий гриб, що, як висохне, має всередині новню темного порошку. Вчені аж тепер дізналися, що в тому порошок є сильний антибіотик, а селяни від віків уживали порхавок, хоч лікарі ще до тридцятих років теперішнього століття цей засіб засуджували.

Або знову, на боляк чи чиряк прикладали бабкове листя чи пелюстку шибулї — і чиряк скоріше дозрівав і проривав сам собою. У випадку звихнення чи перелому кости йшли за порадою до костоправа, і тих костоправів рідко не було в якому селі. Досвічений костоправ давав собі раду навіть і в складних випадках, та не раз мав пацієнтів і з міста.

Найбільше було клопоту з зубами, яких ніколи ані не чистилося ані лікувалося. Людина терпіла біль, ходила запуща, та коли вже їй того було багато — йшла до цирульника. Цирульниками в нас були самі жида. Вони стригли, голили бороли, а при тому вели і хірургічну і дентистичну "практику". З дентистичної знали лишень виривання зубів, але пацієнти їй не знали нічого іншого. Або зуб був цілий і здоровий, або був дірявий — і тоді його просто виривалося. Звичайно, і тут частенько бували випадки закаження крові та й смерті, але ніхто цирульника до суду не скаржив. Адже природна річ, що чоловік мусить від чогось померти, і тому чи тамтому судилося померти від зуба. Але

скаржити цирульника?! Борюь Боже! Добре, що й такий є.

Відкрив був свою "дентистичну клініку" в Бірках Великих один селянин на ім'я Роман, якого прозвали "зуботягом". Мав він один-єдиний інструмент для своєї практики — поіржавілі обцешки, що зберігалися у кабінці під лавкою. Коли приходив пацієнт чи пацієнтка, Роман витягав обцешки, старанно обтирав їх у свої штани (всє ж такі поият-тя про гігієну мав...) і тоді вже брався до зуба.

Та низький рівень цивілізації не заважав нашим селянам зберігати свою гідність і взаємоповагу, до чого головню причинювалися засади християнської моралі: не роби другому того, що тобі не мило.

В основному всі селяни жили між собою мирно, навіть у великій приязні, я би сказав. Зустрічаючись, віталися: "Слава Богу!" — "Слава навіки!" А в полі чи при якійсь праці — "дай Боже щастя!" чи "Боже помагай!" І наші поляки робили те саме. Вони вже були настільки зукраїнізовані, що й говорити польському не вміли. Різниця між ними і нами була лишень у тому, що вони належали до латинського обряду. Але через те, що в Дичковї довго костела не було, то ходили навіть до нашої церкви. Наші свята (по старому стилю) святкували парівні з латинськими, а й наші селяни здебільша стримувалися від важкої праці на великі свята по новому стилю. Всє ж, без огляду на обряд, ми були односельцанами, а спільні господарські інтереси вимагали добрих взаємин із зусідами. Тому те дивно, що в Дичковї були й мішані подружжя, але в тих подружжях ужитковою мовою була лишень українська.

Звичайно, не обходилося без непорозумінь чи й сєрок. Хтось комусь там лєхотячи (або й "нав-

мисне нехотяти") зачепив межу плугом, або чиясь там курка, не пошанувавши плоту, залетіла в сусідський город і наробила шкоди на грядках, — тоді вже виникали сутички. Та коли обидві сторони мали трохи розважливості, справи скоро і мирно полагоджувалися. А вже неодмінно полагоджувалися на Великдень.

Гей-гей, чи ж то можна було гніватися на Великдень! Залита повінню народу, церква аж здригається від могутнього "Христос воскрес із мертвих", що його співає наш чудовий хор разом з вірними. Якась надзвичайна радість охоплює душі, витискає сльози на очах і сяє на всіх обличчях. Серця рвуться кудись у височінь — і де ж тут можна гніватися? І перепрошують жінки за непочтальну курку, перепрошують чоловіки за переорані межі, перепрошують тринці, щиро і зворушено: "Прости мені по раз перший, прости по раз другий, прости по раз третій!" Жінки цілуються в уста, а молодші цілують старших у руку. Тоді вже з чистою своєюстю приступають до святого Причастя.

Радість, радість!.. Всі родини в повному складі, бо ж проминути великозною службу Богу — великий гріх! А ті, які не можуть прийти через недугу, почувають себе дуже скривдженими, що не можуть взяти участі у такій великій врочистості.

Після відправи і свячення пасок люди вертаються додому. Всі не лише голодні, а й виположені суворим семитижневим постом. Адже підчас посту не можна було вживати ні м'яса, ні набілу. Правда, м'яса і впродовж року не було багато, але був бодай набіл. А в ніст страви призначували самі лише конопляним олієм. Були такі, що й конопель не сіяли, то й олію не мали — давнися сухим. Дехто від такого посту діставав саїлоту, і ньому ніхто не дивувався. Та на Великдень уже й

найбідніші могли насититися. Як не мали свого, то добрі сусіди приносили, щоб ніхто голодним у цей радісний день не був, щоб кожний мав свячене.

За традицією свячене складалося з паски, яєць, ковбаси, кпшкки, сиру, солі й хрону. Заможніші святити цілі печені поросята, шинку, смажені курки і багато іншого.

Розговлялися, починаючи з варених на твердо яєць, паски й хрону. Ой, сердитий же був той хрін! Як ухонши його забгато, то й у носі закрутить і з очей сльози побіжать. Але бо й смаку додає до їди! Правда, по Великому пості їда сама собою смачна і без приправ, але з хроном ще смачніша.

Після сніданку всі йшли на церковну площу — старші й молодші, цу, й діти, звичайно. Дівчата шпашаються обівами — квітчастими сидіннями, новими кафтанками (у нас казали "сачок") і винишаними сорочками. Від них церковна площа — наче маконим цвітом укрита. Та й парубки і діти — всі в нових винишаних сорочках.

Починаються гаїлки. Спочатку трохи несміливо, а далі — все живіше. З'являється і "дід" з "фандою" (персбранні хлопці у масці з батоном у руках) і починає підганяти до гаїлок усіх, зокрема тих винишних і гордих дівчат, які чекають окремого запрошення до гурту. Коло розширюється, захоплюючи все більше дівчат і парубків. Тримаючись за руки, всі ходять колом і співають:

Війтєся, війтєся, вітєся,

Зеленій пупляночкі,

А нам люди завидують,

Що хороше процвітають.

То сіють, то ся розвивають,

То хороше процвітають.

В'язалися, в'язалися, зелененькі,

Женилися, женилися, молоденькі.

Інше коло співає іншої гагілки:

На поповій уличенті
Пси щикають,
Вийди, вийди, стара мати,
Щось продають.

Продавала Павлусиха
Дочку свою,
А Кузьма вибігає:
“Купіть си мою!”

Ми вашої не хочемо,
Бо ваша гіпла,
Штіри ночі горшки мочить,
А на п'яту мила.

Ой, купіть си, ой, купіть си,
Я вам продаю —
За гіплузу цибульську
Дурно вам даю.

“Павлусиха” чи “Кузьма” могли бути замінені іменами тих батьків, у яких була донька на відданні. Це були ніби й клички, але заразом і почесь, бо ось, мовляв, таких батьків чи таку дівчинку згадали у гагілках.

Парубки любили “ставити дзвінищо”: четверо дужих спліталися раменами, а два звинних і легких вискакували їм на печі, і так разом ходили довкола церкви. Часами, правда, один із “другого поверху” не витримував рівноваги і летів сторч головою вниз, тягнучи за собою й другого, — і тоді було повно сміху та жартів.

Співи, радісь і нерегу́л дзвонів. Хлопці наперобій намагаються видертися на дзвінищо, щоб допасти шнурка. Розколисують навіть найбільшого дзвона та так, щоб серце вдаряло в обидва криси,

бо в один крис дзвонять лишень на пожежу. Дзвін радісно бомкає, послаючи свій голос в далекі околиці, а йому відповідають інші дзвони з сусідніх сіл: “Христос воскрес, Христос воскрес!”...

Відсвяткувавши гоїно це найбільше і найрадісніше свято, село знову поринало в будні. Починалася весняна робота в полі, за весною надходило літо з жнивнами, а там — осінь. Три найважчі пори року для хлібороба. Літо ж було ще й небезпечним через пожежі. Солом'яні стріхи добре хоронили від холоду і спеки, однак, висушені літнім сонцем, загорялися, як порох. Досить було іскри — і за хвилину хата була в огні. А ще коли, борони Божим, віяв вітер, то відразу половина села йшла з димом.

Щодо протипожежних заходів, то вони були дуже примітивні: у кожній хаті повинна була завжди стояти наготовлені бочка води, а в команді круглу добу стояли запряжені коні з возом і ручною сикавкою. Не можна сказати, щоб заходи нічого не помагали, але помагали не дуже багато, коли прийняти до уваги солом'яні стріхи.

Був ось такий випадок, що загорілася хата. Приїхала пожежна команда, збіглися сусіди і почали гасити вогонь та викладати з хати речі. Викинули через вікно й сітчасту дитину. Але дитина, вивини близько біля стіни, так і не прокинлася, і ніхто того в загальному шварваркові не помітив. Похилилися батьки аж тоді, коли впала стріха, але вже було пізно, бо дитина загинула.

Не згадував би я про це, коли б у Дичкові раптом не розпочалися систематичні пожежі. Там згоріла стодола, повна збіжжя, а там — хата та стіжки. І так один вогонь за другим. У селі спалахнула інша пожежа — пожежа тривоги і переляку, що поглибилася ще більше, коли рівночасно з підпалами по селі розкидано анонімні листи з погрозами,

що будуть нові пожежі. Ніхто не був певним, що наступне пещастя не впаде на нього, і кожний намагався вгадати: хто ж був отой виродок, що пускав з димом багатодітний кривавий доробок селянина і загрожував навіть страшною смертю в огні цієї рідни?

І параз — вівста: вчитель скликає громаду, бо догадується, хто палий!

Звичайно, збіглося все село, а вчитель вказав на одного одинадцятилітнього учня і сказав, що цей хлопець і підпалює, бо його нисьмо таке саме, як нисьмо розкиданих із погрозами листів. А вчитель добре знає нисьмо своїх учнів... На пещастя, і хлопець і його батьки мали добру славу в селі, й громада вчителеві не повірила. Не повірила тим більше, що вчитель "мав щось на пеньку" з батьками хлопця, і це було всім відомо. Отже, щоб помститися, він кинув на невинного хлопця таку страшну підозру. Справа скінчилася щасливо, але бідний хлопчина таки навіяв страху.

І щойно згодом стало відомо, що палиями були два парубки-брати, сини досить багатого господаря. Вони потім виїхали до Америки і там, не боячись ні суду ні карі, одверто признавалися у своїх "жартах". А все ж одного з них — Герасима (старшого) кара не минула. На старості літ він захорював на очі. Тернів такі страшні болі, що довели його до безтями. Казав, що очі несли вогнем, і він не міг знайти собі місця. Лікарі не знали причини і були безраді, а ірентці признали до висновку, що єдиний лік проти болю — вибрати очі. В розпачі Герасим на не погодився і дожив віку сліпим. Про долю другого брата мені невідомо, але й по Герасимові можна прийти до висновку, що кара за злочин може прийти й на цьому не світі. Видно, прокльони покривджених людей не пішли намарне.

По всій Україні водився звичай вечорниць. У зимові вечори дівчата збиралися в якійсь хаті, прядли або вишивали, співали й оповідали різні історії. Звичайно, на вечорниці приходили й парубки, але не для помочі, а для розваги. Вони то зокрема й любили розказувати всякі страхіття, щоб найбільше дічат палятати: про умирів, що нападають на людей почамі і виснають з них кров, про чортів та відьом і про те, як виглядає смерть. Добрій оповідач умів пагати неабиякого страху на дічат, так що вони й додому боялися йти самі, а по почаях їм ті умирів та різна нечиста сила сплилася. Сльота й темнів надавали оповіданням більшої переконливості і паганяли ще більшого страху, але тим цікавіше було слухати.

Я, вирішив з дитинства, виріє і за забобонів та не вірив більше ні в яких умирів ані у смерть, що з'являлася у вигляді кістяка з косяю, загорнутого у біле покривало.

Та одного разу я таки палаяквся немало.

Вертаюся додому вночі з другого кінця села тією стежкою, що йшла попри цвинтар. Коло цвинтаря бовваліла стара жидівська стайня, в якій колись повісився старий жид Лейба. Та стайня була вже така занедбана, що перетворилася у справжню рудну. Двері від неї хтось уже давно відірвав, стріха перегибла і світла великими дірками, а повід кроквами загніздилися сови і по почаях завивали такими несамовитими голосами, що було аж лячно.

Отож, іду я стежечкою і відчуваю, що мені стає лячно. Все ж — ніч, цвинтар поруч і та піррозалежена стайня, в якій колись повісився жид. Неприємно!

Але йду, влаючи бадьорого, попри самий мур і відганяю думкою всякі страхи від себе. Аж параз — глин! — стовбичить щось на мурі, високе й біле

— чисто, як смерть у білому покривалі. У мене й волосся стало дубом, здавалося, що й шапка на голові відіслася.

“Оце, — аж тьохнуло мені під серцем, — напевне і с отой унір, або смерть! Ні, на уніря не скидається, скоріше то такі смерті!”

Вже це дивилося в той бік і не знаю, чи йду з доброї волі, чи мене ноги самі несуть. Посуваюся далі вперед, а сам думаю: “Що мені робити, як ця смерть кинеться на мене: битися, чи тікати?”

Так роздумуючи, я вже порівнявся з могою “смертю”, а вона мене рантом питає:

— Чувсте, чи ви не виділи, де мої коні?

Агій, щезай, маро! А то старій жид Ямчек! Вигнає коні на толоку, щоб, як не нападнеться, то бодай роси нахлентанься, а коні десь помандрували. Бодай би тебе світ не знав, з таким жидом! А я так переживався, що потім аж самому було соромно.

Але мала та пригода бодай ту добру сторінку, що назавжди вбила в мені страх до всяких “смертей” та унірів.

Повертаючись ще раз до малоземства, мушу сказати, що пані Голдєвські такі дуже кривдили наших селян. Не досить, що землі було обмалъ — вона ще й була розкидана клаткиками далеко від села, а довкола села, виритуд до нього, лежали панські поля. Селянин не мав права навіть ступити ногою на панську землю, бо за це каралося гривною. Так, наприклад, я сам бачив, як Голдєвський уїймав одну стареньку бабину, що нашла на придорожжю свою корівчину. Голдєвський зупинив коні (їхав новозом) і наказав наймитові забрати худобину на фільварок, а на стареньку жінку наклав кару — одну корону. Заплатиш корону — забереши корову, не заплатиш корони — корона пропала. І плакала старенька, і просила, і присягала, що не

має звідки заплатити — не помогло. Забрали корову на фільварок.

І це ще був поодинокий випадок. Такі випадки траплялися щодня. Мусів тоді селянин іти до Голдєвських з викупом. Крапце було іти до грубого — до Романа, бо він був милосердніший. Як хто його гарно попросив та ще й у руку поцілував, то спускав ціну, або випускав худобину задармо. Але кривий — Стефко був неаблаганний — того нікогда було й просити.

В розумінні селянина паном був або той, хто мав освіту, або той, що мав маєтки і сам фізично не працював. “Паном” також був і той, хто носив краватку. А щодо жидів, то селянин, не знаючи імені, так і звертався: “Пане жиде”. Натомість селянина ніхто паном не знав, та він собі того й не бажав, бо йому воно видалося б дуже чудним. У селі кликали його дядьком або батьком, а в місті хоч інколи й називали паном господарем, то він собі того до серця не брав. Господар? Так, він був господарем. Але “пан господар” — це порожня приліпка до правдивого суспільного стану. Однак, бунтувалася його хліборобська гордість, коли, вже в пізніших часах, різні прогресисти зверталися до нього через “пане товаришу”. Тоді селянин ображався і казав: “Який я тобі товариш? Я з тобою свиней не пас!”

Задумуюся над тим, чому пан селянин був такій уполісвіджений? Адже без хлібороба не може існувати ніякий народ. Як село не пагодє міста, то хто його пагодє? І в усіх цивілізованих державах уміють належно різниці оцінити. Уряд узявляючись його домагання і йде їм назустріч. Лишень у нас було було інакше. Пан селянин завжди був від когось залежний, а пасамперед, залежний від жиди. Жиди використовували недосвідчених у тор-

гівлі селяни та визначали ціни і на продукти сільського господарства і на товари, які довозили з міста. Селянин віддавав свою працю за безцінь, а за те, що йому було потрібно купити, платив дорого. Не змінилося становище і тепер у Совєтському Союзі, де на місце приватного торгівця став московський уряд. Цей уже грабує постіль і село, і місто, і природні багатства. Ніжкою іншого народу так не використовують, так не обдирають, як наш український. І тепер українському селянинові ще гірше, ніж було колись. Бо все ж перед більшовицькою окупацією з отим здирством люди помалу навчилися боротися. Коли село було свідоме й заложило кооперативу, то гандлярів вже там нічого було робити. Селяни через кооперативу могли і краще продати і краще купити, а до того ще й підтримували власну установу собі на користь. Під більшовиками вже й того нема. Комуні-московський уряд усе так гарно організував, що не має потреби торгуватися з кожним селянином зокрема — все забирають гуртом через колгоспи. А що дають колгоспам? Про це легко догадатися по тих пакунках, що їх рідня висилає тисячами у совєтський "рай".

Не мали права селяни навіть і до ріки, щоб зловити якусь рибчину. Право на риболовство купували багаті люди з міста, хоч риби їм і не було потрібно. Рибалили для спорту, для розваги. Тим часом для вбогого селянина якийсь шупак чи плотичка дуже придался б на вечерю. Та не погодив би і дрібнішою рибкою. Жінка зварила б з неї студеничку, а діти мали б досить часу, щоб переполопати кісточку. Але — ба! Ріку стерегла поліція і за недозволену риболовлю карала.

Та все ж відважніші порушували закон. Сховасться, бувало, такий сміляк, зашнурється в корчі — і ловить. Найбільше на світанку. Раз те, що в

таку пору риба найкраще ловиться, а, по-друге, поліцаї не то дуже охочі на світанку ходити.

І був такий випадок, що поліцаї таки застукані двох швагрів на гарячому. Чоловіки полякалися, звичайно, і вже були певні, що в них заберуть сіль, та ще й покарають.

Питається поліцаї одного:

— Як називаєшся?

— Стефан Кавалок.

Питає другого:

— А ти?

— Юзеф Пулхлокек.

Поліцаї їм не повірив, ще й розсердився, що вони його на кинни беруть.

— Ходім до в'їта! — наказав.

Пішли до в'їта. Спитав поліцаї в'їта, як уїїмані рибалки називаються, а в'їт potwierдив, що дійсно один називається Стефан Кавалок, а другий — Юзеф Пулхлокек (себто, в перекладі на українську мову — "півхлопа").

Жанларм подобрів і розсміявся:

— Пся креф! Два хлопці, а сільцо налето нема...

Віддав заарештованим їхні сїті й відпустив без кари.

Але, на жаль, такі випадки траплялися рідко. Впїїманій без дозволу, рибалка таки позбувався своїх рибальських знарядь ще й платив кару або йшов до арешту.

Отак воно було і так є "на нашій не-своїй землі".

ДУХОВЕНСТВО Й ІНТЕЛІГЕНЦІЯ СЕЛА

Немає де правди діти — наші селяни не дуже то дбали про освіту своїх дітей. Казали, що сини (про доньок навіть і не згадували) з науки і так хліба не їстимуть. І треба їм признати слушність, що до певної міри не помилялися. Щоб дати можливість сипові скінчити якусь школу, його треба було відірвати від господарства (отже, втратити на кілька років нару таких необхідних рук), треба було втримати в місті і заплатити за науку. А сини, скінчивши школу, не міг одержати ніякої праці. Шкільництво було розвинене слабо, промисел — також, а на урядові посади приймали лишень поляків, та й то за протекцією.

Але одна річ — не могли дати дитині освіти, а друга — легковажити освітою. А в нас були й такі, що легковажили. Наприклад, той самий господар, що мав 50 моргів поля, хату, господарство та ще й здавав у аренду корчму, був спроможний послати бодай двос-трос своїх дітей до науки, але він не послав нікого, хоч мав п'ять синів і чотири доньки. Не розумів того, що з усіми своїми моргами і гринши духово був жебраком і на таке ж духове жебрацтво прирікав своїх дітей.

Сумно сказати, але батьки часто, не жалуючи грошей на горілку, жалували якого грейцаря дитині на олівць чи зошит, потрібний у школі, і багато дуже здібної молоді так і змарнувалася при важкій праці на клатнику поля, а все тому, що батьки недооцінювали ваги науки.

Та вже коли до загальної освіти не мали розуміння, то хай би подбали про якийсь фах для

дітей. Але й того не було. На ціле село лишень мій брат Стефан та син паного сусіда Василь Кузьма мали настаня поїхати вчитися слюсарської справи до Відня. Та невідомо, чи й вони поїхали б, коли б не нанозеглівий породи нашого доброго нароха о. Каріїнського. А крім цих двох, лишень іще четверо інших училися в гімназії у Тернополі, задебільша сини заможкіших господарів.

Тим часом своєї інтелігенції паному селу дуже бракувало. Бракувало лікарів, фельдшерів, ветеринарів, агрономів, правників — і взагалі людей з освітою. Тому смертність була висока, тому гинула худоба, тому збиралося невисокі врожаї, тому селяни програвали судові процеси.

Ті процеси були справжнім лихом. Селяни найбільше терпіли від торгівців і шинкарів, які були всі поголовно жидами і вміли при кожній нагоді втягнути господаря в борг, а потім тягнути відсотки і відсотки на відсотках, аж поки не доводили боржника до повної руйни. І шкода було починати з жидом процес, бо жид завжди вигравав, а пошкодований мусів платити ще й судові видатки. Правників-українців було дуже мало, і до них не завжди можна було дістатися, коли ж селянин і діставався, то довідувався, що процес програє, бо перед тим заробив помилку і дав жидові проти себе зброю в руки.

Жиди, натомість, були добре zorganizовані, мали своїх правників, і то не лишень для оборони, але й для порад у всяких підступних комерційних заходах.

Всі знали, що в суді для жиди були відмінні закони: те, що міг зробити жид, не міг зробити "гой", як вони називали селян.

Одного разу в школі був наш священник, як то часто бувало, бо один раз у тижні була наука

релігії. І питає священник невеликої дівчинки: “Скільки Богів є на світі?” Дівчинка без надуми відповідає: “Три”. “А які ж то ці Боги, що їх аж три?” — дивується священник. Дівчинка пояснює: “Руський, польський і жидівський”.

Як то звичайно буває, всі школярі вголос засміялися. А в розумінні маленької дівчинки так і мусіло бути. Вона знала, що не лише “русини” ходять до своєї церкви, а й жиди ходять до своєї божниці і там моляться до свого Бога. І нехай там крутом них бо-зна, що діється, вони на це не звертають уваги, бо вони моляться. Подібно роблять і поляки у своїх костелах. Та, помімо того, вони не поступають так, як наш народ, який слідує за законами Божими. Жиди опікують наше селянство, а дехто з них і воївав та фалшиво присягав, але всі вони якось висмикуються з того безкарно. Подібно роблять і поляки: вони доускаються всякого насильства над нами, грабують нас, окрадають, убивають (навіть без війни), але їхній “бог” також схвалює оту їхню жорстоку поведінку супроти других. А ми придержуємося наших заповідей Божих: не убій, не чужолож (не кради), не пожадай нічого того, що ближнього твого, та люби ближнього свого, як самого себе. Ось такий спосіб нашого життя і спричинився до того, що мала дівчинка повірила в існування трьох різних “богів” і сказала про це священникові.

Але брак української інтелігенції відчувався не лише у фахових ділянках — він відчувався взагалі. Мало було в нас людей з освітою, які б присвятилися освідженню селян, а ворожа, окупантська інтелігенція, яка жирувала на крові українського хліборобства, не лише не була зацікавлена у піднесенні культури своїх жертв, а, навпаки,

робила все можливе, щоб тримати їх надалі в найбільшій темноті.

На жаль, треба признати й таке, що ті незначні одиниці селянських дітей, які здобули яку-таку освіту (школи всього три-чотири класи гімназії), частенько вже погорджували і своїми товаришами дитячих літ і цілим селом назагал. А школа, бо вже хоч і не з високою освітою, такий гімназіст міг мати добрий вплив на односельчан. І воно справді так бувало, починаючи від родини. Родина, яка поспішала хлопця до науки, наче виростала й у власних очах і в очах сусідів. Така родина вже поводилася гідніше, не встрявала у сільські шійки і нересуди, починала цікавитися поважнішими справами, а навіть старалася говорити краще і привчалася краще висловлювати свої думки.

Та покищо у селі було стільки інтелігенції, що учитель і священник. Однак, і добрий священник і добрий учитель могли зробити багато, коли вони були свідомими українцями і бажали добра для свого народу. На жаль, не всі були і не всі бажали...

З великим признанням згадую о. Платона Карпінського, який був парохом у Дичкові аж до Першої світової війни. Високого росту, добре збудований, він навіть у великому натовпі височів над усіми. Не обмежувався до самого виконання священницьких обов’язків, але активно працював у мистецтві Просвіти, приносив часописи (“Діло”), що їх передплачував, та всякі корисні книжки. Здебільша була це науково-популярна література з медичними, ветеринарними і сільсько-господарськими порадками. Але не забував о. Карпінський і про національне виховання вірних та часто горкався і політичних проблем. Мав і свою приватну бібліотеку, з якої радо позичав книжки бажуючим і з якої, як уже було згадано, користав і я.

Коли о. Карпінського перенесли на іншу парохію, до нас прийшов молодий енергійний о. Степан Вонс. Дуже свідомий, великий патріот, о. Вонс водночас був і чудовим промовцем. Слухаючи його, не можна було не підлягати силі його красномовства. Чи то підчас проповіді чи при виголошенні якоїсь доповіді в читальні, проявляв нестримний запал і глибоку та широкую любов не лише до Бога, а й нашої української правди. Зокрема велику активність розвинув о. Вонс у часі наших Визвольних Змагань, коли Україна знову повстала за привернення своєї власної державності.

Був о. Вонс також і прикладним душпастирем. Він часто відвідував своїх парохіян, завжди мав для них ласкаве і розумне слово, радив і допомагав, як міг.

За свою священничо-патріотичну працю багато натерпівся від польської поліції. Його переслідували, арештовували, а то й у в'язниці садили.

Дружина о. Вонса була теж активною громадською діячкою і диригувала навіть хором після того, як попередній диригент і вчитель П. Луцький (син нашого дяка) дістав параліч і не міг далі вести праці.

Після отця Вонса парохом у нашому селі став старенький отець декан Іван Волянський, відомий у нашій історії як перший український католицький священник в ЗСА. Він поїхав до Америки ще 1884 року на доручення митрополита Сильвестра Сембатовича, був душпастирем у Шенандоа в Пенсільванії (до 1889 року), збудував першу в ЗСА українську католицьку церкву, заслужив дономогове братство св. Миколая і тижневий часопис "Америка" (1887 року), що появляється і дотепер у Філадельфії як щоденник.

Заложивши підвалини нашого церковного життя в ЗСА, о. Волянський вернувся на якийсь час до Галичини, але в рр. 1896-1898 поїхав до Південної Америки — до Бразилії на відвідання наших поселенців у тому дикому краю. Потім їздив також до Африки й Австралії. Підчас одної з тих подорожей померла на кораблі його дружина. Закон на кораблях такий, що покійних не тримають на покляді, а спускають у море. Обнятий розпучкою, о. Волянський не міг погодитися з думкою, що тіло його дружини піде без християнського похорону на морське дно, тож тримав покійницю на колінах доти, доки корабель не пристав до найближчої пристані. Тоді й похоронив її безжично, хоч і в чужій — але землі.

Мені довелося часто розмовляти з о. Волянським, а властиво — слухати його споминок, коли я возив його в Дичкова до Тернополя. Він завжди посилав по мене слугу, бо чомусь волів їздити зі мною. Оповідач він був прекрасний, і слухати його можна було без кінця.

Прожив о. Волянський в нашому селі до самої смерті 1926 року, і в нашому селі він похований.

Після його смерті прибув до Дичкова молодий віком парох о. Мартинюк. Осівшись на великих парохіальних послостях, сам один, без жінки і родини, до господарки і не розганявся. Віддавав усе поле та великі городи людям на спілку або за дуже низьку оплату готівкою — і так жив. Мав дуже тісні зв'язки з громадою, ставився до своїх парохіян з пошаною, любив мольду, співпрацював з нею, павчав, допомагав добрими порадами та повчаннями, і за це всі його любили і поважали. Був о. Мартинюк глибокого патріотичного наставлення і дуже милосердного серця.

Одного разу, відвідуючи у товаристві дяка хати своїх парохіян за колядою, зайшов він до одної ду-

же вбогої родини. Застав він старенького каліку на ногу, який лежав у ліжку, навіть не вкритий, хоч у хаті було дуже холодно. Не мав дід ані ніякої одежі, ані рясочки їди. Розжалений такою бідною, о. Мартинюк сказав доньці старенького іти до парохіяльного дому, дав їй свою власну білизну й верхнє одіння та ще й картку до кооперативи, щоб вилали для вбогого чоловіка якоїсь поживи.

На жаль, о. Мартинюк не пробув довго в нашому селі. Десь пішав у світ, здається, до Америки.

На місце о. Мартинюка прибув о. Охримович. Мав велику родину — шість синів, як соколів. Сам о. Охримович був калікою і без палиці не міг ходити, тож у часі служби Божої Найсвятіші Тайни виносив старший брат Йосиф Злобницький.

Отець Охримович був добрим батьком і своїх синів виховував у патріотичному дусі.

Його дружина жила разом з синами в Тернополі. Сини вчилися у школі, а вона вела хатню господарку і піклувалася шми.

Та у ваканційні місяці вся родина о. Охримовича перебувала в Дичкові. Сини завжди тримали міцні зв'язки з нацими та красівськими хлопцями і товаришували з ними, як рівні з рівними. Притетлювали вони зокрема з братами Теодозієм, Іваном та Павлом Коначівським, Юрком Павлусем та Гулькою (сином Максимом), синами Омеїнівських та Ярославом й Омеїном Павлусь. А це були добрі й свідомі хлопці, що ретельно прикладалися до громадської й політичної праці.

Молодих Охримовичів польська влада переслідувала але вони не калялися і не вважали соромом навіть, поседіти в аренті за справи, що йшли для добра народу. Були цілком неподібні до тих жалюгідних недоуків, що по трьох-чотирьох роках перебування в гімназії вже вважали себе вищими від сво-

їх колишніх товаришів, які могли закінчити лишень початкову школу. Власне саме оті недоуки найбільше мріяли про різні титули, на які не мали найменших прав. Свої претензії вони перевезли й на еміграцію, і титуломанія в нас не перевелася й досі, хоч як її критикує преса. Масло повно магістрів, професорів, редакторів, інспекторів і директорів, які в найкращому випадку покінчили гімназію. Але вчитель народної школи хоче, щоб його величали професором, колишній завідувач кооперативи іменується директором, а складач якогось часопису перетворюється в редактора. Бувають і такі випадки, що хтось приписує собі параз два-три титули: "професор, доктор, інженер", так наче б титул ушляхетнював людину. А справді воно буває навпаки: не ушляхетнює, а*внеміщує.

Однак, повертаюся знову назад — до часів свого дитинства.

У Дичкові був ще дяк Е. Луцький. Не титулований, але справжній, з дяківськими свяченнями. І той дяк був дуже шанованою в селі, свідомою людиною. Люди поважали його парівні зі священниками, хоч дяк жив дуже бідно. Займав він хату, збуловану для дяка, мав певеличкий кусочок городу та завів собі маленьку пасіку, щоб якось доповнити недостатні прибутки з різних потреб. А родину мав дуже велику: жінку та сім синів та ще одну доньку. Родина бідувала але Луцький таки постарався дати синам освіту. Були серед молодих Луцьких учителі, були навіть інженери, один потім став на батькове місце дяком, і лишень один залишився без освіти. Та всі вони були ідейними українцями, тісно дружили з односельчанськими хлопцями і, як більшіе освічені, радо служили і своєю освітою, і своїми порадами і своїм досвідом.

І сам Луцький не обмежувався до сповнення лише дяківських обов'язків, але приймав активну участь у громадському житті села та організував такий хор, що кращого не було в околиці.

Згадуючи цю гарну людину, часто думаю над тим, що наші дяки такі були скринджені. Бо чому, коли парохіяльне господарство мало понад 60 моргів поля і гарні будівлі, дякові давали лише хату і кладити городи? Священик жив, як дідач, а дяк, допомагаючи священикові при христинах, шлюбах, похоронах і церковних відправах, гірко бідував з роліною. Як на мою думку, така несправедливість не може мати виправдання.

Та, як би там не було, наше село (та й не тільки наше) завдячувало своїм священиком багато і в релігійному, і в моральному і в національному житті. Взяти, наприклад, боротьбу нашого духовенства проти пияцтва. Священик не обмежувався тим, що виступав проти цієї грізної недуги у проповідях — багато священиків вимагало перед шлюбом у молодих присяги, що не будуть пити. Правда, не завжди успішно. Молодші (бож пиячили за незначними війняками самі чоловіки) часто викручувався від присяги під тим претекстом, що він майже не п'є або п'є дуже мало і тому йому не потрібно складати присягу. Були такі, що присягали і не пили, були такі, що присягали, але любили присягу. І з ними було найгірше. Люди їх зневажали не більше, ніж тих, які пиячили без присяги, називали віроломани, бо зломання присяги вважали непростим гріхом.

Щодо учителів — до тієї другої половини сільської інтелігенції — у нас так щасливо не складалося.

Ще перед Першою світовою війною в початкових класах була вчителька паша Часниковська. Ні-

хто не знав, чи вона полька чи українка, бо до церкви не ходила, хоч і жила близько, зовсім не цікавилася життям села, а свої обов'язки обмежувала виключно навчанням у школі. Та ще було відомо, що до неї частенько заходив жандарм, який сповняв службу в селі, — і на тому всі відомості кінчалися. А втім, Часниковська була в Дичкові невдовго.

На місце Часниковської прийшов учитель Давидович. Був українцем, але тримався остороно від людей і життя села, а вдачаю був пихуватий і жорстокій. До учнів був немилосердний і бив їх без жалю. Одного разу за невиконання пнікільної задачі почав карати жидка Шніголя. Вдарив його гострим берегом лінійки по руці, та якось так нещасливо, що розтяв йому жилу вище долоні. Хлопчака з обкривавленою рукою вилетів з класу і побіг додому, а за кілька хвилин з'явився до школи батько. Вчитель злякався (бо справа могла опинитися в суді) і завів його до другої кімнати, щоб учні нічого не чули. Яка розмова там відбулася — ніхто не знав, але після цього випадку Давидович став обачливішим з карою й пом'якшив супроти учнів, а вже з вишковою увагою ставився до малого Шніголя.

По двох роках на місце Давидовича прийшла учителька паша М. Верберівна. Була полька, і з тим не скривалася, але, на загальне диво, часом при старших учнях осуджувала в демому польську владу. Чи робила це щиро, чи лише бажала вивілати в такій спосіб думки учнів, — невідомо, але фактом є що деколи й остерігалася: мовляв, уважай, бо за такі слова понанят у тюрму. Та вдачаю була подібна до Давидовича і, коли сердилася, то смічала валюкою. Учнів біла також немилосердно.

Раз якось успілилася до учениці третьої класу, такій підручка вже, і за якусь незначну провинну

хотіла сварити її прутом долою. Але дівчина не далася і руку вирвала. Тоді розлючена Верберівна вирішила покласти дівчину на лавку і, замість долою, врізати її прутом по нижній частині тіла. Та відважна учениця знову не далася. Верберівна поклікала собі на допомогу двох старших хлопців, щоб вони допомогли силоміць покласти дівчину на лавку. Та й хлопці пічото не змогли влізти. Дівчина боролася, кусала хлопців за руки і такі не піддалися насильству. А Верберівна, вже втративши всяке панування над собою, думала її прутом, куди пошло. Від обурення, сорому й нереляку дівчина поквдала в червоній розстрії, але справа на тому і скінчилася. Батьки її були людьми несміливими й покїрними, а тому її не вступили за свою дочку, як вступили Шніголь за свого сина. Може, зрештою, думали, що так і повинно бути і що вчителі мають право так робити.

Управителем шкіл у нашому селі був учитель Володимир Омєїнський. Учив він третю і четверту класу та був досить активний у громадських справах. Часто дономагав порадами нашому громадському уряюві, бо не всі радні були навіть письменні, а він то таки замість підпису вмів поставити лише хрестик. Правда, пізніше донька навчила його підписати боюї власне ім'я, і з того обидюс були дуже горді.

Активний у справах громадських, Омєїнський однак дуже рїшучо відмовлявся вступати у справу політичного характеру. Мав п'ятеро синів та дочку Олю, тож ніс за них відповідальність, боявся потрапити у конфлікт з польською владою і вратити державну посаду. А поки тїляки її читали на будь-яку нагоду, щоб виокрти українця з якого б то не було платного місця і посадити туди свого. Часом

такі прискіпування доходили аж до пісенітниць, і саме так приклочилося з обережним Омєїнським.

Якось то він назвав радного поляка Іваном, але той з обуренням заявив, що він ніякий не Іван, а Ян, і що за образу гонору подасть скаргу до суду. Такого абсурдного позову суд не прийняв, і "пан Ян" лише осмішнися. Однак, цей незначний випадок показує, які були відносини між українцями і поляками-зайдами після того, як Галичина опинилася під польською окупацією. А згаданий радний походив з села Березовиця. Приїшов до нас лише з молотком, бо ми свого ковала не мали, а за якийсь час розжився, побудував хату та купив кілька моргів поля. І, правду сказавши, був таки потрібним у Дичковї, бо ми свого ковала не мали. І той зайда, сидючи на українському хлібі, ще й бундючився, вважаючи образою, коли його ім'я переклали на українську мову.

Учитель Омєїнський залишив по собі добру пам'ять, бо таки багато помагав громаді і мав добрий вплив на багатьох господарів. Найстарший його син Омелян перебував тепер у З'єднаних Штатах Америки.

Але, як згадано, не всі були такі. Дехто з них не мав прихильності селян, а навпаки, покидаючи село, залишав по собі лише неприємні згадки, як було з тим, що хотів помститися на батьках, обвинувативши їхнього сина у піддалах.

А от у сусїдньому селі — у Бірках Великих учительовав українець п. Фуртак. Той не лише був патріотом на словах, але й на ділі. Він готовий був і життя віддати на користь свого народу. Був добрим учителем і виховником, брав нафактивніщу участь у громадському житті, а поза шкільними годинами безконтовно вчив дітей німецької мови. І не лише з Бірок Великих, а і з сусїдніх сіл. Із

самого Дичкова німецької мови вчилися шістьох хлопців: брати Євген та Володимир Луцькі, Василь Кузьма, Стефан Саловський та мій брат — Стефан Пласконіс. Слава п. Фуртака і пошана до нього були такі великі, що в день його похорону з'їхалися люди з цілої Тернопільщини. Щоб звечирати похорон, селяни їли кіньми, і зовні виглядало так, ніби ховали якогось великого достойника. Та покійний і справді був непересічною людиною. Він за життя приклав масу праці, щоб його найздібніші учні здобували далі науку. Вмовляв батьків, переконував упертих — і таки багато зробив. Бірки Великі мусять і по цей день згадувати його з подякою, бо з того села вийшло таки багато інтелігенції — священиків, учителів та професіоналістів. А й іншим наукою німецької мови він дуже влещив пробивання дороги у світ, як, наприклад, моєму братові Стефанові.

Взагалі добрий душпастир і здібний учитель могли зробити чудо в селі. Саме про них і згадується в другому томі збірника "Шляхами Золотого Поділля". Як приклад, досить навести згадки про о. О. Вітошинського та пані І. Блажеквичеву з Денисова, які за час свого побуту високо піднесли культуру і свідомість того села. Вони zorganizували такий хор, що міг конкурувати і з найкращим тернопільським.

Хори та драматичні гуртки відігравали дуже велику роль в культурному й національному піднесенні села. Насамперед, самі співаки й аматори-артисти навчалися дисципліни, вміння поводитися на очах численного збору глядачів, розвивали пам'ять, вивчаючи ролі чи слова нових пісень, а при тому й виховувалися морально й національно, бо н'еси та пісні добратися лишень такі, що були побудовані на основі загально-людської, національної і християнської етики.

Через виконавців ці здорові, конструктивні засади передавалися й глядачам та слухачам ще легше, ніж через доповіді чи дописи по часописах. Отже, хори і драматичні гуртки не можна розцінювати виключно як розвагові клітини — вони були найуспішнішою зброєю для прищеплення національної свідомості і загальних людських чеснот.

ПОХОРОН У СЕЛІ

Хоч назагал глибоко побожне селянство ставилося з філософічним спокоєм до смерті, кожний похорон у селі ставав подією. Як-не-як, умирала людина, яку всі знали, чи то був хто старий, дорослий, молодий чи малий. І сходилася рідня, сходилися ближчі й даліші сусіди — взагалі все село, щоб потішити родину і віддати останню прислугу небіжчикові.

Ніяких похоронних заведень не було, хіба сама трупарня на цвинтарі, але там тримали тих небіжчиків, що померли неприродною смертю, або померли серед невияснених обставин. Тоді тіло тримали в трупарні, аж поки приїхала комісія з Тернополя і встановила причину смерті. Приїзд такої комісії частенько тягнув за собою слідство, арешти й суд, що кінчався здебільшого для когось у в'язниці на довгі роки. Але при звичайних обставинах тіло небіжчика дежало в хаті. Тримати його довго, особливо влітку, було неможливо, і тому похорон відбувався на другий день.

Смерть старої людини мало кого зворушувала: небіжчик чи небіжчиця своє діждали, дітей виховали, діждалися внуків — чого ж іще бажати?

Смерть малої дитини також не вважалася якимсь особливим несчастьям: вмерло одне, а ще кількоро лишилося, чи ще будуть інші. Переживали хіба батьки, але й вони врешті годинилися з утратою: "Бог дав, Бог узяв — і за те слава Богу!"

Інакше, патомість, бувало, коли вмирала доросла дівчина чи парубок — оце викликало глибокий

жаль і щире співчуття. Бо де ж таки! Вигодувана і вихована з такими труднощами дитина, що вже була самостійною робочою силою в господарстві, "права рука" батька чи матері, не оправдавши їхніх надій, відходила в інший світ. Горе батьків не знало меж, голосила вся родина, плакали неідробними сльозами й сусіди.

Та вже найгірше бувало, коли вмирав батько чи мати дрібних дітей. Тоді родина й сусіди оплакували не лишев небіжчика, а й родину, зокрема осиротілих дітей. Якщо лишалася вдова, то був гіркий її світ без господаря: не було кому поля зорати, не було кому засіяти, звести і змолотити. Треба було здаватися на ласку сусідів та родини. Але тоді хоч діти були менше скривджені. Зате коли вмирала мати, влівець легше міг оженитися, але в хату вступала мачуха, яка, щоправда, могла бути і добра для дітей, але здебільша такою не була.

Похоронні плачі й голосіння, повні широкого жалю, болю і розпуки, стали в українському фольклорі окремим розділом і доказують, наскільки гарна й постична душа нашого народу, який і найбільше горе може всловити в гарній формі.

Коли я вже став старшим і міг самостійно думати, мене завжди вражала несправедливість, яка й по смерті вірзиляла багатих і бідних. Багатого, родина якого могла добре заплатити, ховали з почестями, з хоругвами і навіть участю співаків. Бідного ж ховали лишев з хрестом. У сльоту для священика давали підводу, щоб він не забруднив взуття. І мені часто приходила думка: чому священик привласнював собі право розпоряджуватися громадським добром? Адже і хрест, і хоругви — і все церковне майно було придбане за гроші громади, і лишев громада могла вирішувати, чи когось ховати з хоругвами, а чи без.

Або друге: самоубицтво, нехрещену дитину, або людину, що вмерла при невьяснених обставинах чомусь ховали не на цвинтарі, а біля нього — в рові. Щодо самоубивців — не ще зрозуміло. Але чим винна повонароджена дитина, що її мов цуценя, без молитви і без почестей законують у рові і не дозволяють навіть над нею хрестика поставити? Для батьків, зокрема для матері, це ж подвійний біль!

А згадується мені ще й інший випадок. В гарячу днину привіз один господар з сусіднього села молоти до нашого млина збіжжя. Та вирішив він скунати коней і самому освіжитися. Розпряг коні і скерував їх у ріку. Але ріки не знав і трапив на глибоке місце. Коні, втративши під погами ґрунт, налякалися, почали кидатися та навертати до берега, але при тому якось заплутали віжками господаря і скинули його у воду. Чоловік утонув. Для всіх було очевидним, що це зробив цього навмисне, але загинув у наслідок нещасливого випадку. А, отже, поховали його в панному селі і — також у рові. Чому? Відня гірко його оплакувала й осуджувала оцей най безлюдний закон — позбавляти права християнського похорону людину, яка не була у своїй смерті винна.

ДЕЩО ПРО МОРАЛЬ СЕЛЯНСТВА

Відповідальність за моральний стан села повинстю лежала на священниках. Чи це справедливо, чи ні — інша справа, але так воно було, і, треба признати, що наші дупастирі цього свого обов'язку дуже пильнували. Чи то у проповідях, чи то й розмовах приватних священник завжди пригадував, повчас і докоряв (як було треба), скеровуючи своє стадо на добру стежку.

Всі селяни ходили до церкви кожної неділі й у свята, забираючи з собою і найменших дітей, щоб змалечку привчити їх до цього християнського обов'язку. І саме підчас богослужень, коли священник виголошував проповідь, люди найбільше вчилися засад моралі. Адже їхній дупастир знав своїх нарохіян, наче власну родину, а тому міг з кожного евангельського тексту навести приклад, як треба і як не треба робити. Імен не називав, але кожний, хто був винен у тому чи іншому гріхові, себе пізнавав, як пізнавали його й інші, а тому соромився і старався себе направити.

Дуже часто священник виступав і в ролі примирителя між розсвареними сусідами. Вговорював, переконував і доводив до того, що сусіди, замість тягатися по судах, тратити час і викидати гроші, та ще потім і ворогувати до самої смерті, перепрошувалися, мирилися і далі лишалися добрими сусідами.

Мал священник також вплив на село, зокрема на молодь, і посередній — через свою родину, через дітей. Панімагка, як людина освічена, могла дуже

багато допомогти неграмотній селянці й у кухонних, і в господарських справах і в оцінці над немовлям. А діти священника, коли вони не дурналися товариства своїх сільських ровесників і жили з ними дружньо, завжди служили прикладом доброї поведінки, а в старшому віці бували візирями громадян і патріотів.

Взагалі священників дуже шанували. Селяни попросту не могли собі уявити існування без душпастиря. До кого ж тоді піти облягшити обтяжене гріхом сумління? Від кого дістати прощення? Хто заступиться за бідного грішника перед Богом? В кого шукати поради й порятунку для душі? Лишень у священника! До нього люди приступали з довір'ям й у святій сповіді звірялися йому у своїх прогріхах, а часами й злочинах. Приступали пригноблені, розгублені й засоромлені, а покидали сповідальницю з роз'ясненою душею, бо діставали не лишень прощення, а й поради, як далі жити у правді та уникати гріха.

Зате і священники і їхня найближча родина були зобов'язані строго дотримуватися того, що проповідувалося у церкві. Бо коли селяни назагал були вибагливі до простих людей, то до своїх душпастирів ставили високі вимоги. Борони Боже, комусь із священників чи їхнім дружинам виступити негідно (на жаль, часом і таке траплялося), бо тоді вже селяни бували дуже огорчені та навіть обурені. Але ним саме виявлялася не зневага, а, навпаки, глибока повага до священничого авторитету, який не смів мати на собі жадної плями.

Закони моралі у вужчому розумінні були також суворі. Дівчина повинна була зберегти чистоту до шлюбу, одружений чоловік чи заміжня жінка повинні були дотримуватися вірності в подружжі. За

переступ цього закону людина була карана і загальною зневагою і часто — таки фізично.

Дівчину, що мала нешлюбну дитину, помішували, як почінують молодицю по вінчанні. Така дівчина вже не мала права у церкві стояти між дівчатами дивись поміж заміжними жінками. Але й так її було пізнати, бо хустку її зав'язували інакше, ніж заміжнім. Соромилася її батьки, соромилася родина, часом навіть і з дому виганяли, а сватати покритки ніхто не хотів. Хіба знайшовся якийсь убогий удовець, чи п'яниця чи так якийсь ледащо. І дівчина віддавалася, щоб так хоч частково прикрити свою ганьбу.

Та все ж не одна й спіткнулася. Так, наприклад, сталося з одною полькою — донькою багатодітного убогого ткача. Наїнялася вона у фільварок до Годлевських і служила так ретельно, що повернулася додому з дитиною. Для батька це був страшний удар і тому, що донька народила сорому на ціле село і тому що сім'я жила в гірких злиднях, тож іще одна дитина в родині ставала нестерпним тягарем.

Нещаслива молода мати, тікаючи від насмішок і зневаг, покинула село і подалася шукати роботи до міста, де її ніхто не знав, а дитину лишила батькам. Тієї дитини не було чим нагодувати, не було в що загорнути, а в хаті було холодно.

Думав-думав бігний ткач і вренті пішов до фільварку. Плакав там і благав Годлевських, щоб змилосердилися над нещасливою сиротою і чимсь допомогли. Годлевський сказав, що допоможе, і відпустив старого. За кілька днів у двір ткача зайшла фіра з фільварку і привезла... сухого барабоління на онал. Звірзлілий пан не мав ніякого жалю до власної дитини і фірою барабоління сплатив свої обов'язки перед нею.

Був і другий, ще характерніший випадок. Жив оподалік Дичкова один заможний господар, який мав до сто моргів поля й великий млин, що обслуговував довколишні села. Та найбільшим його багатством була красуня донька і два сина. Про доньку казали, що такої другої красуні треба довго шукати. Родина була не лише багата, а й загальношанована. Були це добрі люди, чесні, дуже високоморальні й щирі патріоти. Донька вийшла заміж за вчителя — також дуже вродливого і доброго чоловіка, і між молодим подружжям була згода та глибока любов. Але вибухла війна в 1914 році, вчителя покликано до війська, а молода жінка лишилася при батьках.

Нещастя хотіло, що московські війська, вступивши в наші сторони, розтанувалися на квартирах по селах У згаданого господаря стали на квартирі офіцери, бо хата була гарна.

Як там було — невідомо, але досить того, що молода красуня зайшла в тяж. Коли б це сталося в іншій родині, або з якоюсь легковажкою молодницею, випадок не вразив би всіх так, як вразив. Батьки й брати відвернулися від неї, бо її ганьба впала і на них — на чесну й поважну родину. І посоромлена красуня переживала не лише за себе — переживала думку і за ту неславу, якою повела свій чесний рід. Переживала і за чоловіка, якого шанувала і щиро любила. Вона ховалася від людей і плакала безперестану. Та врешті не витримала душевних тортур, отруїлася, погубивши і свою думку і ненарожену дитину. Іншої розв'язки не знайшла.

Не беруся міркувати, чи добре вона зробила, чи ні. Лише думаю, що, помимо вчиненого гріха, та жінка була все ж дуже моральною. Коли б не була — не відірвала б собі життя зі встиду.

Хтось, вихований на сучасній "моралі", може обуритися й сказати, що подібні засади були нелюдські. Так, вони були тверді й суворі. Але чи теоретичні крапці? Крапці хіба для розумників. То правда, що одна чи друга дівчина або жінка потерпіли, зате решта мала сором і страх. І не приходили так легко на цей світ діти, що ще перед народженням ставать сиротами-безбатьченками. Мати не має права давати життя дитині, коли нема батька! Звичайно, тут не входить у рахунок повдівлі перед народженням дитини матері — говоримо про тих, що вступають у зв'язки без ніякої відповідальності за наслідки. А дитина, коли підросне, має право знати, хто її батько, чие ім'я вона мусить носити і чия кров цвіє в її жилах. І що ж така мати відповість, коли вона частенько й сама не знає, від кого у неї народилася дитина? Та й не дуже то ті "модерні" матері своїми дітьми опікуються. Приводять на світ і далінають відразу по шпиталях на ласку добрих людей та урядів. А уряд, щоб утримати таких покинутих дітей, стягає податки з населення. Стягає і на шпиталі і навіть на аборт. Дівчата-підрустки, маючи 15-16 літ, проходять такий "досвід", якого не знали наші матері й на схилі віку. І що з тих сучасних дівчат буде в майбутньому? Виховуються з них вірні дружини й добрі матері? Ніколи! А що буде з того покоління, яке народжується від батьків-наркоманів? Адже воно нестиме на собі тягар батьківських налогів до всяких упорскувань, шпашів і курень, і саме лягатиме тягарем на плечі частини здорового суспільства.

Тому вже лишаю роздумування читачам, чи крапця була стара, "нелюдська" мораль, чи сучасна "ліберальна"?

ПРО УКРАЇНУ

Здається, що ніде на світі нема такої другої України, як наша. Бувало, ранньою весною село пробуджується від довгого зимового сну. Загати від хат поздіймані, жіноцтво приготується до направи стін і хат й інших будівель. Стіни треба сіоцатку позаліплювати глиною, а відтак хату побілити вапном, а інші будівлі помалювати іншими кольорами.

Село оживає. Господарі готуються до сівби — голловно вівса, потім ячменю і ранньої пшениці, і вкінці гречки, бо гречка боїться морозу.

Мій батько будить мене раненько і каже:

— Вставай, поїдемо сіяти!

Я встаю, протираючи очі зі здорового хлоп'ячого сну, але на саму згадку про сівбу, мене охоплює велика радість: це ж уже я буду кінми орудувати! Коні я дуже любив. Бувало, випроцу у брата (він був старший від мене на два роки), щоб дозволит мені повести коні напувати в ріці, і дуже радів. А як їхати сіяти, то буду кінми орудувати цілий день.

Але батько напминає мені:

— Уважай, щоб тобі кінь на ногу не наступив!

Та не раз і таке бувало, але я перед батьком мовчав, хоч воно і боїло, та не дуже. Бо на рісїї земля пухка, то кінь, як і наступив, то лишень трохи обдер шкіру.

В обїдню пору коні їдять обрік, а ми з татом сидимо на возі, споживасмо напн полуденок і слухасмо, як ті пташки співають. Он жайворонок, співаючи, підлетів теген високо — заледве його видно. А відтак він стрїлою летить на землю. Своїм дитячим розумом я оцінюю це падіння, як велику небезпеку, і хочу крикнути: "Уважай, бо заб'єш!"

Та розум невеличкої пташини більший за мій педосвідчений дитячий. Жайворонок і не думає забиватися. То він летить за здобиччю, бо побачив мушку і погнався за нею. Вже вдоліні вїїймав її, навіть це доторкнувшись землі. Я аж легше віддихав, що йому нічого не сталося.

На початку літа можна побачити нерозважну пташину-чайку, як вона кружляє довкола над одним місцем та киікає. Приглянувшись краще, можна побачити в чистому полі гніздо, де та чайка знесла собі яєчка і думає їх там висиджувати. Дивитеся заклопотано і не знаєте, що з тим робити, і нічого не порадите, бо, коли перелетити яєчка на друге місце, чайка їх вже не прийме.

Перелетця радить собі краще: вона ховається десь у збіжжі під межею. Але коли її сполохати, то вона відлітає, співаючи: "Під-підліть, під-підліть, під-підліть!"

А вже наймилішою пташкою була зозулька. Вона вже живе таки в селі там, де є сад, або взагалі великі дерева. Сиде собі на дереві і кукає. Милослушний голос її кування насував і до вашої радості та співу і до смутку або туги. Це безперервне "ку-ку" так впливає на вас, що ви, хочете або ні, його слухаєте.

Свого часу виряджала мати свою доньку в далеку дорогу — в північну Америку (а донька була ще молодесенькою дівчиною). Мати, як і вся родина опіакували її, бо: стара мати мабуть передчувала, що вже біляме своєї дитини не побачити. А зозулька на яблуні: "Ку-ку, ку-ку!" — так безперервно. І так ревню оте "ку-ку!" звучало, піби і зозулька хотїла полїзити тегу матері за донькою, і все — "ку-ку, ку-ку, ку-ку!" Минюють роки, навіть і десятиліття, а мати, слухючи онього зозулиного "ку-ку", не може здержатися від стїа, бо з нею завжди плаче зозулька.

ПОЧАТОК ВІЙНИ 1914 РОКУ

Дня 28 червня 1914 року блискавкою розійшлася вістка, що в Сараєві — столиці окупованої Австрії-Боснії — загинув з рук сербських заговорників австрійський престолонаслідник Франц Фердинанд з дружиною. А це стало причиною Першої світової війни, в яку втягла і Росія. Австрійський уряд негайно проголосив мобілізацію.

Війна! Війна! — пронеслося тривожно по всій австрійській монархії і сколихнуло основами нашого спокійного сільського життя.

В галицьких селах думали і плачі й ридання, бо всім було відомо, що війна принесе руйну і смерть. Кожний вояк, продаючись із родиною, не був певний, чи стрілець їй знову, а її родина ридала гіркими словами, немов на похороні.

Від'їздили новобранці, а над селом наче й далі думали звуки пісень, яку вони співали на прощання:

Бувай ми здорова, дівчино моя,
Не забудь за мене, коли ласка твоя,
Я в дорогу виїжджаю,
На серденьку тугу маю,
З тобою розстаюся, на Бога здаюся...

А в Дичкові пішла чутка, що пість наших молодих хлопців зголосилися на війну добровольцями. Це було попросту неімовірно. На оцю страшну війну — добровольцями?!

Але справа скоро вияснилася. Хлопці й справді йшли на війну, але не з метою захистити Австро-Угорську імперію, а здобувати волю Україні. Вони довідалися, що у столиці Австрії — Відні постала

Загальна Українська Рада під головуством доктора Костя Левицького і що між парламентськими українськими діячами та австрійським урядом уже устійшуються майбутні кордони України на той час, коли Австрія виграє війну. Та найважливіше було, що австрійський уряд погодився дати озброєння для окремої української армії — легіону "Січових Стрільців" у кількості 25,000 вояків.

Оцінювали відразу силу, що її буде представляти такий легіон, воляки дуже переполозилися і почали робити всі можливі заходи, щоб до того не допустити. Правду кажучи, почасти мали слушність, бо українці зовсім не думали боронити цілости Австро-Угорської імперії, лиш мали на меті свої власні інтереси. Але, як би там не було, Австрія на тому все ж би багато виграє. Та, на жаль, австрійський уряд узяв польським визомом і змінив легіон з 25,000 на 2,000, а тому й українцям не допоміг і сам війну ганебно програв. І не диво: адже Австрія мала проти себе саму не лише Російську імперію з 180 мільйонами населення, не згадуючи вже Франції та Італії, підтриманої англійцями. Двадцять п'яти тисячний український легіон таки приєднав б. Але австрійці послухали хитрих поляків та малярів.

Ці зав'язі торги велися дуже обережно, але, звичайно, не могли довго втриматися в таємниці. Вістка скоро поширилася, і всі злібі до війська свідомі українці почали масово зголошуватися до легіону Січових Стрільців. Зголосилися і хлопці з Дичкова — з бунших різноманітні й одні, що мали лише народню освіту: Микола Луцький, Степан Замора, Степан Кузьма та Михайло Крук. Були й інші охочі, але вже не всіпіні приєдналися до рідних тав, бо вскорі в нас уже з'явилися московські війська.

Насунулася на наші землі московська навала, тягнулася дорогами, полями, луками і ринула отак, як вода з прорваної греблі. Сунули і питали селян, чи далеко ще до "Вєни" (Відня), та ще й похвалялися, що накринють Австрію своїми панками. А селяни, дивлячись на ту нечисленну орду, вірили, що їй справді до кількох тижнів приїде Австрії кінець.

Однак сталося інакше: верили москалі галицьку землю, але не панками, а своїми головами. Як дійшли до Перемішля над Сяном, то їй заломився їхній сили на цій твердині. А потім, поломивши ще й дуби в Карпатах при сутичках із Січовими Стрільцями, весною 1917 року відступали царсько-московські полчини дуже невпевно назад і вже ані не нахвалялися ані не погрожували. Та перед своїм відступом вирубали в Дичкові всі великі верби над рікою, високі сторічні липи, а навіть овочеві садки, так що село цілком змінилося і стало наче мертвим. Повертаючись увночі додому, люди не пізнавали вулиці і не могли транзити до власної хати, а собаки вили так, що аж мороз ішов по тілі.

Але спустошення ані почалося, ані скінчилося на самому знищенні дерев. За час своєї червоної інвазії москалі з особливим лютим нищили все, що було українське. Здавалося, що їхнім головним ворогом буда не Австро-Угорська імперія, а бездержавні, пригноблені й обезправлені українці. Москалі з паленою неважністю почали переслідувати греко-католицьку Церкву, заарештували і вивезли бл. п. митрополита Шенгелівського, заборонили українську мову, продаж українських книжок, закрили українську пресу, школи й організації. Такої люті й такого спустошення не знали українці навіть під подвійним австрійсько-польським гнетом. А при відступі московської війська забирали з собою всю жив-

ність, де могли — масово виганяли населення і вивозили товарними загонами на схід — у Сибір. Зокрема половали за молодими парубками, яких Австрія могла покликати до війська.

Дичкова, щоправда, не евакуювали, але селян вограбували дощенту. Аж страшно і сумно було дивитися, як воли несли на довгих паликах руниниць живих поросят. Поросята пручалися і квічали, і їхні жалібні простети стелючись над дорогами, наче звуки сурм, що грали на відступі. Жаль, невпевність і тривога повисли над галицькими селами...

Австрійська монархія її справді билася на кількох фронтах, тож мобілізувала всіх, хто міг триматися на ногах, щоб поновити втрати в боях. Зокрема були важкі ті втрати на італійському фронті.

Прийшла черга її на мене. Покликали мене в 1917 році й приділили до четвертого полку уланів (без коней). Вишколювали нас на скору руку в місті Оломунці на Мораві, а полк наш складався з чехів, словаків, поляків, українців і невеличкої кількості жидів.

Військова дисципліна для мене не була страшною, бо я звачечку був привичасний і до порядку і до важкої праці. Були, правда, труднощі з німецькою мовою, що в ній велася команда, але найгірше нам докучали морози і незвиподібний до них одяг. Уланський однострій складався з дуже обличних червоних штанів, сінної куртки — уланики й червоної панки, що не накривала вух і не мала навіть ланки. Однострій був старі і напевне служили воюючим ще перед війною, або таки й під час війни. Хто зна, чи не були постягані з тих, які вже загинули, — і думка про це не була дуже то приємною.

Загрівались ми лишень при вихазах, але по них не гірше дивочили зубами. Гартували нас у холоді, нестигах і голоді. Та до цього останнього ми ніяк

не могли звикнути. Наші селянські штунки були з дому навчені до великої кількості їжі. Та їжа, правда, була пісна, зате їлося її багато, а при війську вона також була пісна, та ще її видавали її нам у малій кількості. Тож усі рекрути шкали додому жалібні листи, прохаючи підмоги.

З дому вислали нам сұхари, але, поки пачка з ними трясляла до адресата, то з тих сұхарів залишалися самі кришки — наче ячмінні крупи. Та її не було добре, бо ми стерті на порошок сұхари синили до пісної річешкої зупи і вже так лішиє заспокоювали голод.

Була велика радість, коли кухарі роздобували кукурдзяну мучку і варили з неї кулену. Чомусь тієї кулені пісня видачі порції завжди ще грохи залишалася. Але кухар, виконавши свій обов'язок, відступав од котла і давав волю всім бажанням.

Отолі починався справжній бій, хоч і без зброї. Виголомділі вояки брали котел игурмом, дісли одні другим через голови і черпали рентки кулені просто своїми шапками. Здобувши "ренту", вояки бігли до касарень і там домолочували її ложками.

Та лукава доля і тут часом кишла з переможців. Не раз бувало таке, що кулені в шапці було лишень зверху, а під сполом ховалася червона улапська шапка, що при наступі на котел комусь упала з голови в середину. І тоді бідного вояка огортало велике розчарування: мало того, що голоду не вистигив, але й те, що з'їв, починало пудити.

У нашій чоті було два жиди, які дуже запобігали ласки в підстаршин, а зокрема в поляка капрала, який жив з нами в одній кімнаті. І цей капрал відносився до них дуже приязно, особливо після того, як до згаданих жидів приїжджала їхня родина.

Один з них називався Брінштейн і вдавав зі себе придукуватого. На стрільниці він завжди, замість

добре прицілюватися, заплюював очі, коли спускав цингель. А раз ні з того, ні з цього паробин крику в касарні, відчинив вікно і вдав, що хоче вискомити з четвертого поверху. Аж зірвався сусід і виймав його за ногу.

Перед відходом нашого полку на фронт обидва ті жидки зникли.

Мене приділено до кулеметів з відзначенням по вишколі як кандидатна на сфрейтора (старшого стрільця). Вишкіл (у польській мові) був короткий і недостатній, але положення було погане, і нас вислали на італійський фронт.

Стали ми над рікою П'явою і відразу понали під масові летунські налети. Місцевість там скалиста, окопів не було можливості викопати, тож при розриві бомб каміня роздіталася на кількасот метрів у промірі й убивало вояцтво далеко більше, ніж самі бомби.

З усіх моїх пригод і переживань на італійському фронті в пам'ять мені врізалися дві події.

Кілька днів перед нашим відступом ми знаходилися в одному італійському селі, положеному недалеко ріки П'яви. Виголомжене вояцтво потребувало якоїсь поживи, а запасів не було ніяких. Те, що ще було, при відступі австрійської армії спалено і зіпсовано навмисно якимсь планом, щоб ворог не міг його використати. Голод дошкулював.

Лейтенант нашої компанії — відеський жидок призначив нас двох, — сфрейтора поляка і мене, — щоб ми пішли в село і реквізували якусь худобину на обід. Отой поляк називався Врубель і дуже чванився своєю сфрейторською відзначкою. Завжди виставляв свою зірочку напоказ і плац застівав так, щоб не закрити її комірком. Був дуже великим підлабузником у старшин, тож легко було догадуватися, як тієї зірочки доскопачи. Зайшли ми в огне не-

величке господарство, а нам на зустріч з хати висинала купа дрібненьких діточок і дві жінки з ним. Перелякані, вони слідували за нами і водили очима за кожним нашим рухом, намагаючись угадати, за чим ми прийшли. Але скоро переконалися, що ми не шукаємо за добром у їхніх скринях, лише шукаємо по стайнях за худобою. А поїд стінами стави було високо накладено слоїв кукурудня. Врубель, однак, не дав себе обдурити і почав відкидати ті слої, поки не натрапив на замасковані двері. Тоді жінки й діти разом вибухнули голосним плачем, бо за тими дверима в стайні була схована гарна молочна корова, очевидно — кормителька цілої родини.

Мене стиснуло за серце. Я розумів трагедію цієї бідної родини, і ридання та плач потрясли мене до глибини душі. Подумав я собі, що отак десь ридать і мої рідні і весь український народ, що його грабують різні чужинські заїди. Скільки їх товчуть по наших землях! Москалі, поляки, маляри... Маляри особливо відзначилися тоді, бо не вдоволялися самим грабунком, а ще й вішали наших людей напрова й наліво, обвинувачуючи їх у промисловських симпатіях.

І я почав нерекондувати Врубеля, щоб не брати корови від тієї бідної родини, не позбавляти малих дітей ложки молока, а пошукати десь якусь ялівку чи бичка. Але Врубель і слухати не хотів, ще й почав мене повчати, мовляв, італійці — навіть вороги, і він не чухе до них найменшого жалю. Оні малі далакани діти — навіть вороги? Чи це вони прийшли нас грабувати, чи ми їх? Та з бундючним, звуккурченим поглядом ніколи було гонорити.

Привели ми ту корову, але я зараз же пішов до лейтенанта і представив йому всю справу в надії, що він замилосердиться, що і в нього серце зри-

ється. І справді, він після мене до тієї родини, щоб хтось із мужчин прийшов корову забрати, а рівночасно дав наказ корову зарізати. Та, річ ясна, знаючи, якої я думки був про нього після такого лицемірного і підлого вчинку, лейтенант мене мав на оні. Та її обставання за бідною родиною вже ставило під сумнів мою відданість австро-угорській монархії. Коротше сказавши, лейтенант мав усі підстави мене не любити і на мені помститися. І скоро нагода знайшлася.

Раз, коли я був на стійці, мою пайку хліба одержав для мене мій побратим. Це була "залізна пайка", себто, пайка, яку треба було збергти на запас для відступу, бо австрійська армія мала капітулювати. Та мій побратим, віддаючи мені хліб, нічого не сказав про таке розпордження нашого командування, і сам свою пайку з'їв. Те саме зробив і я, тримаючись засади: поки ще живий, треба їсти, що можна. І коли я з'їмив свою "залізну пайку", навіть не підозрівуючи, що вона "залізна", до мене підійшов лейтенант і сингав, що я роблю. Я відповів, що їм хліб. Лейтенант (ніколи, що я забув його прізвище!) розлюстився і приобіцяв мені кару "швайштуден анбейден" — "дві години відвіщення".

"Анбейден" була така кара, що винному зв'язували за спиною руки довгим шнурком і потім на тому шнурку відвіщували так, що ноги заледве доторкалися землі. Кара була вельоцьки-жорстока, і відвіщення по кількох хвилинах вже починав умлівати. Тоді його відливали волюю і приводили до пам'яті, щоб він мучився далі. Щоправда, це "анбейден" було вже заборонене, та в часі безголов'я відступу можна було не питати, що заборонене, а що дозволене. І лейтенант з цього скористав.

Скликав збірку і вичитав наказ, засуджуючи мене на дві години мучки відвіщення. Але коли ши-

тав, хто наказ виконає, вояцтво почало відступати назад: ніхто не хотів брати на себе роллю ката. Але наперед вискочив сфрейтор Врубель і вже з патованим у руках шнурком. З того я зрозумів, що між ним та лейтенантом уже все було наперед умовлено.

Не буду оновідати подробиць моїх мук. Вони були жахливі! Навіть звикли до всяких воєнних жахів, наші вояки повідступали і лишень з віддалі дивилися на мої терніння.

Обливаючись потом, я ледве прислаував себе підвести голову і тоді зауважив на балконі сусіднього дому гурт жінок. Вони всі витирали фарфуром очі — мабуть думали, що мене будуть розстрілювати.

Дивно! Влада, за яку я наражаю своє життя, засуджує мене на тортури, а вороги, яких я приїшов убивати, плачуть, дивлячись на мої муки.

Умліваючи від муки, я полинув думками до рідного дому і вже прощався серцем з усіми, бо був певний, що тих двох годин не витримаю і вмиру. А водночас молив Бога, щоб урятував мене і дав можливість помститися за що страшно незаслужену кару. Присягав собі, що відстаючись тому лейтенантові смертю, і навіть старався уложити плян.

Та, Богу дякувати, мене відв'язали раніше, ніж за дві години, і сам лейтенант підійшов до мене, засалотувавши. Я не підсалотував, бо не міг піднести руки. А втім, коли б і міг — не салотував би! Ненавидів того лейтенанта, як нікого в житті.

Відступ! Наш сильно змалілий полк покинув позиції та ноцями, ротягнувшись довгим шнурком, посувався заячими стежками крізь лісність гори. Не мали ми ніяких запасів поживи, однак, були добре забезпечені набоями, що їх справжній вояк часом цінить вище, ніж харчі. За нами йшло два малих

осли. Один з них піс пів мішка кукурудзи, другий — добре прикріпленого на сніпці кулемета. Така була тоді військова техніка...

І вояки й осли були однаково змучені, голодні і спражені. І ми й осли були однаково мудрі щодо питання: завіщо оті всі терніння? Коли б хоч трохи води, щоб напиться й освіжити натружене й заворопане тіло! Та ба! Вола була десь глибоко у прірві й лишень дражнила нас безтурботним журкотінням. У темні ми не бачили її, але чули вухами й відчували ласелими її свіжий подих. І напевно цей подих заманив наших ослів. Вони звернули з гірської доріжки й обидва полетіли у пропасть. Чуття було, як важко ударялися їхні тіла об якісь перешкоди, котячись все нижче та нижче, аж поки все вгикло десь далеко внизу — може, й у хвилях того звабляного потоку.

І цей випадок віддав мені думку про спосіб помсти над ненависним лейтенантом: отак підкрастися до нього потемки і турнути у прірву. Хай потрощить кості, як наші нещасні ослики!

Але, вже не знаю, чи на жаль, чи на щастя, мені не вдалося свого наміру здійснити. Не було так легко в темноті відшукати лейтенанта, підійти до нього у відповідному місці і штовхнути так, щоб ніхто не помітив.

Страшенно важкий був той відступ через гори! Але все ж вояки, хоч і як були виснажені, не важлися присідати до відпочинку. Кожний знав, що, як тільки сяде, то так і засне. А відставати від своїх все ж було небезпечно — краще триматися гурту.

Та, чим далі, тим сильніше перемагала втома зторопий рождок. Дійшла вона і до мене. Стало мені байдуже до всього. Зауваживши гурт вояків, що спали навсидячки, сів і я біля них. Тільки й пам'ятаю, що сів, а далі вже не пам'ятаю нічого, аж

до моменту, коли прокинувся і протер очі. Надворі вже дніло, і я побачив, що ми недалеко від якогось обезлюділого господарства біля грядок зі свіжою зеленою ріпюю. Я накинувся на неї, мов щуліка на курча, і їв, їв! І мені здавалося, що нема на світі нічого смачнішого, як оця ріпа. Збудив я і своїх побратимів, які були такі ж голодні, — й за кілька хвилин від ріпи не залишилося й сліду.

Австрійська армія, як така, вже більше не існувала. Вона перетворилася в гурти недобитків, що продиралися заячими тропами гірських країв і тільки для власної безпеки старалися триматися купи. Команди фактично не було. Нані старинни кудись позникали, а з ними і той лейтенант, з яким я мав охоту поквитуватися. Натомість, крутились поміж нами незнайомі офіцери з інших частин, але її вони були без відзнак. З одних ті відзнаки позникали обурені вояки, інші поскардали їх самі. Взагалі старинни почували себе в небезпеці, і лише ті з них, які своїм добрим ставленням до вояків зуміли здобути їхню прихильність, могли бути спокійні. А просте воїнство, вже не скривалося, щораз голосніше говорило про воєнну поразку.

Вранці, сказали нам, що ми знаходимося біля тирольських гір. Усім відокремленим гуртам наказали зібратися в одній великій долині, над якою розносився присмачний запах м'ясної зупи. Ми жадібно довши надзяли той запах і раділи, що вранці за кільканадцять голодних днів уперше пообідимо гарячою стравною.

Але воєнка доля зрадлива, і нам на цей раз довелося ідоложитися самим лише запахом. Не встигли ми ще її розсміється якраз, як через голосники проголосили наказ — негайно вирушити далі — до якоїсь залізничної станції. Виявилось, що нам по п'ятах наступає італійська армія і ми можемо

попасти в окруження. Рад-не-рад, мусіли ми зректися гарячого обіду й відступати знову, бо, хоч які були спокусливі зупа і шматок м'яса в ній, але життя і воля були такі дорогі.

Ще до вечора прибулися ми до вказаної залізничної станції, а незабаром дісталися поїздом до Відня.

У Відні трапився мені дрібний, але дуже характерний випадок. Коли нас вели зі станції на збірний пункт, я на пару хвилини був змушений відлучитися від колонні і завернути в якийсь двір. Але при виході перестріла мене стара австрійка і зажадала 5 центів за те, що покористувався виходком. Спочатку я подумав, що не зрозумів її, але потім пірвала мене така злість, що я дельце стримався. Мав охоту ударити оту скпару кодьбою, і лишеень урятував її похиллий вік. Після всіх мук і небезпек — 5 центів за користування виходком! І тоді я подумав, що наиправду не варта було боронити цей народ та ще й співати: "Боже, будь покровителем цесаря і його краю..."

Зібрали нас на якийсь великий плоні, обставлений довкола бараками, а незабаром прийшов до нас молоденький офіцер-українець (ах, як нікола, що я не знаю його ірїзвища!) і наказав політнтися по національностях: окремо — українці, окремо — поляки, окремо — чехи і т. д. Ми поїлилися, а тоді той офіцер пітїйшов до нас, українців, і сказав, щоб ми не їхали через Чехословаччину і Польщу, а через Магярщину та Карпати, бо поляки українців затримують та обстворожують, щоб не дати можливості вступати їм до Української Галицької Армії. І ще повідомив нас той офіцер, що ця армія, створена 1-го листопада (а не вже було, здається 8-го листопада), ошанувала Львів та б'ється з поляками.

Хоч ми вже були виснажені війною, і кожен з нас рвався додому, вістка нас вразувала безмірно. Власна армія! Війна за свою державу! — за це ми без надуми пішли б у бій відразу!

Схвилювані, їхали через Мадяричину і міцно тримали рушницю в руках. Наш товарний поїзд був ущерб'ю перенесений вояками з Італії, а також звільненими з австрійського полону солдатами царської армії, серед яких було чимало її українців. Тіснота була така, що їхали стоячи і двері вагонів ледве зачинялися. А між звільненими полоненими московської армії трасував тиф. Хворих, які вже падали з ніг, і мертвих викидали з вагонів і залишали між залізничними рейками, мов колоди. Ніхто про нікого не дбав. А кожен з нас рвався думкою додому, бо, врятувавшись від кулі й бомби на фронті, міг загинути теж від тифу.

Перша нана лунинка була в станції Мадяричин — Буданешні. Тут нам дали по мисочці зупи, чим ми були дуже вдоволені, а потім гарненько, не гірше від поляків, обехзброїли, за що ми їх від щирого серця проклинали. Але не затримали — пустили далі.

Та на наступній лунинці нас удруге затримали і порозділяли в крапких мундурів. Замість тих мундурів повидавали таке дахміття, що його і старші бриджалися б. Поперебравались, ми попросту не пізнавали один одного. Довоювалися!..

Так доїхали до останньої лунинки перед Карпатами, де залізниця кінчалася. Далі треба було йти пішки.

Стояла холодна осіння ніч. Карпатські гори, поріблені місяцем, височили у всій красі, про яку складено тисячі гуцульських пісень. Але щоб ту красу пізнати, треба її бачити власними очима. Карпати, Карпати, які ж ви чудові, які величаві й горді!

Пустилося нас у дорогу три близьких земляки: Ісидор Павлусь із Дичкова, М. Павлусь із Красівки і я. І ніхто з нас не знав, що проходимо історичною місцевістю, де в 1914-1915 роках відбувалися завзяті бої між нашими Українськими Січовими Стрільцями та московськими полчниками і де наші вояки доказали чуд героїства, вибиваючи ворога з позицій та забираючи його в полон. Тоді ми того не знали, але зате бачили, в яких злиднях живуть наші гуцули ністя нішій. Замість хат — шікелітки, с'як-так покриті рішач чи бур'янами, без вікон і з такими лазами замість дверей, що їх не можна було відразу знайти. Війна поклала на вельому свій знак спустошення і дубожіння.

Шукаючи захисту на ніч, свійшли ми до одної хати. Та, лише переступив поріг, як на нас ударив нестерпний сморід, і ми зупинилися при вході. При слабенькому світлі каганця ми побачили повно якихось людей. Дехто з них сидів і трясся в дилеманці, дехто лежав і стояв, а були такі, що вже й не рухалися.

Страшне вдовинце прикувало нас до місця, а господар хати, хитаючись на ногах, порадив нам ближче не заходити, щоб і ми не набралися тифу. При тому показав на двох мерців, яких не було кому винести. Ми подкачували, попропалися і скорешко відійшли від страшної хати.

По довгих мандрівках ми таки вранці дісталися вночі до Дрогобича. На залізничній станції було повно людей, які чекали повороту з війська своїх синів, чоловіків чи просто знайомих. Жінки мали зі собою теплу страву в горщикх, варену бараболо, кисле молоко — все, що хто міг принести — і частували нас від щирого серця. Словляли багато самаритянські діла і були раді, що можуть чимсь виявити своє співчуття до нас. А ми, вногоджені і

виспажені, приймали їхні дари, дякували і благословляли Господа, який привів нас у рідні сторони до наших добрих людей.

Добре підкріпившись, ми відчули прилив сил, хоч у своїх малярських лахміттях, оброслі бородами й завошивлені, виглядали, мов старі-жебраки.

Врешті, дісталися до поїзду, що прямував до Тернополя, але не міг рушити через брак палива. Небезпечно було вилазити з вагонів, бо не було певності, що можна буде влізти в них знову (поїзд був перешкоджений), але ми таки кинулися збирати паливо.

З великою бідою паротяг забрав трохи палива — і ми рушили в дорогу. Поїзд посувався повільно, мов слимак, та все ж якось дотягнувся до села Березовиця. Нам трьом не було сенсу продовжувати їзду аж до Тернополя, і ми вирішили йти з Березовиці додому пішки.

Надворі вже вечорило, як я увійшов до рідної хати.

— Добрий вечір! — привітався.

У хаті було темнувато, бо світла ще не світили, лишень мама розкашувала в печі й відблиски вогню грали по стінах. Крім мами, в хаті була ще сестра Параня. Але в першу мить ні одна ні друга мене не впізнали. Та параз Параня скрикнула, а за нею й мама — й обидві вибухнули голосним плачем.

Я плакати не міг, але не міг і промовити ні слова. Мовчки поїдував маму в руку, привітався з матрою улюбленою сестрою і найперше попрощався, щоб мені дали щось з її переобранця у чисту одежу.

Незабаром я вже сів коло стола і ніколи не був такій щасливий, як тоді. Мені хотілося цілувати порони і стіни рідної хати, хотілося сміятися й плакати від щастя, бож я був удома! Вдома! Тиняючись по чужих країнах, я давно не чув таку сльозу,

якими говорили до мене мої рідні — слів добрих, милих, щирих і ласкавих.

Нашій розмові не було кінця до пізньої ночі. Я розказував про свої пригоди на війні, з яких хіба чудом урятувався від смерті, розказував і мої рідні про свої переживання підчас війни. Так довідався я, що брат Стефан уже з війни повернувся. Та не довго побував удома, бо в містечку Миколчинях у фільварку загніздилися озброєна польська ватага, і треба було її обеззброїти та добути від неї зброю. Брат пішов з іншими і повернувся додому з рушницею на плечах.

Брата я не бачив ще від 1911 року, відколи він виїхав на науку сьосарства до Відня. Там його захопила війна, і він потрапив на російський фронт. Отак, він на російському, а я на італійському, — воювали за австро-угорську монархію і за "найяснішого" імператора Франца Йосифа Першого. За ту саму монархію, яка віддала Галичину під польську зверхність, Буковину — під румунську, а Закарпаття — під малярську. Не досить було українцям коритися безпосередньо чужому монархові — треба було залежати ще й від місцевих паненят, що жирували на українських землях. Ось за таку монархію ми були змушені воювати й гинути!

Оповідали мені й про поворот італійців з полону. Інші обдурті, брудні, завошивлені, хворі й годотні. Збирали по сьмітинках бараболяню лущинну і їли. Та, переходячи українськими землями, вже навчилися казати: "Хліба, дай хліба!" Наші жалібні жінки не могли спокійно дивитися на їхні муки і виносили їм по пачку хліба, часто навіть відриваючи його від уст голодних дітей. Тоді вологені прикладали устами до спрацьованих, порепаних рук селянок, змочували їх сльозами втіхності і дякували: "Грація, мама, грація!" Оце такі були наші "вороти", проти яких ми воювали.

1918 РІК. З ВІЙНИ НА ВІЙНУ.

Розлетілася "могутня" австро-угорська монархія, стався більшовицький переворот і в московській тюрмі народів, але в тій загальній хуртовині воскресла наша воля і почалася боротьба за владу УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ. На Придніпрянщині владу спочатку захопила Центральна Рада, потім гетьман Павло Скоропадський, потім Директорія. В Галичині в тому році владу також перебрали українці на чолі з Євгеном Петрушевичем — головою Української Національної Ради.

Та важко було вирватися Україні з ворожих кітів окупантів, і вона знову горіла в огні пожеж.

З мобілізованих на війну односельчан не всі повернулися. Одні загинули, інші були ще в італійському полоні, а ще про інших взагалі не було ністок. За тих, що повернулися, частина вирішила сидіти вдома. Не шукали мам, не шукали жінки. Казали: "У нас господарка, треба комусь робити і в полі і вдома. Нехай ідуть ті, що господарства її роботи не мають".

Але хлопці йшли, часто не зважаючи ні на роботу вдома, ні на господарку. Йшли з одної війни на другу — на цей раз не за чужі, а за власні національні справи. Служили в рядах українського війська в Тернополі. Тож не засидівся вдома і я, а по тижневі пішов туди, куди кликав мене обов'язок.

Був гарний осінній день, коли четверо нас (я, брат та односельчани — Максим Яцишин і М. Крук) вирушили до Тернополя і згодосилися до нашого військового командування, щоб служити в рідній армії.

Та сталося так, що призначили нас не до Галицької, а до Наддніпрянської армії — до першого полку армії Української Народної Республіки. Наддніпрянщина потребувала допомоги проти комуністичної Росії. До Тернополя прибув відпоручник армії УНР і просив приділити боюди трохи наших людей з воєнним досвідом. І хоч була некуча потреба боронити від поляків Львів, Наддніпрянщини також не можна було легковажнити. Серед тих, які поїхали рятувати Київ, був і я.

Дуже свіжим у моїй пам'яті залишився спогад з Вінниці, де зупинилася і переночувала наша сотня. Нам сказали, що має відбутися похорон кількох воєнків, яких підступно вбили більшовики, і ми, звичайно, на той похорон пішли.

Похорон був величавий. Військова оркестра супроводжувала поляєтні похоронніми мелодіями, з яких найпотужніше звучав марш: "Ви жертвою в бою першим лягли".

На мене це зробило потрясаче враження. Та, мабуть, не лише на мене одного. Увесь великий натовп народу, вся похоронна процесія, серед якої маршували і воєнки, були глибоко зворушені. Смерть героїв, яких ми супроводили на вічний спочинок, не лякала, — напак, зірвала душу до боротьби, наказувала далі йти вибраною дорогою до великої святої мети. Ні, смерть за свій народ, за Україну, не була страшна!

Прибули ми до міста Шенетівки, де й залишилися на кілька місяців. Була це велика станція, а біля неї стояли бараки, в яких ми й жили. Станція була оточена великим густим лісом, що став дуже вигідним пристановищем для більшовиків, і вони звітам на нас часто нападати. Та далеко більшим небезпечам від тих нападів був гніф. Воєнки надали від нього, як диня восени, а належної овінки

не мали. Не було ані ліків, ані відповідної кількості медичного персоналу, ані навіть лікарень. Хто захворював, або відужував сам, або вмирив. І більшість такі вмирали.

Ранньою весною хвороба сколила і мене. Забрали й мене до приміщення, що називалося лікарнею, але ніяк не виводило своєї назви. Я бачив, як кожного дня виносили одного-двох вояків на вічний спочинок, але сам чомусь вірив, що не вмеру, що добрий Господь мені допоможе. Я так дуже хотів жити — і здався на Божу ласку.

Нас доглядали молоденькі дівчата, які, мабуть, далеко не всі мали належний вишкіл, але працювали самовіддано, паразитуючи власне життя на велику небезпеку, як і вояки на фронті. Скільки їх заразилося, хворіло й умерло! Але ні небезпека ні смерть їх не лякали, і вони твердо витримували на своїй стійці.

Напевно завдяки опії цих самовідречених дівчаток і Божій ласці я таки подужав хворобу і за місяць уже міг триматися на ногах. Тоді мене звільнили з лікарні і дали дозвіл їхати додому на поправку. Було це весною 1919 року якраз перед Великоднем.

Приїхавши у свій рідний Дирків, я почував себе, як зрешт, що повернувся з того світу, та й виглядав не ліпше. Але вдома була радість дуже велика, тим більше, що це було перед Великоднем.

Звичайно, прихилили євєдні й родину, щоб довідатися новин, прийшов і наш парох о. С. Вонс І, побачивши, як я виглядаю, звільнив мене від посту навіть на Великодній тиждень. Батько заколов верника, мама не знала, чим мені догодити, і я був дуже щасливий таким підслухуванням.

І знову був Великдень, і знову співали "Христос Воскрес", і знову ми їли свячене, а мені аж не ві-

рилося, що десь там іде нещадна війна, летять кров і конають у смертних судорогах тифу мої побратими. Як би це було добре — лишитися вдома, вийти в поле, орати, сіяти і радіти весною! Але обов'язок не дозволив насолоджуватися спокійним життям, Батьківщина мене кликала, і по трьох тижнях я знову повернувся до своєї частини в Шепетівку.

У Шепетівці ми вже довго не встоялися. Перекидали нас з місця на місце, де ми зводили бої з більшовицькими військами. Так побували ми в Бердичеві, Вінниці й Житомирі, а врешті опинилися й у Києві.

Були ми в Києві всього два чи три тижні, а відтак поїхали до Кам'яця Подільського і там стояли кілька місяців. Звідтам нас навіть вислали раз у рейд до міста Рівного, де більшовики замкнули броневагом одну нашу чоту і загрожували або знищити її, або забрати в полон. Наша сотня скорострільів наспіла саме в час і допомогла чоті вирватися з оточення, але при тому ми вистріляли свої останні набой.

З невимовним жалем та обуренням придивлялися ми до того, як наші вороги все ширше й ширше заливують Україну, здобуваючи місто за містом. А ми були безрадіні щось зробити. Про безнадійніший стан справи інформував нас наш командир Павло Богачківський, який був такий з Кам'яця Подільського. Він частенько приходив до нас в асєтці сотника Василя Павлюка, який походив з Галичини, з Товмацького повіту. Гарна людина був цей наш командир Богачківський! Ставився до нас, наче батько, любив нас, галичани, і дуже нам довіряв. Коли говорив з вояками, то зазирав кожному глибоко в очі, наче намагався вичитати з них найпотасмніші думки. Я про нього довідався багато аж на еміграції зі споминів Віктора Приходька "Під сонцем Поділля". Ця

надзвичайно цікава книжка змальовує життя на Поділлі, а зокрема в Кам'янці Подільському, ще за царату. В ній і згадується про Павла Богацького як національного діяча, письменника, літературного критика та редактора "Нової Хати". А вже пізніше, у 1967 році, коли я був на І-му Світовому Конгресі Вільних Українців у Нью Йорку, то стрінувся там з наддніпрянцем доктором Фотієм Мелешком, і він мені сказав, що полковник Богацький помер у Чехословаччині два роки перед тим, себто, у 1965 році.

Та вертаюся до Кам'янця Подільського. У тому історичному місті перебував штаб головнокомандувача українських військ — отамана Симона Петлюри. Кілька днів ми охороняли його і його родину, стоячи на варті зі скорострілами довкола будинку штабу. І хоч які тривожні та болючі були дні, ми були раді й горді з того, що нам довірили безпеку такої визначної особи.

СКЛАДАННЯ ЗБРОЇ

Ця трагічна подія відбулася в містечку Гусятин, і Гусятин для мене назавжди залишився як спогад, повитий глибокою жалобою.

Ми були оточені польським військом, якого, правда, не бачили, бо поляки поховалися, знаючи, що їхня присутність може спровокувати нас до боротьби і кровопролиття. А ми були безрадні, витративши наші останні набої в рейді на Рівне.

Підкоряючись наказові нашої старшини, ми підходили та скидали зброю на куну. Деякі кидали її так, що з неї летіли уламки. І кожний відступав з великим болем у душі. Здавалося, що краще було полягти в бою, ніж отак здаватися на ласку ворога.

Збоку стояв командир полку, наче скам'янівши. Не обзивався ні до кого ні словом, але по його обличчі сльозили гіркі сльози. І ми розуміли його та боліли серцями разом з ним. Та хіба ж можна було бути спокійним, коли ось так сумно кінчалася наша боротьба, а з нею і надії на скоре відновлення нашої державности.

Боляче було ще й тому, що місцеве населення не то що не поділяло нашого ентузіазму, але ставилося з холодом до ідеї, за яку ми боролися. Нас, галичан, вони не розуміли і не довіряли нам. Щоправда, ті, які хотіли власної української держави, не сиділи вдома, а боролися у війську, як і ми. Дома сиділи лишень байдуки, сиділи сторонники московського царату або й більшовики. Але фактом залишається, що, коли наші воєнки просили в місцевого населення зброї, що їй було дуже багато, за-

хованої на горищах, в ямах і різних скритках, — цієї зброї нам не давали. Не годилися навіть виміняти її за сіль і цукор, що їх ніде не можна було дістати. А на всі наші докази і переконання здебільша відповідали: "Ідіть собі, галичани, додому. Нам вас тут не потрібно". Та часом після такої заяви пускали нам у плечі ще й серію зі скорострільів.

ПІД ГНІТОМ ПОЛЬСЬКОГО ОКУПАНТА

Сумно скінчилися наші Визвольні Змагання. Поважне число іридііпріяців, які були у війську, рятуючись від більшовиків, перейшло на територію Польщі. Головний отаман Симон Петлюра був змушений признати полякам право на Галичину й підписав мирний договір з воєводою Пільсудським. Ще непевний своїх сил і хиткої позиції, воєвода Пільсудський обмінявся з головним отаманом Симоном Петлюрою поцілунок згоди, а відтак вони разом зі своїми військами пішли виганяти з-під Варшави більшовиків. Коли ж це діло було успішно довершено, забувся поцілунок згоди. Головного отамана Симона Петлюру змусили виїхати з Польщі до Франції (де він був убитий жидом Шмудлем Шварцбартом), а вояків загнали за дроти в табори. Тих же, яким удавалося таборів уминіти, ловили по дорозі й саджали до тюрми, "щоб навчити бандитів розуму", як казали поляки.

Тим часом виявилось, що серед тих "бандитів" були й не-українці. Так, наприклад, я особисто знав з нашого І-го полку УНР поляків з нашого села — Миколу Лясковського та Йосифа Злобіцького — та ще одного жиди Цавма — не знаю, звідки він походив. Було їх, звичайно, далеко більше, і за ними обстоювала громада. А й вони самі, побачивши, як обернулася справа, вимовляли тим, що їх українці забрали до війська силою.

Ставили панамі ситуації, поляки дошкудлювали українцям, як могли. Вони вже не потребували оглядатися на Відень і на цисаря, що все ж інколи за-

хвищали українців від надмірної сваволі, а, навпаки, давали повну волю своїй рознузданості. Утиски зростали з кожним днем, поляки в живі очі кинули з Української армії й підкреслювали на кожному кроці, що Галичина — це польська земля.

В Дичкові настановили наказного віїта — польського зайду, який слідував за кожним рухом у селі і робив постійні доноси до поліції. По селі гордо ходили шухуваті поліцаї, чіплялися до кожної дурнички і робили всякі безправства. Частина жидів беззастережно стала на службу поляків і ретельно вислудовувалася перед владою різними наклепами навіть на цілком невинних людей. Увечері небезпечно було виходити з хати на вулицю, особливо гуртом. Коли поліцаї зустріли двоох-трох парубків разом, то зараз вели їх до віїта або на постерупок (поліційну станицю), а там починалися допити: куди ходили? чому ходили? звідки йшли і що мали робити? Особливо ж стежила поліція за хлопцями, які були заангажовані в громадських та політичних справах. Тим уже представники влади не давали спокою.

Одним з таких дуже ідейних та свідомих хлопців був мій найближчий друг В. Л. З певних причин я його прізвища не називаю, але це справді був чудовий хлопець й улюбленець усього нашого села. Дивлячись на його завжди веселе, усміщене обличчя, ніхто не подумав би, що цей хлопець був таким гонимим і переслідуваним. А його таки поляки ганяли й переслідували немилосердно. Та не лише просто переслідували, але й аргентували, били і навіть катували. А йому наче й нічого. Вийде, було, на вулицю і затягне на ціле горло:

"Дивлюсь я на небо та й думаю гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Ой Ти, милий Боже, чом крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітаю..."

Це була його улюблена пісня, але співав він також і багато інших, а голос мав чудовий.

Поліція не мала проти нього ніяких доказів, але все ж не переставала ганяти за ним. Одного разу навіть вели його, закожаного, поїздом до Тернополя, але В. Л. вискочив, як був зі зв'язаними руками, з вагону і втік.

Тож якось йшло нас уночі четвер селом: я, В. Л. та ще два хлопці. Аж тут, як ізнід землі, вискакує два поліцаї і засвічують нам просто в очі ліхтариком. А засвітнівши, впізнали мого друга В. і звели нам усім іти до віїта. Я перелякався, бо знав, що мому другові це дарма не мине, і почав придумувати різні способи, як його урятувати? І, коли ми проходили попри одну хату, де жила стара жінка з діточкою, неї спосіб знайшовся. В хаті ще світилося, тож я сказав, що тут збирається великий гурт молоті. Поліцаї відразу ж завернули до вказаної хати, а ми пішли за ними. Пхають вони свої пшки понад високу загату, намагаючись краще розглянути крізь вікно, що там діється в хаті, а мій друг — круть! — і в поті! Оглянувшись поліцаї, а його вже нема, і ніч темна — хоч око викопи. Вистрівив поліцаї раз і другий, але більше для постраху, бо не знав навіть, в яку сторону втікати побіг.

Переслідуванням, арештам та різним допитам не було кінця. Селяни дедали то все більше озлоблялися на поляків і сходилися між собою. Забувалися давні суперечки та непорозуміння, бо це все втрачало значення перед безчистствами спільного ворога. Крім того, воляки, які поверталися додому, приносили зі собою свіжі повні і свіжії подув державницьких інтересів, що за них стільки молоді заплатило своїм життям. Одні впади, але ті, які повернулися, ширше дивилися на світ і знали багато

такого, чого не знали їхні сусіди і чого не знали вони самі перед тим, як пішли на війну.

Після московського погрому і воєнних подій по селі пішов новий рух, пове піднесення й пожвавлення, що захоплювали навіть байдужних. Щораз більше книжок та часописів з'являлося в селі, щораз гарячіше обмірковувалися новини зі світу і свої місцеві. До боротьби активно прилучилася і наша преса, а тому частенько цілі сторінки часописів світили білими плямами на тих міснях, де мали бути статті, сконфіковані цензурою. І це викликало ще більше обурення. Почали палати по ночах стирти польських діпців, почалися і відплатні вбивства, — терор за терор, зуб за зуб, — так відповідали українці на збиткування окупанта.

Поліцаї боялися власної тіні й уже ходили завжди лише по двох, та, здається, і так їхній страх перед нами був більший, ніж наш перед ними.

Крім поліцаїв, у селах наказано виставляти вартовників з місцевого населення. Коли ж почалися систематичні підпали банських стирт, то влада наказала ставити додатково по два вартових біля кожної стирти. Селянство було дуже перетяжене отією нічною вартою, та й удювці мусіли або вартувати самі, або за вартового ілатити. Але й це не завжди помагало, бо бувало так, що перемучені цілоденною працею вартові сідали під стиртою й засинали, а стирта починала горіти з другого боку. Тягалі потім таких вартових на допити й карали, але це все не могло стримати відплатних акцій і виявів протесту.

Ось, наприклад, поляки поставили між Дичковим і Красівкою дубовий пам'ятник з таким написом: "У честь польського хороброго війська, що вигнало українських і білшовицьких банців з польської землі". Напис був безглуздий, та й сам

пам'ятник поставлено більше для провокації, ніж для пошани "хороброго війська", і він дійсно обурював кожного чесного українця. А тому, річ ясна, ідейні хлопці такої нарути не схотіли теріти: якість уночі зрізали той "пам'ятник" і вкинули в поближку ріку. Чи треба додавати, що цей випадок потягнув за собою нові допити й нагітку?

Ще гірше було, коли за селом знайдено вбитого поліцая, який випадково тієї ночі був сам. А справа представлялася так:

Ішов дорогою молодий Омелян Зварич і стрінув поліцая. Поліцай крикнув "стуй!" і вхопився за зброю. Та Зварич, не довго думаючи, вихопив свою і стрелив. Тяжко поранений, поліцай успів іще також вистрелити і поранив Зварича в руку, пробивши йому кість. Рана була небезпечна і грозила втратою руки. Хоч-не-хоч, Зварич мусів удатися до лікаря, і тоді все виїшло наверх. Зварича засудили на довічне в'язницю, але з приходом німців у 1939 році він щасливо виїшов на волю.

Свого часу в часописі "Діло" була згадка і про мою скромну особу, про мій арешт і про лист, що його написав до мене мій друг В. Л. Покликали мене до канцелярії, де вже я застав двох поліцаїв, йіта та ванну Верберіву — мою колишню вчительку. Подали мені листа від В. Л. і наказали прочитати вголос. Але я не взяв листа в руки і категорично заявив:

— Не маю потреби вам його читати, бо ви вже його прочитали. А якщо там і написане щось таке, що вам не подобається, то я за другого не можу відповідати.

На тому справа ніби скінчилася. Але коли моя сестра йшла до Теріополья, то я передав через неї до свого друга коротку записку: "Стережися від гончих собак".

Отже, "Діло" якраз писало про цей випадок, протестуючи проти беззаконного відкриття листів, бо цензура в той час уже була знесена. Офіційно, звичайно. Але неофіційно вона існувала далі.

Восени цього ж 1922 року Польща готувалася до сеймових виборів, а тому почалася хвиля арештів українців по селах і містах. Влада хотіла на виборчий час усунути наших найбільше свідомих людей, щоб вони не пошкодили виборам.

Прийшли і до мене два поліцаї та без пояснень наказали мені збиратися. Маючи попередній досвід, я їй не настоював, щоб мені подали причини арешту, бо це значення не мало.

Привезли мене до Тернополя і завели до великого будинку "Франц Йозеф Казерне". Там уже було повно людей, переважно інтелігентні і священиків. Коли я поглянув на них, то мисл прогниблення відразу минуло, бо всі арештовані трималися бадьоро, а навіть весело. "Не дамо за вигнану польській владі, хоч вона і саджає нас у тюрми!" — казали вони. Як мій, так і їхній слідний "злочин" полягав у тому, що ми були свідомими українцями. І я, замість розкаятися чи злякатися, у такому численному завіязаному товаристві ще більше скріпнув духом. Серед арештованих велика палка дискусії, головною темою яких була справа нашої державності. І всі були такої думки, що наша війна ще не скінчилася, і всі були згодні з тим, що треба, не оглядаючись ні на який терор, боротися далі аж до нашої перемоги. І, наче припечатуючи цю одиниціність, один з арештованих заволав дуже гарним баритонем революційну пісню:

"Сміливо, друзі, не трайте
Духа у страшнім бою,
Рідну країну спасайте,
Честь і свободу свою.

А як умерти прийдеться
В сірих казармах, тюрмах —
Месник новий відомється
В наших зоболілих кістках".

Невдовзі розділено нас по окремих камерах, і я потрапив в інше товариство — у товариство польських злочинців. Там уже, звичайно, розмови були цілком інакші, але я в них не втручав. Та й взагалі ми між собою не говорили, хіба щось необхідне. Кримінальники дивилися на мене завісними очима, бо я діставав обіді кращі від їхніх тюрмних. Обід їй приносили для політичних в'язнів жінки з Тернополя, а фонди одержували вони з Америки від наших організації. Ці обіді були не лише поживою для нашого тіла, але й для душі, — вони були доказом, що ми не самі, бо за нами стоять тисячі з нашого народу, об'єднані великою ідеєю національного визволення.

По трьох тижнях мене покликано до судової залі підписати протокол. Тоді я поставив питання, за що мене арештовано, і дістав таку відповідь: "За те, що ти був вродо усупособіони до панства польського". Тоді я знову запитав, чи існує у світі такий закон, щоб людину карати за її думку? А суддя з одвертим цинізмом сипав також, чи буде мені яка користь із того, коли мене затримують у в'язниці ще півроку, а цюйно тоді звільнять як невинного? І порадив по-доброму підписати панери та й йти додому.

Що можна було на таку сваволю сказати? Обурюватися і злоститися? Але ж польська влада робила це саме для того, щоб викликати обурення і злість! Робила все можливе, щоб лонекти, щоб показати свою силу! Та кожному було відомо, що не якраз не сила, а слабкість — це несправність беззелья.

І воно справдилося у Другій світовій війні, коли Польща не втрималася проти наступу німецьких військ ані двох тижнів. Тоді то польське "хоробре військо" разом з представниками влади дерли за кордони, аж курява за ними стояла! Були хоробрі доти, доки мали владу над беззбройним українським населенням, але, коли зустрілися з озброєною армією, зрадили відразу, яку мають пікчезину і боязку владу. Не брикалися вони дуже й тоді, коли більшовики відібрали від них всі українські землі, і не важилися твердити, що то — "польські землі". Не важилися тому, що Московщина сильніша за них. А поляки, як і кожний окупант, шанували лише силу, а не право.

Отже, спираючись на свою домашню силу, Польща гнобила і переслідувала українців, як лише могла. Та мудра наша приказка каже, що нема нічого злого, що б на добре не випинило, і слушність цієї приказки потвердилася ще раз. Бо, чим більше збиткувалися поляки над українцями, чим більше гнобили їх, — тим щільніше об'єднувалися українці, тим свідоміші ставали.

Об'єднання йшло трьома напрямками, які, однак, вели до спільної мети: політичним, господарським і культурним. Перше, звичайно, було владною заборонею, але підпільна організація діяла активно і нараховувала у своїх рядах усе більше членства. Щодо об'єднання господарського та культурно-освітнього, то вони також відігравали величезну роль, а поляки, з огляду на світову опінію, не могли їх заборонити.

Так, у Дичкові збудовано великий дім кооперативи, під дахом якого була вже й читальня "Просвіта". Кооператива перебрала торгівлю у свої руки, і частина жидів, які в вже згадувані раніше, не мала чого робити і була змучена покинути село.

Не лишилася позаду й сусідня Красівка, де, замість давньої великої корчми, була також збудована читальня "Просвіти" і кооператива. В кооперативі селяни могли купувати крапці й дешевші товари, і вже не було небезпеки, що їх хтось обшахрує. Власна кооператива — це вже була власна господарська одиниця, яка звільняла члена від залежності приватного купця-чужинця. Кооперативи відіграли величезну роль в господарському піднесенні українців у Галичині, але про це можна знайти матеріяли в іншій літературі.

В засяг культурно-освітнього життя входили передові часописів, організація бібліотек, спільне читання, відчити, хори і драматичні гуртки. Про це все я згадував раніше, а тут лише підкреслю, що після війни все це активізувалося і було піднесене на вищий рівень. Так, наприклад, наш драматичний гурток існував ще перед війною. В часі московської окупації цей гурток втілювався навіть великим успіхом серед українських вояків, які служили в російському війську. Українські вояки численно приходили на вистави і хвалили артистів-аматорів. Але після війни наші драматичні гуртки зміцніли чисельно та господарчо, бо позаводили власний реквізит (перуки, засоби характеризації тощо), одяги і декорації. Крім того, ссла обмінювалися виставами, намагаючись якнайкраще поставити ту чи іншу п'єсу.

Засновниками драматичного гуртка в Дичкові були (ще перед війною) дуже молоді охотники: брати Євген та Володимир Луцькі, Павло Романшин, Григорій Ляшницький, я, Настя Вільницька, Параня Гулька (замужня Саловська), Варка Павлусь (замужня Кузьма), Антоня Луцька (замужня Васуся), Софія Демидася (пізніше моя дружина — Пласконіс), сестри Параня й Ольга Тихоступ (замужня Семака).

З часом, звичайно, склад гуртка мінявся, бо одні виходили, а на їхнє місце приходили молодші, але, повторюю, гурток міцнів і розростався.

Та всі наші досягнення лише ще більше лютили поляків, які, будиши панамми становина, далеко лишалися позад нас. Та воно і не дивно, коли прийняти до уваги, що численність в Галичині переважали таки українці. Польсько-українські взаємини замкнулися в колі, що в цьому годі було вже знайти, де початок, а де кінець: чим більше думали поляки українців, тим більше українці гуртувалися і відламувалися; чим більше українці гуртувалися і відламувалися, тим більше поляки їх думали. Взаємина неадекватність розгорялася з кожним днем і переносилася навіть у родини мішаних подружжя. І коли у перелюбні часи поляки й українці в Дичкові жили мирно і творили мішані подружжя, то по 1920 році в тих подружжях закрило скло. Мати-українка не могла озватися до дітей по-українському, бо батько-поляк обзивав її найгіршими словами. Частенько чубилися й діти на вулиці, обстоюючи честь своєї національності. І все це дико походило лише з того, що поляки, загарбавши українські землі, хотіли позбавити українців усіх прав, лишили їхню Церкву, мову — і взагалі все, що є основною прикметою кожної нації.

Невтральним у ті часи неможливо було бути. Хто ж і вимовлявся неутральністю — певне був "пожондним русінем" ("порядним русином"), себто, польським лакузюю і лопоніжком. На жаль, бували і такі випадки...

Хоч я ні до якої підпільної організації не належав, а був собі лише звичайним свідомим українцем, поліція мене ніколи не лишала в спокої. Завжди приходила з якимись допитами, намагаючись випитати мене про мої погляди чи просто

випитати на якомусь слові, а то приходила чогось цукати. Зрештою, я не був винятком — те саме робилося скрізь.

Однак, якось то прийшли два поліцаї, та ще й з війтом, з пілком конкретним обвинуваченням: мовляв, ти маєш захований револьвер. Той револьвер мав би бути схований десь у стрісі чи в соломі на горниці. За переховування зброї в ті часи грозила кара в'язниці від шести місяців до одного року.

Поліцаї полізли на горнище, скидали всю солому, але револьвера не знайшли. Коли вони пішли, треба було стратити півдня, щоб витаскати солому назад. І мені вірвався терпець: я вирішив виїхати в Канаду.

Друга частина.

ВИЅД У КАНАДУ

Польська влада не робила ніяких труднощів українцям, які бажали виїхати за кордон держави. Коли ж виїжджали буніві вояки Української армії, ще їй раділа, що позбудеться неспокоїного елементу, який найактивніше перешкоджав їй у сваволі. Раділи їй усіякі війти, писарі та різні урядовці, до яких без хабара не можна було підступити.

Почав я свої старання з того, щоб добути дозвіл від громадського уряду. В цьому часі війтом у нас був наказний начальник-поляк. До речі, треба сказати, що той наказний війт на старості літ зійшов на діда і ходив по селі за жebraним хлібом. А наші милосердні селяни, простивши йому всі кривди, які він їм заподіяв у часі свого війтування, не відмовляли милостині. Спитаю, чи на таку великодушність здобулися б і поляки? Ніколи у світі!

Діставши дозвіл від громадського уряду, звернувся я до уряду повітового — "команди узупелнись", а повітовим старостою був також поляк. Та і в "команді узупелнись" не було перешкод, так що я скоро мав усі потрібні папери на руках. І аж тоді я зрозумів усю вагу мого рішення, бо раніше мені все видавалося якимсь непевним, і я, здається, сам не вірив, що буду покидати бацьківину.

Тепер же моє рішення було остаточне. Моя доля, як і доля дружини та сипочка, була в моїх руках.

Щойно прощаючись зі всіма рідніми та приятелями, відчув я, як дуже любив моє село, мою церкву, куди мене мати ще малим водила за руку, мою школу та ровесників, з якими я колись учився, а потім ділив долю і долю. Пару гарних коней я дивав під опікою батька і зайшов до стайні, щоб з ними попрощатися, наче з вірними приятелями. Тулив розумні голови тварин до своїх грудей і промовляв до них, певний, що вони мене розуміють.

Прощаючись з усіма, я 23 квітня 1925 року залишив свій дім і своє рідне село.

Коли виходив з подвір'я, мене огорнула така роздумка, що я готовий був повернутися. Справді, навіть виїжджаючи на війну, не почував такого жалю, як тоді, коли виїжджав у вільний світ. Але я потішав себе думкою, що їду не на завжди, що незабаром повернуся, що все може змінитися на краще, і я ще зайву щасливим життям. Отак одна думка переліглася з другою, а сум і жаль — з надіями, і я разом з боєм і сподіванням кращого рудив у далеку путь.

Доїхавши до Варшави, ми там зупинилися на певний час для перевірки наших паспортів та інших формальностей, що вважалося необхідним для подорожніх, які залишають Польщу. Там, на превелике диво, ми побачили на стінах та дверях великі написи: "Остшегайсен піезд зюдзямі". Це викликало в подорожніх неприємне враження і страх, бо кожній подорожній мав зі собою по кілька десятків доларів, які треба було держати на показ канадським властям при вході на корабель. Тут не можна було пізнати, хто злодій, а хто приятель, бо часто саме ті, які нас перестерігали, щоб ми беремися, слідували за тим, де ми старастеся

краще заховати наші гроші: чи в кишеню, чи за пазуху. А були вони, оці варшавські злодії, дуже зручні. Були випадки, коли вони втискалися у гурт людей та вирізували бритвою цілу кишеню разом з кашуком. Таке було і з налізками. Кишучим оком на якусь вартісншу валізку, злодій попросту ханав її з рук власника і тікав на вулицю. А там — помийай, як звали! Вулиця вже була його. На крик публіки "лови злодія" поліцей біг за ним, але без ніякого успіху, бо і сам часто бував свідником злобичі.

Ось так виглядала польська столиця Варшава, і на не дивився світ, бож туди подорожували не тільки емігранти-українці, а їхали і польки в чужий світ, їхали також люди з інших країн, а, може, і представники других держав. Ихали і дивилися своїм очима на ці порядки "монарської Польщі".

Доїхав я потягом до Данцігу, там сів на корабель "Кунардалайн" і по дев'ятих днях плавиби прибув до канадського портового міста Монреаль у Квебеку.

Зійшли ми з корабля, ходимо по пристані і з задрістю дивимосся на інших подорожніх, яких зустріли чи то родина чи то знайомі ще з краю. Та таких щасливців не було багато.

За нами слідували наші корабельні агенти, які мали доставити нас до західних провінцій Канади на працю у фермерів. Коли ж би хтось із нас загубився чи задержався свідомо, то потім мусів їхати власним коштом та платити одного цента від кожної милі і так надцерблювати свою готівку 25 доларів, що її треба було мати при собі при в'їзді на канадську землю.

Наша група імігрантів заїхала до міста Вінніпегу, і там наші агенти нас залишили. Кожний з нас був зданий на власну долю. Тож ми почали хо-

дити вулицями міста і шукати якусь рідну українську душу, щоб розпитати про все й довідатися про можливість одержати якусь роботу.

Та груба ковбаса "балоні", що її нам видали на дорогу, давно скінчилася, і я зайшов до одного ресторану та попросив, щоб мені дали щось з'їсти — "іт". Гарненька кельнерка, яка мене обслуговувала, щось дуже випитувала, але я нічого не розумів, лишень кивав головою. Дівчина принесла мені склянку води, що я її зовсім не потребував, і тарілку риби. Така була моя вечеря. Але кельнерка щось догадалася і привела свою товаришку-українку. Я дуже зрадів і тим, що зустрів землячку, і тим, що на майбутнє вже не матиму труднощів, замовляючи собі їду.

У тодішньому часі в Канаді не було так багато наших людей, як тепер, але чоловіків завжди можна було пізнати по довгих вусах. Отож, такі вусаті фермери заходили до еміграційного бюро, шукаючи собі робітників.

Одного разу прийшов туди працевлавець і замовив двадцять людей до міста Кенорі, що лежить недалеко Вінніпегу, добувати камінія для фабрики цементу. Попав і я між тих щасливців. Платили в Кенорі по 35 центів на годину, а це були тоді для нас великі гроші. Всі ми, зокрема новоприбулі, дуже раділи та працювали понад силу, щоб зискати собі прихильність працевлавець і залишитися на роботі. Та насправді там не треба було аж так надрикатися, лишень бути уважним і повинуватися правилам. А одним з найперших правил було — не курити, і про це остерігали великі червоної таблички, виставлені у всіх місцях каміноломні. Ми вже знали, що оці дивні слова "чон смовкін" означали, і курці не курили.

Та мені трапився такий випадок, що я потерпів певнино. Пішов я до виходку, а за мною — другий чоловік. Виходок був дерев'яний і збудований нещільно, а той другий чоловік собі закурив, не знаючи, що вітер виганяє дим крізь щари, і це видно здалека.

Виходимо ми з виходка, аж нас перестрівас наглядач ("форман") і вручас нам якісь сині папірці та наказує йти до бюро. Пішли ми, а нам заявили, що ми звільнені з праці.

Я був дуже лихий, що мені сталася така несправедливість, а виправдатися не вмів, бо не говорив по-англійському. А потім ще довідався, що той наглядач — українець, отже, я міг з ним розмовитися. Та було вже запізно. Сказали мені також, що той наглядач приймав людей до праці, коли діставав хабара. А втім, хабарництво процвітало й на інших підприємствах, бо за роботу було важко, тож різні "формани" зробили собі з людської біді додатковий прибуток.

Наближалось літо, і ми довідалися, що в такий час найлегше дістати роботу на фермі, найкраще у провінції Саскачевань. Там фермери потребували робітників не лишень на жнива, але й після жнив для корчужання лісів на поширення орного поля під засіви.

Я з двома знайомими помандрував до Саскачевані. Йшли ми пішки, бо жалували грошей на проїзд, а погода сприяла нашій мандрівці. Безконечні, здавалося, дороги бігли від обрію до обрію, а обабіч них прихалися величезні лани майже дозрілої пшениці, яка за кілька днів чекала людських рук.

Мандруючи поміж цими безмежними пшеничними ланами, я полинув думкою в нашу рідні села з їх тісною — з тими діленнями і переділеннями смужками поля, що все з покоління в покоління

звужувалися і звужувалися. Скільки будуть ще батьки ділити їх поміж дітьми, а діти — поміж своїми дітьми?

Чимчкіуючи довгими дорогами, чомусь не відчували ми особливої втоми й раділи золотими просторами днів. Оглядались, чи не над'їде якесь авто і не підвезе нас трохи, а при тому ми б розвинутали водія, де знайти добре платити право. Та авто не їхали, бо їх тоді не було так багато, як у нинішніх часах. Натомість люди їхали возами — тими самими возами, якими носили возили до елеваторів швидко.

Отак зробили ми багато миль дороги і таки добре потомилися. Тож присіли під деревом у тіні, щоб відпочити, бо яскраве гаряче сонце Саскачевані приїкало немилосердно. Посідали, а потім і поглядали, широставши натомлені ноги. І тоді, коли ми отак лежали, звідкись почали долітати до нас звуки музики. Ми вже й не лежали довго, а пустилися в дальшу дорогу. Підійшли ближче до якогось просторого подвір'я і побачили при воротах гурт чоловіків і жінок, а під розлогою остиками — запряжених до воза коней.

Чоловіки привіталися з нами, заговорили по-українському та запросили нас на весілля. Ми зніяковіли, бож не знали нікого з них, а вони не знали нас, та й виглядали ми, наче жесбраки, з тими напеченими на спинах їх у старих заворонених убраннях. Правда, гостинні чоловіки також не були вдянені надто винувато, але жінки пинчалися в довгих і широких квічастих спідницях та вишиваних заплатах — чисто, як у рідному селі. Тож нам ніяк не випадало заходити в наші одяги на весілля. Але нас не слухали і просили так сердечно, що ніяково було відмовитися. І ми зайшли.

Нас відразу посадили за стіл, господар дому налив нам по чарці, і ми, випивши, повеселіли. Жінки підсудвали нам різні страви і припрошували, а ми були такі згодні, що нас і не треба було довго просити.

Підкріпившись гарненько, ми й собі розговорилися, бо переконалися, що нас добре розуміють і не погорджують нами за наш не-святковий одяг. А вже і господарі, приїхавши до Канади, залили бідні, як і ми, а тому не вважали себе чимсь вищим від нас. І ми справді почули себе, як рівні з рівними.

Заграла музика, молодь пішла танцювати коломийки та польки, а за ними й старші закрутилися у вальсі. А музика — зовсім як у нас вдома: скрипка, рехто, бас і цимбали. Один старший віком з довгими вусами чоловік затягнув коломийки, яку знав ще з дому, коли служив у війську за царя Франца Йосифа:

“Ой, царю-цароньку,
Цісарю Францішку,
Пустя мене доломьку
Мені на потішку!”

А другий чоловік підхопив:

“Ой, забилі капітана,
Забилі майора,
Лишлася майорова —
Тепер буде моя!”

Гості веселилися, а я, дивлячись на цих наших людей, думав, що ні один народ у світі мабуть не дорівняє нам у доброті та щирості. Але по роках побуту в Канаді мусну сказати, що наші люди, які живуть у східних провінціях якесь інакші від тих, які живуть на заході. Мабуть тому, що на заході вони тісніше зв'язані з землею, а в хліборобському

середовищі найкраще зберігаються питомі прикмети нації.

Бавилися ми з тими добрими людьми на весіллі до пізнього вечора, а пам'ять про них залишилася в мене й досі найкраща.

Праці шукали ми подовго і ще перед жнивнами почали корчувати ліси. Платили нам по 1.50 і по 2.00 долари на день і дуже добре харчували. А в часі жнив нам платили по 4 долари денно і по 5 доларів при молотінню. Нас возили вozами по 15-18 робітників від ферми до ферми в околиці, і ми працювали біля великої парової машини, оналюваної соломною. Вимолочена пшениця лягала з грубої рюри просто на землю — на стерню. Я дивився на це марнотраство, і мене аж серце боліло, що стільки зерна пропадає. Адже застряглого поміж стернею і втоптаного в землю добра навіть птахи не зможуть вибирати. А вдома тік мусів бути чистенько позамітаний, щоб по молотбі й одного зеренця не залишити. І дарма заглядали з усіх боків ласі кури — їх і близько не допускати. Коли ж уже молотинки залишали тік, то на ньому важко було знайти щось, навіть і горобців.

Ще в 1926 році я познайомився з однією українською родиною і попросив дозволу, щоб на їхню адресу мої рідні могли мені слати листи. А до рідних написав, щоб мені подали адреси земляків, які вчасніше виїхали до Канади. Так я міг скоріше їх знайти і навіязати з ними контакт.

НА ЛІСОРОЗРІБКАХ

По закінченні молочення ми всі були звільнені з праці на фермі. Треба було їхати до міста. Одні їхали просто зимувати, інші — шукати нову роботу через уряд праці. За такими робітниками, що повернулися з фермерської праці, дуже полювали веселі дівчата, бо кожний заробітчанин приїждив з кількома десятками, а то й парною сотень доларів і часто попадав у тентети.

Але я не належав до тих, які шукають розваг, і разом з іншими земляками пішов до уряду праці, де нам запропонували працю в лісах. Я прийняв цю працю з радістю і так став лісорубом.

За роботу платили мало — 28 доларів місячно, але давали харчі та приміщення у великих бараках, збудованих із довгих колод. Ці колоди вляли одна на одну, а шпари поміж ними затикали мохом. У бараках були поверхові ліжка, вистелені сіном, а до того кожен робітник одержував два коци: один служив замість простирала, а другим вкривалося. Звичайно, мешкання не належало до розкішних, але від біди і в такому можна було перебути.

Робота була не дуже важка. Ми спочатку зрізували грубі смереки й оббивали з них гілля звичайною ломкою. Це був дуже дикий спосіб, але як я скоро переконався, дуже практичний, бо намерзлі на холоді навіть дво і трьо-палевої глибоки гілляки відсакували від стовбура, як бадилля ховти. Потім ми різали стовбури на відповідної довжини колоди і спускали їх у воду на гак званій сканді. Коли кора на колодах розмокала, її було легко здіймати. Мороз доходив до 35-40 степенів Фа-

рентайта (мінус 35-40 степенів Цельсія), але ми при роботі холоду не відчували.

В бараках круглу добу в печах горів вогонь і було тепло. Але щодо чистоти, то вже залежало, як хто собі ввів зарпатити. Наші хлопці кожної суботи (а часом і в неділю) прали свою білизну й сунули біля печі. Але інші не завдавали собі труда з такою роботою. А було в нас на тих лісорозрідках трохи французів і кілька румунів. Вони мали в таборі свій кул, і ніхто з нових робітників до них не підходив. По-перше тому, що і румуни і французи ставилися до нас із погордою та прозивали "трінгорнами", а по-друге, тому що були жахливо нехлюйні. Їхні краватки, яких вони ніколи не здіймали, аж блищали від бруду, а в одязі було новю вонією, які розхланілися по всіх бараках.

У неділю вони йшли кудись далеко в ліс, де жили індіанці. Вибираючись у гості, вони забирали з кухні деякі ледочки і песли їх півдним жителем лісу. Кажали, що індіанцям дуже смакує їла білих, а індіанці зокрема кохаються в солодких печивах — "паях"...

Я недовго був при шліці й сокирі — мене послали на іншу працю: стягувати колоди до скидки. Дали мені коня, і я з того був дуже вдоволений, бо коней я любив ще з дому. І до цього коня я також прив'язався, та й навчився при тому "канадської кіпської мови": замість нашого "вію" треба було казати "тедан", замість "гайта" — "джи", замість "вієста" — "га", замість "тиру" — "тов".

Мій коник Блекі дуже скоро до мене привик, і ми поставали друзями. По закінченні праці, коли інші робітники з шилками і сокирами на плечах мусіли пошати ніжки три-чотири милі до своїх бараків, я сідав на Блекі і їхав з комфортом, наче великий пан.

Та сталося якось, що я затримався і залишився в лісі сам, коли вже всі мої товариші пішли до дому. Схилиючись, щоб підняти та направити на коні упряж, я раптом задеревів: коло мене стояла якась величезна страшна звірюка з рогами довжиною одного метра (від страху вони мені видалися ще довшими). Мій кінь почав форкати і тупати ногами, перелякано поглядаючи на мене, немов би казав: "Тікаймо! Тікаймо!" Я послухав і вискочив йому на спину, а тоді вже не треба було йому й казати "тед ап!", бо він і сам зрівняв з місця та почав скільки духу.

Потім уже мені досвідчені люди пояснили, що це був мус, — така порода оленів, — така смірна тварина, що може бути навіть приручена, як і домашня худобина. Мус живе в лісі й зимою добудє собі біку з-під снігу, розгрібаючи його ногами. Коли ж завохає де сіно, то охоче його споживає, замість захованої під снігом трави. Сам на людей не нападає, їжа у власній обороні, або тоді, коли захищає молодих своїх потомків. Самці не дуже безпечні також у період гонів (парування), але наскаті вони ласкаві і лебязкі. Тож і той мус, який мене налякав, не мав злих намірів, а приїшов поладувати рентаками сіна, що лишиніся після коней, і чекав поки я заберуся геть.

Працював я в лісі чотири місяці — від осені 1928 року до березня 1929. Дружина писала до мене, а я по кілька разів кожен лист перечитував. Згадувала дружина, що в родині всі турчать за мною, що сночок Омелян гарно росте, що померла моя теща, що наш малий дуже ошлякував смерть бабуні, — от, як звичайно пишеться в листах. Але найбільше скаржилася дружина на свою самотність, на те, що сніжок росте без батька, та висувала всі найгарячіші й найпереконливіші докази на те, що

ми мусимо жити разом. Ці листи мене дуже приоблювали. Я признавав дружині повну слухність, я також бажав мати біля себе родину, але був безрадний щось зробити. Сам жив, як у зав'язаному мішку, бо не знав англійської мови і не мав можливості її вивчити. У містах були курси для ново-прибулих і вчили там безкоштовно, але я в місті не мав чого робити. Правда, треба було виплатити 2 долари, що їх потім звертали, коли виплати не пропуслав декількі, і ці гроші я міг би виплатити, але, повторюю, в місті я не міг би дістати роботи. А, крім того, у мене не було належної суми заощажень, щоб я міг заплатити подорож дружині й синові, а в неї також таких грошей не було. Отже, хоч як ми бажали жити разом, те бажання було покищо неможливо здійснити.

У кінці березня працевданці на лісорозрідках більшу частину робітників звільнили, а залишили лише кількість вибраних, які мали витягати спущені в складку колоди. Правду сказавши, я не дуже то їй жалував, що мене звільнили. Весняна робота була далеко гірша і небезпечніша, ніж зимова. Розмоклі колоди, лагрімані в дальших закутках і закрутах ріки льодом, треба було витягати на берег, бо лід розмерзався, вода прибувала, і колоди могла понести течія. Їх досягалося довгими гаками і закрутах ріки льодом, треба було витягати на берег, бо лід розмерзався, вода прибувала, і колоди могла понести течія. Їх досягалося довгими гаками і закрутах ріки льодом, треба було витягати на берег, бо лід розмерзався, вода прибувала, і колоди могла понести течія.

Та не була й інша небезпека, про яку мало хто знав, — "квіксенд" — сипучі піски, що засмокували людину, наче трясовина. Коли робітник потрапляв на такі піски, то мусів не рухатися і кликати на поміч. Коли ж починав борсатися, то вграв ще скоріше. І підходити до такої людини на поміч також було небезпечно, бо тоді рятувальник угрував також. Лише досвідчені люди знали, що вгру-

злому треба кинути здалека довгий шнурок. Якщо потоплювач того шнурка вхопився, то його можна було витягнути безпечно з трясовини.

І все ж частина робітників задля долара приймала і таку роботу: мокла у ледовій воді і ризикувала життям на сипучих пісках.

Але ми, звільнені, поскладали свої речі у брезентові мішки й рушили до міста Бовман Ман, що знаходилося у відстані 35 миль. Можна було, правда, і їхати, заплативши погоничеві одного долара, але ми щадили кожного цента і тому пішли пішки.

У провінції Саскачеван не було особливо світлих виглядів на роботу. Мені, правда, вдалося на якийсь час улаштуватися при побудові мосту в місті Нішавін, але я рішився шукати щастя у східній провінції — в Онтарію.

В ОНТАРІО

Весною 1929 року опинився в місті Судбури на півночі Онтаріо. Тут є відомі копальні нікелю, і я рішився пробувати влаштуватися в них на роботу.

Копальня “Фрут Майн” (“Інтернейшенал Нікел Компані”) віддалена від міста на кілька миль, але я кожного ранку їшов туди з двома-трьома сотнями інших людей, і ми вистоювали годинами під великими воротами, чекаючи щастя. Підчас цих подорожей і чекання я тільки прислуховувався до розмов досвідчених шахтарів і намагався запам’ятати собі різні слова: “Макентасер”, “майна”, “лайнер” та інші.

Аж одного дня, коли ми стояли під воротами, шіфтов якийсь чоловік і питає, хто з нас працював у копальні — “майні”.

Ех, нехай діється Божа воля! Я підніс угору руку і крикнув: “Я!” За мною обізвалося ще декілька голосів, і чоловік забрав нас пістях до канцелярії. Іду я, а сам трясуся, мов у лихоманці, чи то від напруження чи щастя.

В канцелярії почався допит.

Питають мене:

— У якій копальні ти працював?

— Лайнер, — відповідаю сміливо.

— Якою машинною працював?

— Макентасер. — відповідаю без надуми і тишуся, що запам’ятав ці мудрі слова.

Що собі подумав допитувач — не знаю, бо я напугав: “Лайнер” — то була назва машини, а “Макентасер” — назва копальні. Але напевне тому службовцеві стало шкода мене, і він мене прийняв.

Я дуже радів працею в “майні” (копальні), і ця радість мене просто одурмановала. Я одержував 53 центи на годину, а це, порівняно до попередніх заробітків, були великі гроші. І я вже не рахував платні ані на тижні, ані на дні, ані навіть на години — я рахував її на хвилини: 53 центи на годину — це майже один цент на хвилину. Ось як багато я заробляю!

Всі робітники працювали занепадково, один перед другим наввипередки, щоб доголити наглядачам і так забезпечити собі певність становища в копальні. І якимось ніхто з нас не надавав особливого значення нещасливим випадкам. А тим часом з копальні майже кожного дня виносили робітника то покаліченого, то придавленого камінням, а то вбитого чи задуреного газом. Але кожний із живих-здорових думав паневне, як і я: не комусь може таке нещастя статися, але мені — ні!

Та нічого не помогла наша занепадковість, бо по пістях місяцях покликали до канцелярії ністсот робітників, у тому числі й мене, та заявили нам, що ми звільнені з праці.

І знову сум і турбота повисли над моєю головою: що робити? як далі бути? де шукати праці? Адже я мусів не лишень жити сам, а й складати гроші на дорогу дружині й снові.

І турбувався я не марно, бо наше звільнення було спричинене економічною кризою — депресією, яка почалася в Америці і згодом охопила весь світ.

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА І ПІДРИВНА РОБОТА КОМУНІСТІВ

Економічну кризу дуже зручно використовували комуністи, в тому і наші українські, які ховалися за декоративною назвою "прогресистів". Слово "комуніст" все ж не всім подобалося і деякого навіть лякало, але "прогресист" мало в собі пошмачок чогось позитивного, передового. Отже, наші українські "прогресисти" були в Канаді добре організовані. Мали свою централу у Вінніпегу, свої комітети, свою пресу і міцну фінансову базу, оперту на систематичну допомогу червоної Москви.

Мали "прогресисти" свою домівку і в Судбурах, яку часто давали в розпорядження комуністів інших національностей, вірніше, для всіх комуністичних збіговиськ. Домівка називалася дуже привабливо: "Дім Товариства Українських Робітників і Фармерів" — скорочено ТУРФ.

У часі кризи з наказу Москви, очевидно, комуністи розгорнули шалену пропаганду, на яку легко довірилися тисячі покривджених безробіттям найнятків, і серед людей почалася масова дурійка.

З Вінніпегу приїжджали різні комуністичні лідери, в тому й українські, як Бойчук, Попович та інші крикуни. Через те, що домівка ТУРФ виявлялася затісною для таких масових віч, то їх влаштовували на вулицях і площах. Промови виступали на спеціально принесенні для такої нагоди столи і починали демагогічні промови. Якійсь там тристафунтовий "товариш", аж хрипнув від натуги, розпинався за бідних голодних безробітних, розмаху-

вав кулаками і кидав запальні гасла: "Геть гнилий капіталізм! Смерть ворогам народу! Хай живе товариш Сталін! Хай живе пролетаріят Совєтського Союзу!"

Промови звичайно кінчалися співом Інтернаціоналу:

"Вставайте гнані і голодні,
Робітники усіх країн!.."

Напомнювані "революційним запалом", учасники віча починали демонстрації, в яких брали участь маса людей. Ішли наші задурманені українці, ішли поляки, філіялці, представники народностей Югославії і просто цікаві. Маяли червоні прапори з емблемою серпа і молота, дунали співу й вищуки — взагалі наче заносилося на революцію, до чого, врешті, цілком поважно прямували московські наймити.

В Судбурах ставало небезпечно, й уряд скликав кілька сот поліцаїв з довокільних міст, щоб не допустити до заколотів.

Але заколот таки стався. Одна така особливо численна демонстрація захотіла вдертися до будинку Міської Управи, але була здержана поліцією. Тоді оті "гнані і голодні" з ревом і своїми прапорами посунули головними вулицями. Щоб загорнути їм дорогу, поліція поставила впоперек вулиць вантажні авта. Але демонстранти обходили їх боками і далі знов зливалися в один потік. Звичайно, не обійшлося без провокацій, поліція мусіла взяти сили, почалися бійки, і в місті вчинився розгартіяш. Дійшло і до кровопролиття. На хідниках ваялися поранені цивільні й поліцаї, а подати їм поміч не було як, бо амбулянси не могли через зворохлене місто пробитися.

Я дивився на це все, і мене огортала злість, а зокрема обурювали мої збаламучені землячки. І тоді я найкраще зрозумів, що означає вираз "темна

маса". Чи ж і справді оті задурманені демонстранти не були темною масою, отією овечею отарою, що покійно тягнеться за бараном навіть тоді, коли її ведуть у різню? Таж бодай трохи думачіюй людині було видно, що оброслі салом "лідери" (а з них майже кожний важив понад 200 фунтів) самі не вірять у те, що говорять. Адже, коли б вірили, що в комуністичній імперії так добре, то не сиділи б у Канаді, а перші поїхали б до совєтського "раю". Але чомусь не йдуть. Чому? Та й не просто смійно виглядас, коли череватий агітатор так ревно убо-лівас над "гнаними і голодними". А тим часом оті "гнані й голодні" насправді не були гнаними ані голодними. Їх же ніхто не переслідував, не пригноблював, не саджав до в'язниць. Навпаки — уряд ішов їм на допомогу. Для родин та допомога називалася "рефіл" — спеціальні книжки до крамниць, де можна було набути потрібні продукти без грошей, а вже дома приготувати якісь страви. Щодо самотніх, то їм видавали вже готові обіди. Я, правда, того "супляю", себто, готових обідів не добивався, бо чув, що всіх чужинців, які сьдять на державній допомозі, можуть депортувати до країн їхнього походження. Але раз таки спробував того обіду, коли мій товариш, виїжджаючи з міста, дав мені свою картку. Пішов я, став у чергу й увійшов до просторої, чистої їдальні. Посуваючись у черзі, взяв я, як не робили інші, ложку, виделку й дві тарілки: одну глибоку й одну мілку. Дали мені добру байду білого хліба, у глибоку тарілку налляли штерний черпак горохової зупи з куском яловичого м'яса, а в мілку — другий черпак густого гороху зі свининою.

"Ну, ну! — подумав я собі. — Та в нас у селі найбільший господар й у свято такій обід рідко їсть, хоч ніколи безробітним не бувас, а, навпаки,

працює, як чорний віл. Та коли б на такій обід і якогось сільського багача запросити, то він би ложку обливав, обтер би вуса і сказав би: "Дякую, я ще й завтра прийду до вас у гості".

А тут, бач, — "голодні"! Задарма такій харч дістають — і "гнані"! Чи ж то не безличність?!

І хоч яка була важка та довга економічна криза, ніхто з голоду в Канаді не помер, як безсоромно брехала місцева комуністична преса, поширюючи цю брехвию і поза Канадою.

Мені також безробіття давалося добре звикли, тим більше, що я з допомоги не користав. Але я ніколи не міг спокійно дивитися і слухати того всього, що виправляли комуністи. Яка невдячність, яка підлість! Зокрема брала мене злість на "прогресистів": чого вони хотіли? Заїхали в гостинну, вільну країну, де їх ніхто не переслідував за їхню національність, де їм дали право свобідно влаштувати своє життя, де не розкуркулювали, не вислали в холодний край (як у Сибір), не відбирали майна, не карали в'язницею чи й розстрілами за переконання, де право кожного суворо обороняв закон — і ще й наплюють що шляхетну державу зі взірцевими законами! Та не лишень наплюжать, але й намагаються підірвати її, зробити в ній переворот і перетворити життя в комуністичне пекло на взірць Совєтського Союзу.

Правда, було не дуже весело, депресія погіршувалася, роботи не було, але кожен думачіюй повинен був це зрозуміти, повинен був, як не допомогти чимсь, то терпеливо витримати, бо ж уряди всіх охоплених кризою країн гарячково працювали, шукаючи виходу зі становища. А й у червоній імперії ня криза була. Себто, вірніше сказати, криза там тривала ще від революції, і безробіття було також страшне. Лишень з тією різницею, що без-

робітні ніякої допомоги не діставали, а й ті, що працювали, не завжди могли настанчити бодай хліба на родину. Та про це "прогресисти" наче б то і не знали і своїми безсоромними брехнями розхвалювали до нудоти більшовицький "рай". І знаходилися замакітрені, що у все це вірили і підіпрали московських наймитів у виборах. Так просякали комуністичні посли до провінційних парламентів, а один потрапив аж у федеральний.

Взагалі комуністична агентура діяла. У Вінніпегу по вулицях лазили здоровенні (представники голодних!) слугаки ТУРФ-у і розпродували "прогресивну" газету "Українські Робітничі Вісті" з вигуками: "Робітничі вісті — немає що їсти!" І ніхто їм не перешкодив, не наважувався відверто збунтуватися, напевне тому, що у Вінніпегу була тоді головна станція комуністичної партії на цілу Канаду. Там же сиділи й лідери "прогресистів": Бойчук, Попович й інші видатні "товариші".

До боротьби з цією більшовицько-комуністичною пошестю станули наші національні організації. Вони були ще порівняно дуже молоді, але успішно розвивалися і скріплювалися новим членством. Українська Стрілецька Громада постала в 1928 році, а двома роками пізніше заснувалося й Українське Національне Об'єднання. Незабламучені комуністичною дурійкою, українці, які об'єдналися у цих організаціях, усіма силами боронили своєї національної гідності і публічними виступами доводили, що вони не лише не поділяють становища "прогресистів", а, навпаки, засуджують їхню підрипну діяльність. Як Українська Стрілецька Громада, так й Українське Національне Об'єднання були лояльні супроти доброзичливої для нас Канади і супроти її демократичного уряду. Ці дві організації репрезентували більшість українців і тому з біль-

шим правом могли говорити від їхнього імені, ніж "прогресисти".

Та "прогресисти" не обмежувалися лишень політично-підрипною діяльністю, але вели також діяльність морально-розкладову всередині свого власного членства. Маю на увазі мораль християнську, яка в нашому народі завжди була і залишатиметься підставою всіх інших чеснот.

Так, ідучи одного разу ввечерю попри domeкву ТУРФ, я зауважив численній натовп, що чекав на якусь антирелігійну виставу. Хай Бог мені простить, але й мене зацікавило: що ж можуть оті безбожники людям показати? І пішов я також. За вступами там не дуже й питали, мовляв, ми бідні безробітні, тож і платити не треба. Пішов я — та й зарікся на ціле життя, бо такої погані, такого плютавства не бачив я ніколи ані перед тим, ані потім. Був на сцені якийсь нузатий "товариш", убраний у священничі ризи і з хрестом у руці. Цей "артист" плів блюзнірські пісенніці, робив усіякі сороміщкі рухи і зневажливо розмахував хрестом. Потім з'явилася якась безсоромна "товаришка", яка ніби прийшла до словді, а поводилася, наче повія (можливо, була нею й справді за фахом).

Гідь, бруд і безмежна глупота! На щось таке не дозволили б собі навіть найвідсталіші дикунні в джунглях. А присутні дивилися й іржали, мов коні, від захоплення. Боже, прости їм, бо це відають, що творять, ні жертви комуно-московських широкдів!

Согрішив я важко, що пішов на цю "виставу". Согрішив і разом відбув таку покуту, якої напевне на мене не наложив би і найсудорішній сповідник. Я горів од сорому й розкаяння, що не переміг у собі спокуси цікавості, а на душі в мене було так важко і так гідко, як ніколи.

Мені особисте становище через небажання користуватися державною допомогою, про що я вже згадував, було дуже важке. І не знаю, як би я дав собі раду, коли б не допомога патріотичної доброї родини панства Софії та Андрія Шевчуків. Як я лише знайшов працю, то відразу повернув їм їхню позичку, але й по сьогоднішній день відчуваю до цих ширих земляків глибоку подяку за їхню доброту і за те довір'я, з яким вони не вагалися позичити мені необхідну суму.

ЗНОВУ В КОПАЛЬНЯХ

Маси безробітних вже від самого початку 1929 року мандрували по цілій Канаді з провінції у провінцію в надії знайти якесь зайняття. Найбільше нагаджало до Онтаріо, що вже в ті часі було найбільше розвиненою в індустрії провінцією та мало на своїй території багаті копалині пікно і золота. З браку грошей люди примушені були їздити "зайцями", переважно на товарних поїздах, що везли з заходу на схід шпешцію. Звичайно, в таких обставинах на вигоду не можна було числити, і люди вдовольнялися тим, що чіплялися на буферах або виландили на дахи вагонів, ризикуючи чи то впасти під колеса чи то розбити голову об склепіння тунелю.

Така їзда, річ ясна, була суворо заборонена, не лише з огляду дармового використання їзди, як і з огляду безпеки для самих "пасажирів". Але кондуктори, розуміючи становище, часто дивилися крізь пальці на незаконну їзду, ще й попереджували "зайців", на якій станції можна потрапити в руки поліції й набратися неприємностей. Але були й ретельні сторожі правопорядку, які не допускали протизаконної їзди на довірених їм поїздах і без жалю та милосердя скисали "зайців" навіть і на ходу.

У таких мандрівках уже виробився їй певний досвід, з якого виходило, що найкраще було їздити без квитка пасажирським поїздом. "Зайця", звичайно, ловили і передавали в поліцію. В поліції загриманого чомно допитували, чомно обшукували і, як-

що знаходили при ньому гроші, то відчисляли з них кошти проїзду, решту видавали і відпускали вшого на всі чотири сторони. Коли ж утриманий грошею не мав, то його карали однодобовим арештом у поліцейській станції (а за той час "зайць" собі вшмакє, відпочиє і найє), а потім давали йому спідання, інколи ще й 25 чи й 50 центів, щоб купити буханець хліба, і також відпускали.

Гірше було вже в самих містах, до яких тим чи іншим способом діставєся мандрівник. Якщо поліція перестривала подорожнього з напечеником, то затримувала, питавши, куди і звідки він їде. І не було самозрозумілим, бо ніяке місто не бажало збільшувати в себе число безробітних, утримувати їх і розв'язувати ще всякі інші додаткові проблеми.

Як-так перебуваючись, я сидів у Східбурах до 1931 року. Дещо мені допоміг проповідник англійської Об'єднаної Церкви ("Юнайтед Черч") п. Бюл. Він мав сильні зв'язки і діставав по черзі для безробітних по кілька тижнів праці в копальні підку "Коннер Кліфт". Коли один робітник вже трохи впрацював та дещо заробив, то мусів поступитися іншому. Так і я трохи побув на роботі та заробив пару доларів, щоб обігнати найгірші злиди. Але цього було замало, і я мусів шукати сталого праці.

Люди багато говорили про копальні золота на півночі в Кірклєнд Лейк, і я, маючи вже певний досвід, вирішив спробувати наєтя. Згаданній проповідник п. Бюл сказав мені, що він має в Кірклєнд Лейк знайомого проповідника п. Тіфта, обіцяв написати до нього листа і запевнив, що п. Тіфт мені допоможє.

І так одного гарного дня у товариєстї ще двох знайомих я вступив в дорогу.

Як я вже казав, люди в мандрах виробили досвід, і ми довідалиєся, що в Кірклєнд Лейк на за-

дінній станції поліція затримує всіх непрошєних до їхнього міста гостей. Отже, ми не доїхали до Кірклєнд Лейк, а зїхли в сусідньому містечку Свєстїка, а звідтам продовжували подорож бїчними дорогами пішки.

Так ми собі йшли, аж раптом зауважили великі клуби диму. Не важко було догадатися, що це горять ліси. А де горять ліси — там повинні бути і пожежники і поліція. Звертаєні вбїк нам не хотїлоєся, а пожежа була якраз у тому напрямку, куди ми йшли. Та, зрештою, врячати ми і так не мали чого. Як сказано, мокрий дощ не боїться, — і ми йшли просто.

Підїшли ближче — а там пєкло! І поліцаїв повно. Але ніхто нас ані не питає, звідки ми, ані куди й чого їдемо. Навіаки, зраїєні нам, як дорожнім гостям.

— Ходїть, хлопцї! — гукують до нас. — Ми тут масно повно роботи! Але пікрїнітьєся спочатку: отут маєє кананки, а тут — каву.

Були там справді гори смачних кананєк і солодкого печєнка, та ще й котєл свїжої кави. І ми перше, ніж гасити вогонь, погасєли докучливий голод і сразу у власних плуцках, а тоді вже взялись до роботи.

Працювали ми совїєсно, а тому нам уже не робили ніяких перєнєкот, і ми щєсливо дієталиєся до мети нашої по торожї — до Кірклєнд Лейк.

Злившись я спочатку в пїчїжньому домі, що його утримували українї з Буковини. Як безробітний, я зайняв найменєшну кїмнату аж на підданєні і жив упроголодь, бо не мав за що брати зарпїв. А в ньому пїчїжньому домі жили й українї, але вони мали правно і тому не лишець добре харчувалиєся, а й мали гроші на вишєнку. Пили багато, і було їм довїєм байдуже до мене — до земляка, який мусів уловлятьєся сушим хлїбом.

І з тих дуже гірких днів врізався мені в пам'ять один характерний випадок. Я сидів у своїй кімнатчині й давився сухарем, що його витягнув зі своєї торби, як увійшла до мене служниця-румунка на ім'я Ганна. Вона також недавно прибула до Канади й не знала англійської мови. Але почастило їй натрапити на господарів-українців з Буковини, порозумітися з ними по-румунськи й так дістати працю. Отож Ганна увійшла до моєї кімнати і, побачивши, що я наминаю твердий сухар, побігла вниз і незабаром принесла мені великий кусень яловичини, що його взяла покрадьки з кухні. Цей милосердний вчинок дуже мене зворушив, і, хоч уже минуло з того часу багато літ, я його не можу забути.

Та незабаром я відшукав того проповідника Об'єднаної Церкви, про якого мені згадував п. Біол — п. Тійт, — і той мені справді знайшов роботу, хоч покищо сезонуву.

В Кіркланд Лейку жило багато українців, які працювали в кональних золоті, і також існували дві українських організації: Українська Стрільська Громада та Українське Національне Об'єднання. Хоч і тут було велике безробіття, але в 1932 році розпочалася будова домівки УНО. Властиво, воно почасти й легше було в такий час будувати, бо люди здебільша сиділи без роботи, тож могли віддати вільний час для загального добра. За роботу їм, звичайно, ніхто не платив, але late ті, що мали працю, жертвували гроші на прохарчування добровільних робітників на будові. Знову ж наше світське жіноцтво безітересовно купувало як пожертвовані гроші продукти і варило обіди для працюючих. Обидали ми в домі пані Гумєнкової, якій допомагали інші пані добрі жінки.

Я дуже радів справові тієї будови і допомагав, як міг. Усіх нас об'єднувала і зігрівала віра в краще завтра, і пані люди нею жили.

Та пробув я в Кіркланд Лейк недовго. Провідник англійської Об'єднаної Церкви п. Тійт дуже зі мною заприятівився і, виїжджаючи до північного онтарійського міста Тімінс, забрав також зі собою і мене.

Читач може пригадуватися над тим, чому аж так зацікавився мною оці проповідники чужої мови Церкви? А справа в тому, що в ті часи канадської депресії сильно розвивався комунізм і безбожництво. Священники та проповідники різних Церков старалися якось зацікавити цьому лихові. І я, як любовна людина і ворог комунізму, здобув собі прихильність добродушних душастирів з Об'єднаної Церкви. Вони не дивилися на те, що я чужинь, приналежний до католицької Церкви, але бачили в мені твердого християнина, а тому й допомагали мені не лише добримі словман, а й ділами.

У Тімінс я дістан працю в кональні Бюфало Інкерайт — не дуже глибокій шахті, яка досягала 5.000 стій глибини. Було там на дні досить гаряче, і ми, працюючи, скидали зі себе дахміття аж до снізьної сорочки.

Звичайно, праця в кональних ніколи не належала до найприємливіших, але все ж я радів, що маю в руках певний зматок хліба і не належу до тієї незчисленної армії безробітних, що роками живе на конти державної допомоги. Мучила мене лише тут да роліною, якої я був не встані спроводити. А мій приятель проповідник М. Тійт не лишав мене у спокої і все намовляв, щоб я на цей крок уже зваявився. Та як було зваявитися, коли я не мав грошей? Одиак, пан Тійт знайшов

розв'язку і запропонував свою запоруку на позичку в банку. Хоч як я позичок боявся, але на цей раз рішився: пішов з паном Тійтом до банку, вісім відповідне подання, пан Тійт за мене поручив — і гроші на квиток для дружини й сина були здобуті.

Не можу описати радості моєї зустрічі з дружиною і сином після дев'яти довгих років розлуки. Сніок Омелян, який поїхав синивав на піжкки, коли я його покинув, виріс на гарного хлопчину, дружина посила на собі відбитку довгих сумних літ, але по-давньому була ласкава й віддана, а я... Чи я знаю? Навпевне не помолодів за ці роки бурлячого життя. І, щасливі, що знову зішлись разом, ми пересиджували до пізньої ночі, оповідаючи одне одному про все пережите в часі розлуки. Та й не тільки оповідали, а й міркували, як би то нам найкраще влаштувати тепер наше життя в Канаді. І прийняли до однозначного висновку, що життя треба починати від будови власної хати. Правда, наразі годі було нашу постанову здійснити, бо, крім усього іншого, на мені ще й тяжів борг у банку. Але, гадали ми, треба всіми силами прямувати до того, щоб хату збудувати.

Звичайно, приїзд родини потягнув за собою більші вилатки, але мав і ту позитивну сторону, що я, як голова родини, завжди мав переважно до права на роботу перед самітними і навіть перед самим собою, коли родини зі мною не було. А моя працююча вірцева дружина зміла так господарити, що пані вилатки на трьох, порівняно з тим, що я видавав на себе одного, не були такі то вже великі.

Нашого Омеляна ми відряду послали до школи і зішлись, що хлопчина добре справувався і вскорі своїм знанням англійської мови "загнав мене в кут". Себто, воно тільки так говорить, бо

сти і не думав мене нікуди загаяти, а, навпаки, часто ставав мені у великій пригоді, бож я вчився розмовляти по-англійському серед робітників, а цього мені не завжди вистачало.

Спілило два роки, й наш чесний рід Плаасконосів збільшився ще на одного крикуна — ним часом легального канадійського горожанина, на ім'я Володимир. Дружина мала, звичайно, більше роботи й клопотів, зате мала й потіху, що вже с кому співати і приговорювати цілий день.

Тоді питання про власну хату стало на порядку денному. Та хоч моя платня в коштовній зросла з 53 на 68 центів за годину, але зросли й вилатки на збільшену родину, і мої заощадження були не вистачальні. Однак, і рент за наймання хати також був доцільним вилатком. Тож ми вренті такі наважилися побудувати хоч маленьку хату, але щоб така була своя власна, а не наймана. Як то кажеться у пісні: "Постав свою з доботи, а в чужую не веди".

І почали ми ту хатину ставити. Важко було — важко, нема що казати. Власними руками конали рови і під фундамент і для водопроводу, а й виконували багато іншої роботи, і сніок Омелян помагав. На щастя, вдявся він у нас працюючим, і завжди чи то дружина чи то я могли на нього з якимсь завданням покластися.

Та отак співними силами і збудували ми свою першу хату на канадській землі. Яка ж вона була нам люба й мила! Спровалившись до неї, відчували ми себе вренті справді дома. І, — воно, може, трохи смішно, — я якось наче зріс у власних очах, коли на мого ім'я почали надходити урядові листи, повідомлення, розпорядження, а навіть рахунки на воду й електрику. Я вже був не бурлакою-заробітчанином, а таки господарем, власником нерухомости.

Але, піде правди діти, ота моя нова позиція мала і свою зворотню сторону мелади: я мав значний борг і поточні зобов'язання, так що доводилося числитися з кожним центом і погодитися з певними недостатками. Ці недостатки спочатку добре давалися впаки, але з бігом часу борги змінювалися, і делади жити ставало легше.

Нам мизичник Влодко підростає і був для нас великою вітхою. Живий та рухливий, а часто й збиточний, викадував усі прикмети здорової і злібної дитини.

Життяшло своїм розміреним ходом. Я працював у козакши то на денні то на нічні зміни, а коли приходив додому, завжди заставав якісь несподіванки. Моя дружина, крім звичайної хатньої роботи, завжди вмудрялася зробити щось "полапрограмове": то помалює кімнату, то полякерус ішлоту, а то зробить інше щось. Так що наша хатина з кожним шлем ставала все ченурнішою. Що то значить — мати працюовиту й охайну дружину!

А раз пригравився тосить веселій випадок. Приїшов я втомлений з нічної зміни, і моя Софійка, звичайно, паннала мене до ліжка. А сама вона мала намір у цей день помалювати вікна вгорі над ганком, лишень боялася, щоб злітдам не впасти. Моя кімната була на підданній, тож дружина правдила таке: вона себе обвіжає шнуром для безвечности, я маю тримати той шнур за кінець, а вона буде малювати. Гаразд, я ліг, узняв кінець шнура в руки і тримаю, а дружина начала орудувати пензлем.

По нічній зміні ліжка видалося мені дуже втішим, лежати було надзвичайно приємно, тож не шиво, що мене почав по неіосанній почі морити сон. Повіки злипаються, соншвість палягас все сильніше, а з нею приходить і страх: ось удуць шнурок,

а дружина впаде і заб'ється. Та раптом стрелила мені до голови спасенна думка — прив'язати шнурок до ноги ліжка! Я так і зробив, та й уже не потребував боронитися перед охотою заснути. І справді заснув твердим козакшиким сном. А дружина, нічого не підозіраючи, спокійнісеюмо малювала, певна, що її безнека, себто, шнур, спочивають у руках вірного мужа. Так і скінчила роботу, слава Богу, без нецасливого випадку.

Було з того потім багато сміху, особливо, коли жінка розказала про подію нашим приятелям у Торонві, н-ству Генсі й Іванові Зваричам. З того часу про мене так і казали: "Це той, який жінку прив'язав до ноги ліжка, щоб вона вікна помалювала".

Та в гій нашої скромній невеличкій хатині ми мали шану і честь гостити невизначних провідних людей, як, наприклад, генерала Володимира Сікевича і нашого тоді провідника красавої ексекутини Українського Національного Об'єднання інженера В. Косара. А у вакаційній місяці у нашої хаті почували дві сестри Служебинні, бо толі рідко хто мав свою власну хату. А ми з дружиною дуже втішалися, що, ставши власниками хати, можемо дечим допомогти й іншим.

А час усе шив і шив. Уже старший син пішов до середньої школи, вже й молодший пішов до початкової, уже й ми, батьки, почали потрохи відчувати гвар літ, а неіосатки тяжіли даді над нашими головами. Платія моя була все ж мізерна, а видатки зросли, бо зросли й діти. Мені гірко було дивитися на синів, що ходили до школи так бідо вбрані, а моралити не міг. І взагалі найбільше пригнічувала свідомість безвизчности: ось так тягнути з дня на день, з тижня на тиждень, з року в рік — до безконечности, без надії, що щось зміниться.

Хата, якою ми так раділи, все ж не була сплачена, і тому Омелян по трьох роках науки повинен був покинути середню школу і стати до праці в кооперативі, щоб допомогти нам скоріше відплати з боргу. І шкода було хлопцям, бо вчилися він добре, а ми дуже бажали, щоб він науку продовжував. Але пізніше він і так змінив дані раду в життю, бо спочатку пішов до канадської армії, а потім змінив свою торговлю.

Щодо нашого громадського національного життя, то воно гарно розвивалося. Товариства "Просвіта" існувала в Тиміше уже давно, організоване поселенцями ще зперд Першої світової війни. До цього товариства включилися імігранти, які прибули по війні, і тоді "Просвіту" змінили на Українське Національне Об'єднання. Свою чергою колишні учасники Визвольних Змагань і взагалі бувші вояки створили свою Українську Стрілецьку Громаду. Оповідником був усім відомий н. Михайло Шарик. Він об'їздив усі закутнини Канади й організовував людей у заданні товариства.

До нашої Української Стрілецької Громади охочо приєднувалися і такі люди, які у війську не служили і не воювали, бо були ще замолодими. Приваблювала їх владщина в нашій Громаді, що відзначалася взаємною повагою поміж нашим членством, воєнської дисципліною і свідомістю своїх завдань. І ми не відкидали бажачючих, приймаючи їх як членів-симпатиків.

Хоч наша Громада була ще новою і не мала численною в Тиміше, вона стала сітлю в очі комуністам з ТУРФ доми. Наші члени не боялися навіть ходити на різні комуністичні віча і там своїми запитаннями загаяти на слизке їхніх верховодів. На наші запитання вони не могли знайти вдовольючих відповідей, а тому серед присутніх наступало замі-

шання, і багато несвідомих та збаламучених людей починало судиватися, а то й перекопуватися, що вся комуністична агітація — це судільна брехня.

Частенько бачили ми, як до домівки ТУРФ-у заходив і сам "товариш" Тим Бак — лідер комуністів у Канаді, а наші здурілі хахли з криками захоплення несли його на руках. Було соромно і відко дивитися на таку глупоту!

По закінченні Другої світової війни комуністи пробували всіми силами знищити наші національні організації, а передусім нашу Українську Стрілецьку Громаду. Вони оскаржували нас перед канадським урядом у гіперлізмі та фанізмі й усякою намагалися згубити наше добре ім'я. А коли по цільї Канаді відбувалося одинадцятого листопада святочні демонстрації з нагоди закінчення війни, то ці викладжники червоної Москви намагалися вихитися я своїми комуністичними праворами на чолі демонстрації, щоб відіспунити наші національні організації з свято-жонтим праворами на кінець. Але ми до цього ніколи не допустили. Тодішній голова УНО Степан Грохольський приятелював з одним канадським офіцером і добре поінформував його про заміри комуністів і про різницю між нашими організаціями та їхньою, червоною.

Але комуністи рили на кожному кроці й частенько всякими брехливими оскаржуваннями насилали на нас по цільї. Поліція робила ревізії по хатах, шукаючи за всякими компромітуючими матеріалами, а зокрема перевіряла нашу кореспонденцію. Була поліція і в мене, але, звичайно, крім кількох книжок, Альманаху УСГ та деяких листів від родити, нічого не знайшла. Правда, для перевірки все не зобрали, але я вимагав, щоб звернули мені назад.

Тоді "прогресисти" вдалися до іншого підступу. Так одного разу до товариства УНО прийшов

ніо ТУРФУ лист і чек на суму 60 доларів. У листі турфіві просили прийняти в ряди УНО 30 своїх членів, а разом уже переказували чеком членські вкладки наперед. Ми, звичайно, цей підступ розшифрували відразу і зрозуміли, що "прогресисти", не згодивши розвалити нашої організації ззовні, мали намір розсадити її всередині. Увійшовши в Об'єднання, вони могли перетолокувати нашу управу і всілякі навіть захопити у свої руки ляміку. Але підступ не вдався. УНО відіслало чек назад разом з відповідним листом.

Взагалі ми не боялися отих різних-преріаних підступів і пакленів українських комуністів, бо на чолі наших організацій стояли на сторожі проводники УНО і УСГ на Канаду — п. В. Косар і п. І. Гудай. Вони і самі служили в канадській резервній армії та могли говорити з Оттавою, де були наші українські послы, як А. Глинка та інші.

НА ФАРМІ

Минав одинадцятий рік моєї праці в копальні, і я за той час усів придивитися до тих робітників, які працювали під землею по тридцять і більше років. Вони вже так зрослися зі своїм фахом, що ані не бажали ані не могли його змінити. На них страшно було дивитися, бо вони більше подобали на кістяки, ніж на живих людей. Спинаючись драбиною вгору, вони попросту задихалися. Золото — дуже цінний метал, але й страшна отрута, яка діє поволі. А робітники, вдихаючи роками невидимий золотий пилоч у копальнях, мають його повно в грудях. "Видолочені" знутри, зелені тверднуть, утрачають здібність розширюватися і не можуть засвоювати з повітря кисню. Тому при найменшому зусиллі, а часто і без нього, людина починає задихатися. І на це нема ліку.

Мене чим раз більше лякала така перспектива, і я думав собі голову над тим, як би то вирватися з цієї небезпечної кротячої роботи і жити, як людині Бог велів: на поверхні землі, під небом і сонцем.

Одного разу мій добрий сусід В. Васильчук повів мене на прогулянку по південному Онтаріо. Дивлячись на чудові сади та великі виноградники, що простягалися геть куди оком глянути, я не міг налюбуватися цим чудовим красидлом, цим веселим зеленим раси. Запахла мені рілля, запахло повітря, і в крові озвався ділничний голос хлібороба, звиклого жити і працювати серед природи.

Вернувшись із цієї прогулянки, я вже не міг звикати спокую, і шпаша почала мені здаватися ще

страннішою, ще нестерпнішою, ніж перед тим. Дружина мене розуміла добре і вповні мої думки поділяла. А її наш син Омелія, який саме тоді виїшов з війська та опинився в місті Сент-Кетерінс у свого дядька Петра Демидаса (брата моєї дружини), годився з нами. І це приспівало моє рішення.

Ранньою весною у квітні 1945 року ми переїхали до Сент-Кетерінс у південному Онтаріо і почали шукати відповідного для наших планів господарства. Їздили ми багато по ближчих і дальших околицях, але кінці вирішили із Сент-Кетерінс не виїжджати. Тут знайшли невеличку ферму, правда, дуже занедбану, але в доброму місці при шосейній магістралі — "гайвеї". Земля була добра, чорна, піскувата, а її хата, хоч і дуже стара, мала водопровід її електрику. Рентга будов знаходилася в стані руїни, та її хаті напевне небагато бракувало до столітнього ювілею.

На все те я дивився тверезо, знав, що треба буде вложити в купівлю ферму багато праці і що знову будуть труднощі з грошима, бо продана в Тиміне хата покрила нам лишень половину ціни придбаного господарства, а другу половину ми musili ще сплачувати. Та я ще мав силу в руках і голову на карку, а при тому числив і на поміч родини. Все ж мав двох синів і працюючу дружину. Четверо людей у дружній родинній співпраці могли багато зробити. Вірив я, що Бог нам допоможе стати на власні ноги і не допустить, щоб ми на старості літ ходили по милостині чи на позички.

Правда, незабаром мої надії трохи потерпіли. Старший син одружився і пішов від нас. Musii також починати своє господарство від лужки та миски, а тому не міг бути нам помічником. Але на це він мав своє право, і ми, хоч як нам було його потрібно, не могли мати до нього жале. Доводилося

плаватися за поміччю до сусідів, позичаючи в них плуга (механічного) чи якіхось інших господарських приладів, а потім за платити працею, бо грошей я не мав.

На своїй фермі я вирішив завести овочеву господарку: садити черешні і бросквіни, на які був попит. З цією ділянкою я не був ознайомлений, оскільки у нас вдома не шлекали садків на промислову скалю. Ніхто не чув про якість оббризування чи утиснення. Росли там якісь груші, яблуні чи вишні — то росли. Лишень і клопоту було, щоб побілити ванном стоївбурі, ніби щоб зайші взимку кори не обгризали і гусінь не заводилася. А що овочі бували хробачливі — то це вважалося самозрозумілою річчю.

Однак тепер, увдявшись до справжнього садівництва, я зустрів багато різних проблем і musii багато вчитися. Багато у тому допомагав Календар з міністерства Агрікультури, що видавався спеціально для фермерів. Так довідався я, що бросквіни (перешків) існує щось біля 80 різних гатунків, і що черешні також бувають ранні та пізні, і що не можна вирощувати всіх дерев однакового типу. Так, наприклад, один гатунок бросквіни ішов "до столу", себто, овочі надавалися до консервування (комноти). Інші йшли виключно на консервування (комноти). Але і ті, що їх треба було їсти сирі, і ті, що йшли на комноти, musii дозрівати не в один час. Перше, тому що треба було дуже багато робочих рук, щоб їх позирвати параз, а во-друге, що всього збору не можна було параз викинути на ринок чи продати у фабриці консерв. Musii, все це треба було мати на увазі. Крім того, за якістю всіх овочів слідкував державний інспектор, який міг забракувати пізній врожай, коли овочі були незрілі, перерілі чи хробачливі.

З черешнями також був клопіт. Коли в час дозрівання починали падати дощі, оповчі набирали значаю багато вогкості і розетріскувалися. Таких черешень не можна було продавати, бо інспектор не дозволяв. Щоб занюбигти ликові, дерева треба було оббризкувати спеняючим розчином, але, коли садівник упустив відповідний момент, то на врожаєві можна було ставити хрестик.

Взагалі нам часто довгого літнього дня не вистачало, і ми мусіли накувати бросквини при електричному світлі вночі. Оповчі не могли чекати.

На ідасть, в сусідстві була найбільша фабрика консервів, що називалася Бове Фуд Кеннінг. Власниками її були німці, які приїхали з Катеринославицини в 1935 році. Це були мої найтоловіші покупці, але і з ними я не завжди мав ідасть. Не раз, бувало, привожу персики, а мені кажуть, що не приймають, бо на найближчі дні фабрика овочами забезпечена. Тоді треба було забирати бросквини назад додому і чекати, а вони тим часом псувалися.

А втім, мені з тими німцями було неюгано, і я таки від них багато дечого навчився. Не обходилося, правда, без шпильок, бо вони між собою говорили по-російськомому, кпили з нашої мови і називали нас хахлами. Я за словом у кишеню не діз і називав їх швабами. Але не не перенкождало нам підтримувати комерційні зв'язки. Спочатку навіть наші взаємини були досить добросусідські, лише пізніше, коли ці фабриканти розбагатіли, то почали дуже дергти носи. Вони ж були капіталістами, а я собі — звичайний садівник-фрутгросер".

Та я ніколи багатству не задрив. Ми важко працювали на своїй фармі, але жили дружим родинним життям. Про багатство я ніколи не мріяв, бо знав, що гроші людини не уіащаслиують. Часто багаті задрять, небагатим. Так, наприклад, жили

ми у близьких відносинах з одними мільйонерами, і дружина того багаті нам скаржилася, що бачить свого чоловіка лише в обід і не завжди на вечерю.

— У нас є спільнота, а в нас нема, — казала вона. — Ви разом працюєте, спільно радитеся і плянуєте, а в нас не так. Я навіть не знаю, чи я заміжня, чи самітна, бо чоловіка часом тижнями не бачає вдома. Він усе зайнятий своїми справами.

А ми справді у дружій родинній співпраці поволі стиналися на ноги. Важко було, але якось воно йшло.

Щоб не бігати постійно за польцками машини, а потім відпочити за них, стягнулися ми якось на коня і на ручного оббризкувача дерев. Це була одна з найтоловіших проблем, бо не скрошені відповідними розчинами дерева росли хробачли ві оповчі. Скроплювач, який я купив, був малий, але його тягнув кінь, і не вже набагато влегнувало роботу. Ми ставили машини на віз, жінка правила колем а я наводив сикавку на дерева і кропив. Та кінь був молодий і дуже буйний. Якось раз мотнув головою, шарпнув віжки, а жінка тільки — беркні! — і вже на землі. Щастя лише, що не опинилася під колесами.

Та да деякий час я спромігся купити трактора й механічного оббризкувача, а тоді вже не потребував вомочі дружини. Сідав собі на трактора, торкав шпуре, а машини сама синала рясином дощем, не продукаючи ні одної гілки. По такому скроплювані ані гусінь ані хробаки на дереві не могли множитися. А дружина, звільнена з обов'язку правити поровнистим колем, лише виходила подивитися на мою роботу і була дуже втішена.

За трактором нечабаром у нашому поліврі з'явився і гродюник, а далі й інші потрібні в нашій господарні речі.

Невдоволені ми були лишею нашою старою хатою, в якій зимою було дуже холодно. Спалювали ми по 5-6 тон вугілля, але нагрітись не могли. І восени 1949 року я вирішив будувати хату. Зібравши останні овочі, взялися ми розвозити наш високий одинадцятикімнатний будинок. Речі перенесли в гараж, надіючись, що до приморозків зведемо нову хату. Я бігав замовляти будівельний матеріал, дружина вибирала з куні крапці дошки, витягала з них цвяхи і все складала на куню, щоб пізніше побудувати попу, де б можна було закувати овочі в часі збору.

Та виявилось, що розвалити стару хату далеко легше, ніж збудувати нову. Як на злість, десь там хтось там також почав якусь велику будову, яка забирала весь цемент, і для дрібних замовнів, як я, його не лишилося. Ходив я до фірми, просив, благав, пригадував, що зима за плечима, а ми сидимо в гаражі, — не помагало! Але врешті в кімні листопада я цемент таки одержав, а з початком грудня почав надати сніг і вдарили приморозки.

Однак, не зважаючи на несприятливу погоду, ми попрямували, як то казуть, земле рвали під собою, щоб якось хоч стіни й дах звести, поки наступить справжня зима. Цілий день працювали на морозі, а, коли ввечері приходили у гараж, не могли дуні нагріти. Біда! Майже замерзаємо, хоч, лягаючи в холодні ліжка, натягаємо на себе всі кози і перину, що її дружина привезла з дому. Зате здобув я один досвід і можу запевнити, що на морозі сон найздоровіший. Не жартую! У нас у сусідстві згоріла хата, — таки через дорогу, — і в наноми такі подвір'ї стояли пожежні авта, а ми під своїми конами і периною так міцно спали, що нічого не чули. Аж рапком, коли прокинулись, побачили пожежнице, що вже погасало.

Так у холоді виконали ми спочатку винивно, виложивши її цементовими бльоками, а далі вивели стіни й злігли дах. І ось на латиській Святвечір ми вже спали в нашій хаті. Було вже своїх чотири стіни, стеля, вікна, двері, а в північній кінці новий "форнес" — піч. Цю піч я запам'ятав назавжди, і віддалася вона мені дуже солодкою ністю бідування в холодному гаражі. Почував себе найщасливішим чоловіком на світі й до дня збанку англійську притомітку: "Мій дім — моя твердиня". Здавалося мені, що я найможливіший князь, який володарить у власній розкішній замку.

Але все ж моя "твердиня" була скінчена лише наполовину, і я знову сунув собі голову на тил, де взяти грошей, щоб довести будову до кінця. Не було іншого рятунку, крім позички в банку. Бог — невесела річ, але мені вже не раз доводилося в нього вдатися і віддати, тож я собі подумав, що і на цей раз якимось шляхом.

У банку не відмовили. Навпаки, розитавили мене, в якому стані знаходиться будова хати, запропонували мені 4.000 доларів позички, а не 2.000, як я просив. Але я не хотів багато набирати і взяв лише 2.500, щоб заплатити матеріал. Паймати роботу силу ми боялися, і, що можна було зробити самим, робили власними руками.

Одержавши позичку, я почав пукати і роботи, щоб скоріше сплатити борг. Взяв роботу на фермі не було, але дістати її дещо також було важко. В Сент Кетрине нараховувалося щось біля 20 фабрик, і я кожного дня ходив від однієї до другої, пукуючи настя. Вкінці мені приобіцяли працювати на фабриці паперу і до двох тижнів справді прийняли. Бог таки допоміг, і мені наче світ роз'язався, бо вже думка про сплатнення позички мене не турбувала.

І справді через один рік я відіє до банку свою останню рату. Директор був навіть дуже здивований і сказав, що такого ретельного боржника ще не мав. Дві її пів тисячі доларів у ті часи були великою сумою, і сплатити їх за рік не кожен міг.

Розраховувались із нимкошо, я відіхнув на повні груди. Був дуже радію з того, що став повноправним власником і хати і господарства. Комуністи можуть горлати скільки хотять проти "буржуазної ідеології", але в кожній здоровій людині живе гін до власності, зокрема в нас, українських хліборобів. Ми почувасмо себе певним лише тоді, коли стувасмо по власній землі, хоч би це була тільки латочка власного городка довкола власної хатуши. А в мене була не латочка — у мене було ціле господарство, і не хадуна, а таки гарна затинна хата. Щоправда, не на рідній землі, але її канадська земля не стала мені мачухою. Вона щедро винагороджувала мою працю і давала тверду запоруку майбутнього і мені й моїй родині.

Помиляється той, хто думає, що біля землі може ходити кожен. Земля вимагає великого вкладу праці, вимагає знань і хисту, як мистецтво, вимагає її любови, як жива істота. Хто підходить до неї виключно як до джерела наживи, ніколи не матиме ані вдоволення ані великого хісна.

Для прикладу, був у мене сусід, який мав такуж овочеву фарму, але щось йому з нею не шастило. На садивництві він не розумівся і не хотів нічого розуміти. Одержував, як і я, Альманах з порадами, але не читав його, воліючи вільні хвилини просидіти за чаркою, а не вичитати чогось користного для себе. Але жили ми по-сусідньому і завжди при потребі один одному допомагали. У нього була родина з 5 осіб, і коли мені, наприклад, при зборі врожаю було потрібно більше робочих рук, то ця

родина приходила і допомагала. Натомість, коли їм треба було скроплювати дерева, то приходив допомагати я.

І сталося одного разу, що цей сусід покликав мене весною, щоб я своїм механічним оббризкувачем скропив йому персики. Це перше весняне кроплення вимагає сумнівних трьох різних речовин і є дуже важливе. Називається воно по-англійському "дормант спрей", себто, "спляче оббризкування", бо дерева оббризкуються не тоді, коли вони "сплять", не винувативши листя.

Отож, коли я приїхав і каявся за виміцнування складників, мій сусід сказав, що він має все, лише не має "дорманту" ("сплячого") і мується піти до сусіда позичити. Я лише заміявся в дупі, але нічого йому не сказав, даючи йому можливість вигадатися і так перекопатися, що він нічого в тій справі не розуміє. А тоді вже йому все вияснив. Але мій сусід не був із тих, яких можна було легко перекопати, і мені він не дуже то повірив.

За пару тижнів покликав він мене знову і з доктором покажи плянтанію. Я подивився, та її у мене від жалю аж серце стиснулося: такі гарні трирічні деревця венчали. Листя на них розковтіло й майже все обенчалось. А сусід патякаєм дав мені знати, що в тому завинив я. Було мені дуже невприсно це слухати, бо я зробив усе так, як робив для себе, а сусід сам зі своїм сном важливо складники до скроплювання. Та таке очевидне лихо посіяло навіть у мене якийсь сумнів: а може я якийсь номилввся?

Щоб висвітити причини, сусід покликав з Агркультури університета п. Роберта Вілкача. Була це дуже добра людина і добрий фахівець, який ніколи не відмовляв нікому своєї помочі й порад.

Пан Вілкакє, оглянув деревця і почав погою розгрібати землю. Розгрібши трохи знайшов грудку штучного добрива. І в другому і в третьому місці те саме. Отже, виявилося, що мій сусід мав рід одного дуже сильного штучного добрива, яке кілька років лежало в нього в коморі. Це добриво дається лишень під грушки дуже раною весною на перозмерзлу ще землю. А мій сусід вирішив ним утїюти землю під персиками, і тим знищив дерева. Все це йому виявив в. Вілкакє, і мені відтягло від серця. Звичайно, що нікода було дерев, нікода було й сусіда, але підозра з мене впада.

Та хоч як я намагався втримати добросусідські відносини з тим чоловіком, завжди виходило так, що наші розрахунки при кінці сезону не сходилися. Те саме діялося з моїм сусідом і в організації: він дуже ушмаквав контролі, а коли хтось відважився йому щось закинути, то лишень наслухався лайки, бо мій сусід, бачите, на кожному слові кричав, що він великий патріот. І був таким гарячим патріотом, що за кожним разом, висипавши в себе повний келїшок горілки, нікоди не забув урїстно сказати: "Слава Українї!"

Часто я думав над тим, що найбільше про свій патріотизм кричать люди, які нічого не вміють робити і не дають ради в повсякденному житті.

Згадавши про громадську організацію, муну згадати і те перше огірчення, що стрїнуло мене в Сент Кєтерїне.

Зараз такі по прибутті до того міста я, звичайно, захотїв увїйти в місцеве громадське життя. Невдовзі прийшов і мій переносний листок від УНО в Тимїне, виготовлений і підписаний головою філії С. Грохольським. Пан Грохольський долучив декілька слів признання для мене, як доброго члена.

Але до цієї позитивної характеристики чомусь дехто поставився з недовір'ям, мовляв, усі члени на папері добрі, але насправді не завжди такими бувають. І цей безпідставний закид я дуже глибоко відчув, тим більше, що був на новому місці. Але скоро переконався, що тут серед членства нема такої однозгідности, як була в Тимїне, і ще дехто визнавав лишень себе одного за патріота, але іншим такого признання відмовляв.

Це мє спостереження потвердилося й на загальних зборах, на яких винесено постанову, що кожен член повинен дати по 100 доларїв на сплатчення боргу за нову домівку. Цих 100 доларїв мали б бути безпроцентовою позичкою для організації.

І от вєтає один член і, показуючи на мене, питає:

— А чому оцей новий член, коли він такий великий патріот, не дає цієї позички?

Таке запитання мене приголомшило, бо я був у такому становищі, що справді не мїв позички дати. Це все одно, що викликати людину зі зв'язаними руками на двобій.

Але я приховав своє обурення і прєснокіїшим тоном заявив:

— Шановні члени, я дав би зі шпорого серця цих 100 доларїв, коли б їх мав. Але, якщо хтось із вас зможе мене виручити своїми грїшми, то я радо позичку віддам з процентом, як тільки стану на ноги — трохи розживуся.

Та ніхто з присутніх не поспїшився за мене заручити. Ніхто мені не довіряв, але докоряти вїдїти.

І згадав я другу нашу громаду в Кїркленд Лейк: там в УНО ніхто ні до кого не ставив вимоги: я дав — давай і ти! Там члени давали добровільно, наскільки були спроможні. І тому вимога нової громади, до якої я пристав, мені дуже не сподобалася. А що, коли хтось не може справді вимаганї суми

зложити? Викинути його з членства, чи зробити з нього якогось другорядного члена? А він може бути вартий кількох таких, які спроможні заплатити навіть і більші суми. Я вважав і досі вважаю, що такий підхід може лишень пошкодити організації і взагалі кожній громадській справі. Бо не гриміти вартість людини міряється, а її заслугами.

З року в рік наша ферма крапала, бо ми докладали всіх зусиль, щоб улітнити це або те її ніколи не вдоволялися вже зробленим. Завжди знаходились щось таке, що можна було зробити ще краще. Мій гарний черешневий сад красувався при головній дорозі, і я без перебільшання можу сказати, що милував не лишень мої очі, а й очі подорожніх, які проїздили чи проходили повз ферму. Як зацвітуть дерева весною — лишень стань і дивись — і не надивись і не налюбуйся — бери пензель і малюй — така краса, така розкіш! А дозріють черешні — знову не можеш очей відірвати: кетяги блискучих червоних ягід поміж зеленим листям аж гідля напинають, аж просяться: скуштуйте, які ми соковиті та солодкі! Та не лишень соковиті й солодкі, але й гарні. Такі гарні, що їх навіть зривати нікогда! Неначе Господь їх не для вжитку, а для краси сотворив.

І приїздили на нашу черешні не лишень місцеві люди, а й з більше віддалених місцевостей, навіть з Гамільтону і з самого Торонта. Та більшість не хотіла вже нарванти, але просила нарвати сама, бож овом із кошика ніколи не буде такої смачний, як просто з дерева. І рвали і їли: спочатку одну ягідку в кончик, а дві в уста, і тинилися при тому і розважалися, наче малі діти. А ми дивилися на них і раділи також, що наша праця не лишень користь дає, а й приємність і нам і людям.

А користь така була — нема що Бога гнівати. Минули для мене ті часи, коли я рахувався навіть з трьома центами на значок для листа. Засявся в мене банкова книжечка, і в ній з року на рік долари все прибували. А що я ніколи не був схильний до безглузлого нагромадження грошей для самого багатства, то врешті прийшов час, коли вирішив зі своїх заощаджень зробити собі приємність.

В Аргентині жила моя старша і найулюбленіша сестра Параня, брат Степан, наймолодша сестра Марта і сестра моєї дружини — Марія. Я ніколи не вривав листування з ними, але, ставши добре на ноги, почав писати частіше, а весною 1959 таки виїхався з дружиною на відвідини рідні в далекій Південній Америці — в Аргентині.

Щоб не повторюватися, наводжу тут з невеликими змінами і додатками свій репортаж, друкований у тижневіку "Новий Шлях".

У ГОСТІ ДО РІДНИХ В АРГЕНТИНІ

Немає, здається, у цивілізованому світі країни, де сьогодні не було б українців. Неначе засуджені кимсь і за щось, оце вже сорок років відбуваємо колективну в'язницю національну пошту, одні на рідній землі, друзі — мандрівками по далеким зужим країнам і землям, витиснені жорстокими методами й практиками москалів і інших ворогів-загарбників, які нагє шийдіана сарана налязели нашу Україну і анеккують життєдайні соки, пожирюють її майно і кров.

Отак між сотнями тисяч шукачів волі тридцять шість років тому із нашої багатії територіальської землі мій брат і дві сестри, шукаючи нового, вільного життя, опинилися в далекій гарячій Аргентині

ні. Мені ж з родиною Господь поміг добитися до Канади і стати громадянином вільної країни.

Будуючи нове родинне гніздо в часі важкої економічної кризи, також у Канаді треба було перейти важкий шлях і перемогти багато перешкод, яким, здавалося, не було кінця.

Я був фармацевтичним робітником, був довгі роки гірником нікелю та золотих коналей, заки спробував куляти невелику овочеву ферму, яка, здається, теж була тесною і широчною до землі ризику українського хлібороба.

За довгі роки важких змагань Господь понавселював нашу працю і ось цього року, заохочені нашими двома синами, дружиною і я рішили відвідати наших рідних в Аргентині.

Далека та й коштовна дорога з Канади в Аргентину, але родинні погування, як і цікавість побачити своїй житті не лише родину, але й цілої української емілянти там, була для нас куди дорожчою як гроші.

Купуємо два квитки на подорож літаком Нью Йорк - Буенос Айрес, відсаємо до поїзду в Ст. Кетеринс - Нью Йорк, і во і безкошній ногі нас радісно повітали на станції Гранд Сентраль дозга і зять нашої сестри, які автом завезли нас до свого дому, де нас ждала мила гостиня і рідна, родинна атмосфера.

Наступного дня вранці дружина з сестрою пішли за покупками, а я в товаристві зятя сестри пішов оглянути палату і денну процедуру Об'єднаних Держав. Я кол. український воєк, злеи УСГ і УНО Канади. Доля світу, а злого скривдженого народу зокрема, лежить мені на серці, і тому я хотів зблизька зглянути на тих людей в ОД в часі вільної праці, людей, які повинні б діяти і стояти на сторожі прав людини і народів...

Ми ввійшли у двірні палати і за оплатою \$1.00 поліція ОД вказала нам місце, де збирався гергосвій гурт туристів, щоб оглянути ці модерні мури, в яких єхрещуються і вирішуються інтереси державних народів світу.

Наша група зложена з 18 осіб дістала г. 14, а також провідницю-дівчину, що повела нас по тому великому і гарному будинку, який своєю архітектурою, висотиною, скляними стінами і загальним модернізмом заохлює і глибоко імпонує.

Велике враження зробили на нас величезні три залі засідань з накруженими столами, а головню найбільша з них так звана Джнерал Ассемблі.

Стіни тих залів висінені матеріалом, привезеним з кожної країни світу, які є сленами ОД.

Мені особливо припала до уваги одна стіна висінена зі стіблени соломи способом, як в Україні плели зубцями, з яких плели соломяні капелюхи-крисані.

На стінах цих залів розміщені гудові образи та малюнки, твори світових майстрів пензля, які похонять око і душу людини. Наша провідниця показала нам велику 200-фудову золоту кулю, що у формі земського гльобу, висіли на прив'язці, гойдається в одну то в другу сторону, балансуєи рух власним тягорем.

Атракцією нашої ескурсії була висока на сім стій статуя, виконана грецьким різьбарем. Сама статуя в постаті оригінального головіка, в його природному вигляді, ти як у нас говориться, в «Адаловому стробі».

І ось цікаво: хоч кожна доросла людина знає природний вигляд головіка, і він тут поставлений в будинку ОД, як символ, що володіє землею, проте, підходячи до цієї статуї, наша група автоматично поділилася надвоє: окремо головіки — окремо жінки.

Ми увійшли без вагання першими, оглянули судовий твір грецького майстра і вийшли без особливих коментарів. Натомість жінки, ввійшовши після нас, отогнали статую, дуже докладно її розглядали і при тому щось надто жваво персифлювалися. Коли ж уже виходили з оглядин, багатозначно посміхалися. З того — я не знаю...

Зате наша гарна провідниця цілком не сміялася, але, пояснюючи нам кожний предмет, вправно повертала язиком скоро і зручно, нагге патефонова пластинка.

А їй же там таких працівників ти службовців с затруднених аж готири тисячі, і їй доставив кожний парід, що с елсеном ОД. Цікаво, ти с і яку працю виконують там українці?

Наша провідниця запропонувала нам лишитися і з балконів послухати ходу нарад у гасі засідання представників народів, які мали зараз позатися. На жаль, брак часу не дозволив мені на це.

По трьох днях гостювання в Нью Йорку ми збиралися у дальшу й незнану дорогу до Аргентини. У той день уже не в'язалася розмова з рідними, хог як вони намагалися розізнати нашу тривожну невпевність.

Ми ж пускалися в далеку, кількатисяг-милеву дорогу, яка стелилася повід небесні простори літаком, понад жмари, бурхливі хвилі океанів. Ми їздили в країну, якої мови ані звичай не знали. Коли думав про те, моя уява будувала різні картини, від яких неспевність і меланхолія гнітили душу. Але дві малеські дівчинки нашої рідні, мабуть, дітогим інстинктом відгуваюги мій і дружини неспокої, звернули нам увагу словами: «Не бійтеся, вуйко і тето!»

Опинившись на велетенському летовищу, я не міг з дива вийти з приводу великого технічного до-

сянення нашого часу. Як міг людський розум і лист доконати такого гуда?

Тут велетенські пропелерні і джетові літаки, нагге бджоли до вуликів, одні відлітають, другі злітають, і кожний з них знає свій сигнал, час і визначене місце в повітрі і на полі злету. В агенції ми дістали всі потрібні інформації й пояснення. Відношення до нас було тепле і приємне, нагге воно походило від близьких друзів або рідних. Цю дружбу мабуть створили дві тисячі доларів, якими були куплені квитки на нашу подорож.

Ми були дуже мило вражені, як погувши тилу розмову дружини і мою, до нас підійшов незнайомий і заговорив українською мовою. На мій запит, хто і звідкіля він, симпатичний незнайомий відповів, що він родом зо Східньої України і знає не мови німецьку, еспанську, італійську та говорить вправно мовою англійською. Розмовляюги з свідомим земляком, я був вдячний йому, порівнююги його з тими невідомими, відсталими невіжками і дезертирами з рідного гнізда, які соромляться й уникають рідної мови, нагге б вона понижувала їм перед гужими. Бідна людина, яка втікає сама від себе і власної сорозки боїться.

Нас, освідоуюги до літака, слізю прощала сестра і діти дружини, бажаюги нам щасливої дороги.

Літак заколмався в повітрі. При підніманні енци і енци нам зникали з огей змародери Нью Йорку, які зараз здавалися коробками сірників.

Нас осведлюдо озоніла сіра блакить, в якій ми втратили нашу позаткову невпевність, а то й страх. Адже ми люди позатку другої половини ХХ-го сторігтя. Адже цього дня їзати літаком — це така звичайна ріг, як їзати автом, а то й трактором на фармі. Хто зна, де й коли захопить кінець?

В 11 годині ноги ми осіли в місті Каракас у Венесуелі. Зійшовши з літака, ми свобідно ходили по станції. Жителі цієї країни мають смагливий колір шкіри і схожі на румунів. Вони середнього росту, рухливі і говірки. Приїжджі не викликають у них зацікавлення. Мабуть, привикли багати їх що дня.

Після відлєту з Венесуелі в дальшу подорож услуга літака подала нам їжу, солодоці і алькогольні напитки. Випивши по гарці, я з дружиною стали говірки і погали плянувати нашу стрізу з рідними в Аргентині.

До мене підійшла стюардеса, і ми погали розмову. Вона, гуруги нашу мову, хотіла знати, хто ми такі, звідкіля і куди їдемо. Вона говорила незле англійською мовою. Говорила також мовою сьпанською. Родилася в Аргетині, з походження була литовка.

Розмовляючи, вона інформувалася про Канаду, а я від неї про Аргентину. Дівчина оповідала мені про своїх батьків і парсеного, який також є литовцем, гим вона гордилася.

Отак розмовляючи, в 1 годині ноги ми приземлилися в Ріо де Жанейро, столиці Бразилії; опісля осіли на лєтовіщі другого гудового міста тієї країни — Сан Павльо. Краса лєтовіща цього міста усіх нас полонила. Стрункі розкішні, наге красуні, пальми і різнородні квіти та наймодерніше урядження видалася нам гудовим видивом у сні, з якого не зохеться збудитись. А, щоб бути певним цього, я таки підходив і торкався рукою того живого гару, щоб відтак це видиво заговати в пам'яті.

Відмовивши, ми знову піднялися в повітрі і кожний по-своєму уявляв собі Аргентину, її столицю Буенос Айрес, а в ній сподівану стрізу з рідними, що і було головною ціллю нашої далекї по-

дорожі. В 10.20 год. наш літак торкнувся землі, заколихався, підскозів, і ми опинилися перед рамною лігуньського майдану в Буенос Айрес. Вартівий поліцай у незграбному однострої і висока дротяна загорода з хвірткою ділили нас від громади аргентинців, які проникливим зором шукали між нами, кожний своєї гостей.

Проходимо звичайну гранизну і нашпортову процедуру. За хвилину я з дружиною міцно обіймалися і гаряге цілувалися з рудиною. Першою в слюзах радости вігала нас сестра дружини Марія, а далі і моя сестра. Довгих 36 років минуло, як вони покинули рідне село і виїхали в Аргентину шукати волі й хліба. Тоді вона було молода і життерадісна. Сьгодні переді мною стояла стара, спрацьована жінка, зох вона лише готури року старша від мене. З місяця я збагнув, що їеній сносіб здобування хліба в Аргентині куди тяжчий, як наш у Канаді.

Проїхавши 16 миль від столиці, ми опинилися в місті Вільде і замсикали в сестри моєї дружини.

Сюди зійшлися на привітання більше наших рідних і знайомих, бо тут їх є багато з нашого рідного села і взагалі з Тернопільської землі.

Розмови й розмови, веселі й сумні спогоди, наге з 36-річного вінка, розвивалися, і з віддалі стійки літ ми снільно мовою і думками гляділи у рідну землю, в рідне село. Вишукували там дорожку нашим ссрцям осіб. Перегислювали могли батьків і друзів на цештарі. Шукали живих, які теєвр караються у московському ярмі колгоспів. Ми снільно любувалися своїм українським родом, подивили його стійкість у віковійній боротьбі з Москвою й з іншим загарбниками, персегислювали шляхи нашої сьвітової мандрівки по далєких, але вільних гу-ржих країнах і з них теєвр, як вільні громадини вільних держав і країн, ми вільними устами наїко

цілували далеко, але близьку нашим серцям Україну. Благословенна будь пам, Земле Рідна!

Перемужені до краю, ми пішли на споживок, зог свати не могли. Далека дорога і сильні, великі й дорогі серцю враження, наже добре старе вино, я-нили розум, серце і душу.

Посідавши і діставши провідника в особі сина сестри, я пішов оглянути місто. Природа обдарувала Аргентину багатством краси, зате поскупила долі її населення. Населення тут живе бідно. Хатки в них маленькі, бідні, з маленькими вікнами, які голмує день і ніч позамікані дерев'яними віконницями. Не лише давні аргентинці, але й імміграція, давні й нові, аклюзаюги українців, любуються, як цитро їхні хаток вишовисє темнота.

Хати їх, хог бідні (є між ними і неспозані), але вдержувані густо, мальовані білою фарбою і принаді. Кожна хата у них обовсєдєна високою мурованою загородою з швірткою, замкненою вдень і сногі. Щоб зайти туди, треба з вулиці плєскати в долоні, аж зтоє погує, виїде і впусить вас, у противному виладку, пригожий наражає єсє на небезпєску. Нам поясєнено, що цєй звичай диктує присутність численних волоцюг і перобів, які завжди шукають засобів легкого життя.

Наступного дня ми всрєїхали 65 миль від Буєнос Айєс до міста Беріссо, де живуть моя сестра і брат. Місто має 80,000 населєнєя, а стрєд нього багато українців, які мають свєй Народний Дім й організацію Т-во Просвіти, якого головою є мій старший брат Стєпан.

Вночі тут увєя зливний дощ, всрєїшла буря, яка шєлєла так низько над нами, що, здавалося, кожний удар грому нас єсє мєнє. Вишовиси по вулицю франці, я побачив як всюди сплєвала вулицями вода. Каналізаці тут єсємає, а як де є, то вона

дуже примітивна. Тут єсємає в хатах телефонів, а до найближчого автобуса треба пішкувати одні кілометр.

Живуть наші люди в Аргентині — не сказати б у достатках, але й не голодують. Підставою зрєгування там м'ясо, якого споживають дуже багато. Та, хог Аргентина найбагатша у свєті країна на рогути худоби, яловизна там відносно дорога. Наші люди радять собі тим, що тримають по десєть-двадцять курєй, отож, мають мєнє й курятину. Тримають курєй не лише у малих містєчках, але й у великих містах, як, наприклад, у Вільде ти Беріссо. Тримали їх і мої рідні. Я не ворог курятинє господарств, але мені таки добре докупили оті когути, які кукурікали о другій годині по півногі й о стєсєртій ранку та вивали мєнє зі сну. Правда, кукурікали вони й у нас удома на фармі, але курєник був далеко від хати, і я їх майже ніколи не чув. Але у Вільде курєник стояв близько, і я завжди мав таке враження, що той канєстий когут свіває мені просто у вухо.

А отім, в Аргентині не лише когути такі свєивузі, але й парід їм не поступаєся. Бувало, раннім ранком пхєє перед собою головоїк по вулиці двоколєсного візюка, навантаженого овогами і городиною, та так голосно викриєсє, що й найпотужнішого голоєчника заглєвєя би. А моєя аргентинців така мелодійна, що ви ї слухаетє залюбки, зог, може, вони самє вас тоді й зають найгіршими словами.

Дивлячися на їхній спосіб життя, я мимоволі порівнював його з нашим залюжним і вигідним у Канаді, на яке ще газом ми парікаємо. Я завжди в душі повторяє: благословенна будь пам, Канадо!

ПОЛІТИЧНИЙ СВИТОГЛЯД АРГЕНТИНЦІВ

З приємністю оповідав я рідним і новим знайомим про Канаду і про наш життєвий стандарт. Вони з захопленням слухали. Мої оповідання, мабуть, скидалися їм на гудову казку, як вони порівнювали все з нашим, Аргентину з Канадою. Проте воєни Аргентину люблять, бо вона їм колись прийшла, дала їм працю, хліб і, головне, свободу, якою вони дорожать не менше, як ми нашою свободою в Канаді.

Низи тутешнього населення дуже добре вискакуються про колишнього їхнього президента Перона і його покійну дружину Єву. Про них говорять, як про батьків і добродіїв бідноти, які коштом багатіїв і фабрикантів хотіли піднести життєвий і культурний рівень низів нації. Нам говорили, що за 10 років уряд Перона побудував багато шкіл, університетів, літниць, державних будинків і жилахих домів. Нам показували масивну будову нової пошти названою іменем Перона. Цю назву теперішній уряд усунув.

Ногами пероністи висунуть по стінах державних будинків: «Віва Перон!» Відповідаючи на це, представники теперішнього режиму шикать нові будинки, збудовані Пероном. Захоронки для дітей, школи, нові шпиталі вони перетворюють на стайні для коней, тогто так, як діяли колись комуністи в Україні.

Оглядаючи дорогі мармурові таблиці на гарних державних будинках, на яких були викарбувані написи на славу Перона і його дружини Єви, я, як канадієць, не міг вийти з дива, як далеко у засліпленій злості і ненависті можуть посягнути політичні противники, сини одного народу, коли одні в других насиллям відбирають державну владу. Тепер ті

коштовні мармури пошкодзовані долотами ненавистників. Жалюві те руки вандалів. Як українця та ще колишнього воєнка, цей вид руйни переніс мене думкою в Україну, яка в часі своєї визвольної боротьби в 1917-20, з руки московського комуністичного ката зазнала куди більшої й горнішої руйни знищення.

Пізніше ми відвідали 100,000 місто Ля Плята. Це місто гарне й привабливе, тут те там видіють 15-поверхові будинки. У вітринах крамниць повно всякого добра, назе в нас у Канаді.

Вулицями шугають скорою їздою авта, а ще більше автобуси. Тут їх більше, як у Канаді. За винятком головної вулиці, тут ніде немає сигналізації світел, ані тарифних написів. Автомашини розминаються правую або лівую стороною, як кому завгодно. Скільки ми не їздили, ніде і ні разу не бачили нещасливого автомобільного вовадка.

Дороги тут добрі, широкі цементові ліщини. Проте, з-від них на вулицю витікає вода і поміі з кожної хати, що справляє неприємне враженн на гужку людину.

Наступного дня ми приїхали й основніше оглянули столицю Аргентини — Буенос Айрес. Це місто дуже гарне і привабливе. І не дивно; воно ж засноване еспанцями 600 років тому. Його населення становить 2 і 1/2 мільйона душ. Його будинки мають гудовий архітектурний вигляд. Вони красуються гудовими галеріями і барельєфами майстрів різьбярського мистецтва. Простір міста 97 тисяч квадратних кілометрів. У Буенос Айрес живе багато українців. Між ними є професіоналісти, кунці, ремісники, проте найбільше робітників, які найбільше зайняті працюю по гуделенню м'ясних шляхтузаз і фабриках, що виробляють найсмачніший у світі «кори биф».

Другого дня ми взяли участь у похороні нашого сусіда з рідних земель бл. п. Миколи Васуся. З трудом знайшовши кату покійника, і застали там багато наших односельчан, знайомих і незнайомих українців.

Вишукувалися похоронна вилка. Її оголошув похоронний караван з тілом покійного, а за ним запряг гарний коней віз цвіги. До малої церкви біля цвинтаря занесли тіло, над яким похоронну відправу відправив український католицький священник о. Куницький.

З церкви ми пішли на цвинтар. Але тут ми мусіли ждати. Робітники ще не встигли були виокатити могилу. Вони сніжилися, копаючи. З їхніх лиць лився піт, а з огей дружини і друзів покійного лилися сльози во друзові, якому довелося навіки лежати не в Україні, а в далекій, гаризій Аргентині. Як робітники скінчили роботу і туди з трудом вступили домовину, я був здивований, що домовину від поверхні землі ділило всього 20 цалів. Тут усіх так пилько зоронять, а за кілька років минуть місце на могилу нового покійника, зог простору тут ніяк не бракує.

Запестувавши гріб, священник відійшов. Залинилась похоронна громада і на її голо виступив кремезний головік і виголосив прощальну промову. Яке велике і приємне було мое здивування, коли у промовцеві я впізнав свого найближчого друга, воика з війни 1917 року, Олексю Пелюх з Чернизова Тернопільської землі. Сорок два роки ділило нас від тоді, коли ми пішли різними шляхами у світ. Тому не диво, що ми кинулися один одному в обійми і, зворушені до глибини душі, голосно називали один одного во імені.

Здається оце неслано ми були молоді воики, що мріяли і бродили за відбудову Самостійної Україн-

ської Держави. Неспітню першіло 42 роки. Ми перейшли тверду школу життя в гужих країнах, і оце морозний іншй покрив наші голови, ми старіємось і знемагасмо, як і Микола, що оце перед нами испорушило лежить в домовині.

Олекса і я, а з нами і моя дружина, повали у сльобку задуму. Свідомі закону життя, ми стояли на цвинтарі Південної Америки і молитвою просили Всевшнього милосердя, волі і державної независности для нашого поневоленого бідного і терплого народу в Україні.

ІДЕМО ДО ДОМУ!

Вістка про нашу гостину в Аргентині поширилася між нашими людьми і до нас приїжджали різні односельчани і знайомі, з якими ми дуже радо стрігалися і говорили про справи, які були дорозі і цікаві для всіх нас. Лискавігно, оди по одному, мишали дні нашої гостини, зближався час нашого відїзду додому. Ми ж залишили дім і овогсву фарму в Канаді, яка текала нашого догляду і рук.

Ми були дуже пресми вражені, як на перододні нашого відїзду прийшов мій брат Степан, голова місцевої філії Товариства Прогвіти, в товаристві глсна Управы і запросили нас на прощальній весірі, який у нашу честь зготовило глсство Прогвіти. Зворушені, дружина і я, увійшли до їхньої гарної залі, де нас щиро повітало 60 глсців і глснок, а оди з них виголосив промову.

В часі прийняття вони покликали до слова мене. Я інформовав їх про Канаду, про наші українські організації і церкву, про наші важкі вогати, про ті трудні проблеми, які наша спільнота важкою працею і змаганням на господарсько-економічному і

культурно-політичному полі, оце вже сьому десятку років успішно розв'язує. А головним доказом цього сьогодні є сім українських послів у федеральному і п'ятерх двадцять у провінційних парламентах Канади, є два наші сенатори в сенаті, є провінційальні міністри, маємо федерального міністра праці, а зокрема і головно велику, національно свідому і сильну українську спільноту Канади, яка всіма можливими засобами і зусиллям помагає українській визвольній справі на світовій арені. По закінченні моєї промови люди підходили до мене і дякували за інформації, з яких і вони гулились гордики. Розмови і гостина затиснулись до пізньої ночі.

Другого дня нашої гостині в Аргентині прийшов кінець. Біля мене стали дві мої сестри і брат, три аргентинці із села Дикова на Тернопільщині, а біля них я четвертий член родини, канадієць. Зб'їв тому вони залишили нашу рідну землю і хату під солом'яною стріхою, де всі ми проходили тверду школу батьків, які взяли нас вірою і правдою жити між собою і між людьми. Старша сестра Параня, а відтак і молодша Марта взяли мене і дружину в міцні обійми. До них прилучився і брат. Він другий з сестри в сім'ї між нами. Я чув як рвучо блись рідні серця. Це перший раз в житті я бачив як плакав мій брат. Він завжди був тугий і сумний. А ось сьогодні він завлакав старшими сльозми. Чи останній раз може ми прощатися? Не знаю!

Ми попрощали ще милу сестру дружину Марію і з нею поїхали на асфальтові Бусіос Айрєс, де стали вже громаду наших друзів й односельчан, які прийшли нас попрощати. Усіх їх було 28 осіб. Друзі насажири здивовано злядали на нас, не знаючи хто ми такі, що так багато людей виїхали нас прощати. Вони не знають душі українців.

Зашуміли готири мотори, і літак нагнє орєл, погнав підноситись у піднебєснї простори. Крізь вікно ми ще багали громаду наших людей, які з моста вимазували руками і капелюхами нам на прощання. Бувайте ж нам здорові наші рідні і дорогі земляки! Ми до кінця нашого життя в своїй уяві і серцях задержимо про вас якнайкращі спогади.

І ось вже ми з дому, з нашого милого затислого канадійського дому, відсумовуючи те, що ми в Аргентині і других краях багали і пержили, ми скрили свої переконання і гусємось гордими, що ми є українцями, що належимо до одного з найкращих народів світу. Наша національна і духова культура наші кровні погування і вузли сім'їні, наша віра в нашу правду, волю і Богом признану ролю на землі, така сильна, що її не зломлять нікі поневоловази, імперіялісти в Україні, як не зломлять нас жорстокі минулі сторіччя, ані в нашої віри і постанові не ломлять нас довгі і терністі шляхи нашої мандрівки по світі.

Бувайте ж нам здорові родино і щирі, гостинні друзі українці Аргентині!

Вернувшись додому, ми ще довго персєбували від враження свого одномісячного перебування у цій сонячній країні. Персєговорювали з дружиною все персєжити й персєгазєти і відгували в душі теплоту та любов наших рідних і щирю признєв наших приятелів з давніх часів, а навіть і незнатих доти людей, з якими познайомилися в Аргентині. Не живуть вони у таких вигодах, як оце ми в Канаді, та може саме тому такі щирі, сердєсні й доброї душі. Та тільки ж іздебільша мало хто цікавиться гитанням — не знайти у них у хаті української книжки, ні навіть гасонису. І тому вони здебільша майже забувають українську мову та її не належать до якоїсь української організації. Не одні читали мє-

культурно-політичному полі, оце вже сьому десятку років успішно розв'язує. А головним доказом цього сьогодні є сім українських послів у федеральному і поверж двадцять у провінційних парламентах Канади, є два наші сенатори в сенаті, є провінційальні міністри, маємо федерального міністра праці, а зокрема і головно велику, національно свідому і сильну українську спільноту Канади, яка всіма можливими засобами і зусиллями змагає українській визвольній справі на світовій арені. По закінченні моєї промови люди підходили до мене і дякували за інформації, з яких і вони гулились гордимми. Розмови і гостина затягнулись до пізньої ночі.

Другого дня нашої гостині в Аргентині прийшов кінець. Біля мене станули дві мої сестри і брат, три аргентинці із села Дигкова на Терніольській, а біля них я четвертий член родини, канадієць. 36 літ тому вони залишили нашу рідну землю і зату під солом'яною стріхою, де всі ми проходили тверду школу батьків, які взяли нас вірою і правдою жити між собою і між людьми. Старша сестра Параня, а відтак і молодша Марта взяли мене і дружину в міцні обійми. До них прилучився і брат. Він другий з гергів в сім'ї між нами. Я тує як раузно блись рідні серця. Це перший раз в житті я багив як плакав мій брат. Він завжди був туєий і суворий, а ось сьогодні він завлакав старечими слізмами. Чи останній раз може ми прощалися? Не знаю!

Ми попрощали ще милу сестру дружину Марію і з нею поїхали на летовище Буенос Аїрес, де застали вже громаду наших друзів й односельчан, які прийшли нас попрощати. Усіх їх було 28 осіб. Друзі пасажирки здивовано гляділи на нас, не знаючи хто ми такі, що так багато людей вишили нас прощати. Вони не знають думі українців.

Зашуміли готири мотори, і літак назе орел, погав підноситись у піднебесні простори. Крізь вікно ми ще багили громаду наших людсй, які з моста вимагували руками і капелюхами нам на прощання. Бувайте ж нам здорові наші рідні і дорогі зсляки! Ми до кінця нашого життя в своїй уваі і серцях задержимо про вас якнайкращі спогоди.

І ось вже ми з дому, з нашого милого затишеного канадійського дому, підумовноги те, що ми в Аргентині і других краях багили і пережили, ми скріпили свої переконання і гусємося гордимми, що ми є українцями, що належимо до одного з найкращих народів світу. Наша національна і духова культура наші кровні погування і вузли сімсіні, наша віра в нашу правду, волю і Богом призначену ролю на зсмлі, така сильна, що її не зломлять нікі поневоловазі, імперіялісти в Україні, як не зломлять нас жорстокі минулі сторіття, ані в нашої вірі і постанові не домлять нас довгі і тернисті шляхи нашої мандрівки по світі.

Бувайте ж нам здорові родину і щирі, гостинні друзі українці Аргентині!

Вернувшись додому, ми ще довго перебували від враженням свого одномісячного перебування у цій соняшній країні. Переговорували з дружиною все пержиге й пербаєне і відгували в душі теплоту та любов наших рідних і щирх приязнь наших приятелів з давніх часів, а навіть і незаних доти людей, з якими познайомились в Аргентині. Не живуть вони у таких вигодах, як оце ми в Канаді, та може саме тому такі щирі, сердєсні й доброї душі. Та тільки ж іздебільна мало хто цікавиться гитанням — не знайти у них у хаті української книжки, ні навіть гасопису. І тому вони іздебільна майже забувають українську мову та й не належать до якоїсь української організації. Не одні житали ме-

не, коли я вийшов з дому, і коли довідувалися, що я на зуржині вже майже пів сотні літ, дуже дивувалися моєї густій українській мові. Думали, що я походжу з найновішої новосейної імміграції. А тоді я пояснивав, що завдячую збереженню рідної мови систематичному читанню своєї преси й книжки. На жаль, не високий життєвий рівень у країнах Південної Америки дуже сильно відбивається на всіх зуржинцях, а в тому й на українцях. Питання зліба насущного й задоволення найнеобхідніших побутових потреб витискає потребу культурного росту, а навіть збереження своєї національної ідентичності. Так не повинно бути, звичайно, але, на жаль, так воно часто буває. І свідомість цього лиха дуже затишувала нам радість нерезитиву в Аргентині днів.

ПЕРШИЙ СВІТОВИЙ КОНГРЕС ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ

Коли в нашій пресі з'явилася вістка, що відбудеться міжнародний Конгрес усіх українців, що живуть у вільному світі, це викликало небудяке пожвавлення і навіть хвилювання. Адже всі зрозуміли вагу й значення такої величезної події, що відбувалася перший раз в історії. У всіх наших товариствах, у всіх організаціях, установах і підприємствах тільки й мови було, що про Конгрес.

Наш місцевий український провід у Сент-Кетеріне також не лишився похалу й дуже енергійно приготувався до небудякої влучності, що мала відбутися в ЗСА, в місті Нью-Йорку. Точніше місце було визначене в готелі "Гілтон", а дата — від 12 до 19 листопада 1967 року, а я мав честь бути обраним делегатом від місцевого відділу УНО і УСГ.

Щодо мене особисто, то я, оцінюючи значення цього Конгресу для цілого нашого українського життя, привітався по пирості, такій й дуже хвилювався. Іхав з великою радістю і навіть намовив дружину, щоб поїхала зі мною, хоч вона не любить поїжджувати. Вона спочатку не хотіла, але коли я їй пригадав про сестру в Нью-Йорку й описав, як то буде гарно її відвідати, — погодилася.

Але склалося не так, як я думав. Саме в тих днях, коли відбувався Конгрес, дуже похолодало, повіяло холодними вітрами, дружина застудилася і, замість побувати на Конгресі, мусіла лежати в сестри в ліжку, а я натомість по-кавалерському жив сам у готелі.

КОНГРЕС

Конгресом я був попросту захоплений, бо переконався, що ми, розпоршені по цілому світі в різних країнах і далекі одні від одних територіально, все ж не втратили духовної єдності. Адже в Конгресі брали участь представники із сімнадцяти країн поселення, чи, вірніше сказавши, наново розіоршення, але всі прибули з метою ідеїно об'єднатися та виробити спільний план для нашої діяльності і керувати всі наші зусилля в одне русло, підпорядковувати їх єдиному проволочі.

Не буду описувати докладного перебігу Конгресу, бо наша преса висвітлює його дуже докладно під різними кутами зору. А мої особисті враження й міркування я також зібрав у невеличкому репортажі, поданому свого часу в тижневик "Вільне Слово".

Ось цей репортаж:

ІДЕМО НА КОНГРЕС ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ

Пронам'ятого 14 листопада 1967 р., в ранній годині, я і моя дружина вийшли літаком з Торонта до Нью Йорку на Світовий Конгрес Вільних Українців. Здавалось, що ми перекинулись тільки кількома словами і вже опинились в Нью Йорку. Ми мали таке враження, що літак летів поволі, але він робив швидкість якійсь 500 миль на годину. А Нью Йорк зробив на нас козєальне враження, як велике муровище, з невіданим шумом і повисом. Все йде і кудись сп'ївється! І ми опинились до готелю Гілтон, де мав відбуватись наш світовий конгрес. Там вже також був шум, і ви могли надбати українців з різних закутків світа.

Наступного дня я взяв участь у Студійній конференції, яка відбувалась у залі церкви св. Воло-

димира. Там стрінувся з її настоятелем о. д-ром Левіцьким, який зразу передав привітання від пароха нашої православної церкви о. Ф. Логенюка в Ст. Кетеринє. У той час я не припускав, що та людина за кілька тижнів відійде у вічність. Похоронили його 10-го січня 1968 року. Зі мною був тут мій приятель, з яким я познайомився в готелі, Микола Брик, делегат УСГ з Йоркстону, активна і руслива людина. Але ще більша приємність була, як я стрінув Михайла Пащина з Тимисє, з яким я жив колись 11 років. Ми міцно обнялися, бо не бачились 24 роки, а були добримі і вірнимі друзямі ще з тих часів, коли він обїздив Канаду з відгатами з рамені УНО і мав широкі знайомства і зв'язки. Ми обидва стрігались з людьми «старої війни», освітєними молодимі, які прибули сюди з 17 країн вільного світу, де замешкала українська еміграція. Вітанням не було кінця, бо деякі не бачились кілька десятків літ, всім сіла радість з озем, бо всі ми є вояками нашої української армії, ти зтоєс з нас був з Наддніпрянщини ти із західних земель, а нас різниця не було, бо ж всі ми діти одної матері України! Ми всі відгули все те наше славне минуле, і не зогеться вірити, що тому вже півстотні років, бо здається, що то тільки агора було. Ми і сьогодні ще готові йти і виконувати накази наших старшин, робити все те, що колись було понад сили, що сьогодні видається неймовірним, а все те виконали вояки, які сьогодні зустрілися.

А сьогодні в нас всіх є одна ціль, яку намитили нам десятки років тому наші великі провідники — полкєвник С. Коновалець і полк. А. Мельник, — щоб ми всі з'єднались і створили світовий провід, стали сильнимі і незрозивнимі. А як те осмислено, то зможемо тоді заговорити до сильних світа цього і змусимо їх: оглянути і нашу справу і нашої повневолєної Батьківщини!

На конференції з уважністю заслухали ми доповіді проф. Богдана Боцюркова, голову ПУН Олега Штуля-Ждановича, Ярослава Гайваса і Осипа Зинкевича. По цікавих питаннях дискусія, а відтак спільний обід, який місцеве жіноцтво ОДВУ приготувало. А відтак знову доповіді і дискусія та апеноски, а ввечерю в Українському Народному Домі З'їзд Українських Ветеранів. Вже на самому позатікці дійшло до зудару, бо одна частина З'їзду під проводом уриваві з-від стьгу «висвольного фронту» бажала, щоб то були тільки конференції. Але д-р С. Росоха справу ставив твердо, що то має таки бути Світовий З'їзд Українських Ветеранів, і надавлятька більшість присутніх делегатів з різних країн вічного світу пропозицію схвалити. З'їзд був досить бурхливий, і увечерював його астеран армії УНР інж. Васюк з Венесуелі, і нарешті резолюції були схвалені також! Потім всім нас готирьох - М. Брик, М. Нащин, С. Корбан (з Відбору) і я, по-мудро відїждили до свого готелю і тривожно думали про майбутнє СКВУ, на якій прибули люди аж з далекїї Австралії, найвона ієрархія українських Церква, наші старенькі генерали і стариниці ще з першої світової війни, азіатські єврейсько-євродьські діязі, дуровники тощо. Всі вони їздили з одним бажанням і мольбою на устах: Боже нам єдиність надій!

У ввечер 16 листопада погалась реєстрація делегатів і гостей. Стрігали людей з Бразилії. Шістьдесятитирицих головк говорити мєні, що він родився в Бразилії, де розовірна мова португальська. Але сам прекрасно говорить українською мовою. Довідуюся, що він Микола Ковальський, азіатск фабрики ліків, які вивозять з бразилійських та привозять з цілого світу рослини, і в якій працює понад 250 людей, та що він має понад три мільйон

ни доларів річного обороту. М. Ковальський заплатив дорогу ще трьом українцям, що бажали бути на СКВУ. Я подивив його і сказав йому, що я нестрїжджав через Бразилію в 1967 році на відвідини своєї рідниї в Аргентині, куди вони приїздили з Верони, і що я був в Ріо де Жанейро та Ст. Паоло. Час скоро втікав, і по обіді того дня вже відбулось офіційне відкриття СКВУ, який відкрив президент НАУК і КУК о. д-р Василь Кушнір, а наші владики провесли молитви. Народу несподівано багато, і молодь, яка вносила правьри, стрїгала бурні сльзски. Описати ту радість і нестрбїг офіційного відкриття забрало б багато часу. Ми нестржили несабутиї і невогторні змінки нашого життя.

Наступного дня погалась друга сєсія з основними доповідями. А в суботу 18 листопада відбувся великий збєг народу в М'єдїсон Сквер Гарден. Зб'їти всі рушили могово від советської амбасаду, і про що демонстрацію широко писали всі світова прєса. Всі ці події були достатньо освєтлені в наших нестрїодиках, і я не буду їє повторяти. Тільки зауважу, що то була небувала досі подія в житті української еміграції. Було тут багато знайомих, яких нестргислити я не в силі. Хог надав рясний дом, але парід сунув і сунув, і не могла його спинити навіть кінна поліція. Навєсно москалі дрижали в своїє криївках, бо ще такої могутньої противкомсовської демонстрації Нью Йорк не бачив. По готирьох годинах бурхливої демонстрації і схвалєння советсько-московського пранора народ, схвалєнги революційні пієні та скандцини противкомсовські заєла, поволі погва розкопнєлись.

В неділю 19 листопада по Службах Божих погалась остання ділова сєсія, на якій прийнято статут СКВУ, схвалєно постанови і резолюції та вибрано перший Секретаріат СКВУ. Все те закінчилось

вслизавим бенкстом. Я радів з моїми друзями, що ми мали щастя бути на СКВУ, бо пережиті тут хвилини остануться найкращими до кінця нашого життя! Ми всі просили Бога, щоб отой наш Світовий Конгрес і вибрані люди до проводу могли успішно провести ту роботу нашого З'єднання, щоб то було не тільки на словах, але і на ділах.

Так нам Боже допоможи!

ДРУГА ПОЇЗДКА ДО АРГЕНТИНИ

Враження з Конгресу та численні зустрічі з нашими людьми з різних країн світу викликали в мене бажання подорожувати знову. Я би з великою охотою пустився в маандрівку довкола земної кулі, відвідав би кожен континент, кожна державу, кожний народ, щоб довідатися, як люди живуть, які в них звичаї, уподобання, які в них ідеї й побут.

Але мріяти й бажати можна всього, та не все можна робити. Отож, обміркувавши справу тверезо, я вирішив їхати знову "знайомою дорогою", себто, вибратися вдруге до Аргентини. Дружина зі мною погодилася — і постанова була схвалена. Справді, чого було їхати в якусь незнану країну, коли в Аргентині ми маємо близьку родину, маємо приятелів і змеляків, так наче б удома.

Ох, "удома"! Найрадше справді було би поїхати в Україну, до рідного Дичкова. Але — що ж: їхати в неволю, де не можна й кроку вільно ступити, де не можна вільно й слова сказати... То вже краще знову в Аргентину!

Так у місяці грудні 1970 року ми знову опинилися в цій соняшній країні. На цей раз я докладніше приглянувся і до країни і до її населення, а своїми спостереженнями поділився з нашою українською громадою через пресу. Нижче подаю свій репортаж.

З ПОДОРОЖІ ПО АРГЕНТИНІ

Їхали ми всього дев'ять і пів годин. Здавалось, що аж надсподівано скоро, — бо 12 років тому ми їздили двадцять три години!

Вступивши на аргентинську землю, віддалену від Канади на вісім тисяч миль, я мав таке враження, що потрапив у навалену ніг (це ж у Південній півкулі самий розгар літа), і мені було трудно дійти з моїми валізами до авта.

Ось тут ми стрінулись з людьми, нашими рідними, дальніми спорідненими і приятелями з нашого родинного ссла, і по дванадцяти роках ми зауважили велику зміну, що її зробив час: старші віком постарілись, а молоденькі поідростали до повізнання.

Час робить своє!.. Між ними я не зауважив моєї сестри Парані, яка є найстаршою з-поміж нас, живих ще, а яку я зомув найбільше люблю... В нашій родині було нас вісьмох. Старші вже поновирили, а ми, четверо «молодших» ще живемо. Сестра наша Парані вже досягнула сімдесят восьмий рік життя, брат Степан 76 літ, а сестра Марта, молодша від мене, 72, живе в дальшій провінції Ля Пампа.

Сестра Парані, кілька місяців перед нашим приїздом, мала легкий параліж, який лишив наслідки на її обличчя.

Перейждяючи через Вільде, оновалік від Буенос Айрес, ми вступили до сестри моєї дружини Марії, а від неї ми заїздили до міста Беріссо, де живе сестра Парані і брат.

Втішалось ми тут не тільки теплою гарятого аргентинського сонця, але ще більшою теплотою міцного родинного погуття. Ми згадували наше минуле ще з дітожних часів. У нас усеї була тоді вітня і радість в нашому родинному домі з нашими родинами.

І зог може деколи жили в деяких недостатках, але ми того не дуже то відчували, бо ми були всі в кружку нашої родини з нашими добрими родинами.

А опісля наша неволя, як і багатьох інших, розкинула з рідних земель в невідані нам країни по цілому світі...

РІЗДВО В ЦЕРКВІ БЕРІССО

По нашому кількадесятому відозгннику, ми з дружиною рішили піти до церкви ОО. Василіян.

Було латинське Різдво, що його прийняла місцем українська католицька Церква, озголени о. Дмитром Качуком.

Пізніше я довідався, що і тут ішла боротьба, ги свиткувати по нашому старому українському стилю, ги по новому латинському. Під патиском отців Василіян рішило перейти на новий стиль, латинський. Але это тут виріши, не знати...

Ось та церквця, зог невелика, не була заповнена. Люди, присутні на тому різдвяному Богослуженні, всі були віком понад сорок років. Молоді зошім не було. З того напрамується висновок, що старші не мають заміру залишати своєї церкви на смілі свого віку, але постановили триматися її до смерті.

Будуци ось тут в церкві, я ціяк не міг погодитися з думкою, що в такій гарячій літній час колідують... Краще вже насувало б свитати «Христос Воскрес!» Однак хор тут прекрасний і складається виключно із Сестер Василіянок, а озоловала його і диригувала ним сестра Теодозія Фотюк.

Служба Божа, яка тривала віатори години, не видалася ані довгою, ані втомлююзою, саме завдяки гудовому свіау.

В БУЕНОС АЙРЕСІ

4 сіжня 1971 дуже гарного дня я рішивши поїхати до столицного міста Буенос Айрес і там від-

відати людей, яких мені порушено з Канади, а зокрема редактора місцевого газетису «Наш Клиз» — Маркіяна Фесоловича. Я мав вружити йому книжку М. Шарика «З відділі 50 літ». Я мав теж передати привіт від М. Селешка, секретаря Гол. Управи Стр. Громади в Канаді, його добрим другом, це з Німет-гину. Пана Язюна і стріпця у друкарні, де друкується «Наш Клиз» і «Укр. Слово». Пана Філя я не мав нагоди базити.

Книжку я вручив М. Фесоловичеві, за що він мені щиро подякував, як також авторові п. М. Шарикові за його цінний дарунок. Про це згадав редактор у «Н. Клизі» і підкреслив присмієть його зустрічі з моєю скромною особою, за що я йому щиро-сердежно дякую. Він приобіцяв також, що по прогитанні книжки напише децю більше. В особі п. Язюна пізнав я дуже симпатичну і щирю людину. Він був колись на рідних землях управителем Українського банку в Коломиї, а тепер, в старшому вже віці, працює в кооперативі «Відродження».

Власником друкарні є п. Кузьмич. Чоловік, який мало говорить, але дуже вузгно. Його розмова переплітається з жартами. Він запропонував мені (зі мною були ще п. Д. Гулька і його донечка Оля), щоб ми зашли до ресторану на перекуску і склянку пива. Я мав велику приємність з ними там побувати.

Далі ми втрюх зайшли на місце, де розпогато будову пам'ятника Т. Шевченка. Пам'ятник погали будувати, але до закінчення ще далеко. Фундамент виллятий, висота готирі або п'ять стін. Обгороджений високими штахетами. На мармурову плиту ще гекають, але має екортити прийти. Пам'ятник мусить бути закінчений ще цього року, бо контракт підписаний з аргетинським урядом, кінгається при кінці 1971 року (був він даний на п'ять років).

Місце дуже гарне, поблизу палати Президента. Там є більше пам'ятників аргетинських визнатних людей. Дуже гарна і простора площа, яку прикрашують високі і розлогі дерева.

В неділю, 24 сізня зарид «Просвіти» скликав збори. Я рішив вружити їм книжку-дарунок за те, що перед 12 роками гдени цієї організації справили нам прощальний весіть, такій щирій і густній, що ми з дружиною ніколи не можемо цього забути.

Книжку я вручив голові п. Самойському, як дар від нас для т-ва «Просвіта». Вручаючи йому, я заговорив до них на тему єдності в наших українських організаціях. Перед тим довідався від місцевих гденів, що тут нанує великий розбрат і незгода. Я старався їм пояснити, що тільки в єдності — сила. Надмірною їм, що ось тут, в цій книжці, вони довідуються про нашу організацію в Канаді, і що не менше труднощі переживали ми, як і вони ось тут в Аргетині. І сам автор цієї книжки був одним з найкращих людей, які творили й організували нашу організацію: Українське Національне Об'єднання та Українську Стрілецьку Громаду. Я згадав, що він сьогодні находитися в не дуже доброму стані з юров'я, яке підорване різними нерешваннями.

І я ось тут прошу Всевиннього, щоб крінив його в доброму стані і щоб міг він докінчити замоватковане ним велике діло — докінчити писання своєї спомай.

Всі вони свириняли мої слова з великим одушевленням і зараз же по закінченні моєї сля за-сківали йому «Многая літа!»

Пригодили вони по гєрзі, стискали мені руку й обмінювалися словом подяки!

ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» У ВІЛДЕ

Перебуваючи в дружній околиці, я зайшов до дому т-ва «Просвіта» у місті Вілде.

Дім досить просторий і висхідний, навіть на досить гислсну публіку. Новозбудований. Коштує він багато грошей і праці членства. Члени це досить молоді й енергійні. Здобіти виконувати все те, що вимагає організаційне життя.

У той вечір відбулося засідання. Ми познайомилися, дали собі пізнати, як організаційні люди. Доідавнився, що я приїхав з Канади, члени урвали сивили до мене велике зацікавлення. Я не хотів їм перешкоджувати в їхньому засіданні і присів собі ооодалік. До мене підступили дві пані, донька й мама. Вони представили мені як пані Дрозд. Вона була розумна і дуже визнавалась на справах організаційних. Але не тільки на справах організації, до котрої вона належала, але і до інших. Я дивідався, що вона родилась у місті Галич і там же ходила до гімназії. Має довж синів; один з них оженився з українкою — лікаркою, а другий, ще молодий, гарний горнявий хлопець, неодружений. Ми говорили про все, що відноситься до організаційного життя. В міжгасі я закримітив портрети естмашіні: Мазени, Хмельницького і С. Бандери.

Я поспитав паню Дрозд, тому аж така велика порожиства у віддалі аж кілька століть? А де ж подівся 1918 рік, що дав 22 січня, який ми щороку святкуємо, Злука Українська Земель? А де ж вона, оті провідники наші: Симон Петлюра, полк. С. Ковбальць?

Пані Дрозд заневокоїлась. Мабуть, зрозуміла оти можливість, яку я закримітив. А може і вона не дуже то звертала на те увагу, не знаю!

Однак вона старалась дати виправдання і, між іншим, сказала так: «Та ми маємо оті портрети,

яких вона томує не огіняли. Вони в нас лежать там у шуфляді».

Я їй сказав ось так: «Дорога пані портрети такіє людиє муєть висіти на погосному місці, а не лежати в шуфляді».

За завилку часу пожалував, що я їй так сказав, бо ж вона тому не винна і не гіндила нэртретів, тільки зтоєть інших. Адежж вона не могла брати відповідальність за когось іншого.

Однак я пізнав, що то люди, майже всі — за виїлком кільканадцять старших, — всі з нової еміграції. Всі вони просякнуті жадоюо слівом і довжають себе найбільше заслуженими, найбільше ідейними і привласнили лишеть собі право визволителів, бо вони найбільше потерпілі...

Таке діється всюди: в Канаді, Америці і в Аргентині. Оті люди роблять великий перекос через головуо другеє дуже ідейне і заслужене людєє.

Я тій симпатичній пані старався поспити, що у нас у Канаді, до другої світової війни, не було ніяких організацій, які б мали назву «івці», тобто медальонівці або бандерівці... У нас була організація, яка посталала 1928 року — Українська Стрільцька Громада, а так в 1930 р. створилась організація Укр. Національне Об'єднання, а той і жіноці і молоді, які тісно між собою співпрашували. Були також інші організації, але оті задані організації були найбільше активними.

А відтак я хотів би присадати отим різним івцям, що Організації зі старшими членами, які були колиєсь дуже діяльними, вже відходять. З часом члени всі хинуться! Але їля жерстваи діяльність яконо буде занешена в історію нашоє змагань за визволення нашого українського народу. Остануться тільки ті, котрі найбільше змагаються за здобуття своєї власної кар'єри й слави. Алеж знову, на випадок ще

одного бунту, знову придуть другі, загнуть від себе і будуть цілком те саме повторювати, що їмні попередники, себто, шукати слави. Чи не краще прийняти гасла, що його кинули колись наші провідники, а саме: «Українське Національне Об'єднання!» Ота назва організації, до якої ми належимо і проти якої ви зараз дієте?

Свого часу, стрінувся я з молодим ще головою, а то було у нас в Канаді. Між іншим наша розмова йшла про наші організації. Отой головою якраз мене: «Я був бандерівцем і ним останусь!» Я йому заявив, що було б багато краще, якби він був і залишився українцем! Бо і я був вояком в українській армії. Я був членом УСГ і організації УНО. Отже, я був і є українським націоналістом, але понад усе я є і буду українцем!

Потім я пішов до могого помешкання, а йі і згадані дві пані також рішилися йти додому на відвідинок.

Вийшли ми разом, а по дорозі запрошували вони мене, щоб зайти будьколи до їхнього дому.

Я пізнав по їхній розмові, що вони не образились, отсими моїми маленькими докорами, а радше смириняли їх до відома.

Так ми запризналились. Я мав велику приємність з ними побувати. Відтак бував я в їхньому домі і завізався я з н-ном Дроздом. І голуць ми так запризналилися, що важко було нам розставатись...

То було і моє прощання з ними: другого дня я вже мав виїжджати до Канади!

Еже від довшого часу я робив старання побагатитися з єпископом Аргентини Кир Андрієм Сапеляком. Мої заходи я робив через о. Дм. Кащукка в Беріско. Він казав, що єпископа зараз нема в дома і мабуть скоро не буде. Так було в протягу довшого часу. Числа телефону в книжці не було. Однак я дістав його через довірозних людей і потелефонував до єпископа.

До телефону прийшов секретар о. Король. Я йому представився, хто я і звідки, і просив про авдієнцію, пояснюючи, що наше населення Канади Кир Андрея знає з того часу, як він був у нашій місцевості в місті Свн Кетеріне та відправляв Богослуження в нашій церкві. Крім того, наш місцевий парох о. д-р Кошар просив мене, щоб зайти до єпископа і скласти йому щиро-сердечний привіт. Тоді о. Король перепросив на хвилинку, а відтак запитався, коли я можу прийти. Тоді вже визначив мені день і годину візиту.

Мешкання єпископа було не дуже велике і не дуже вибагливе. Ми ввійшли до його канцелярії. Провідницею у мене була моя молода алемінішня, яка володіла, крім спанської, дуже добре і українською мовою. Дуже свідома, і зараз вона є секретаркою молодшої організації САУС-суї знайома єпископові. Колись із приїздом Верховного Архиепископа Блаженнішого Йосифа, вона була декляматоркою (вірні вигукувала вона співньо зі своєю матір'ю Галіною), а відтак Кардинал Йосиф покликав її і малу до себе, щоб з ними ближче познайомитись і довідатись про їх родину, яка належить до національних організацій, т-во «Прогвіта» і до т-ва «Відродження».

Батько її, Дмитро Гулька, є сином моєї сестринки, а його донька Ольга по фазу учителька серед-

ної шкіль і професор музики. Отже, я мав у ній не тільки провідницю, але і перекладача, як зайшла потреба...

Єпископ прийняв нас дуже ввічливо. Його щире відношення до мене настроїло мене прекрасно. Я мав сміливість говорити з ним, як будь з яким світським головою. Кир Андрій розпитував мене децю про церкві, а то й про національні організації. Я йому все дуже радо оновідав, позначаючи з давніших до сьогоднішніх часів: про зв'язки національних організацій з нашою Церквою, про констатну потребу бути тісно зв'язаними з громадою, бо згрієже всім нам відомо, що там, де вже існували будь-яка українська національна організація, там такрились і відтак наші Церкви. Ніколи і ніде не будувалась церква там, де не було свідомого українського елемента. На пресвідикій жалі не завжди і не всюди поділяли священники цю думку. Часто-дусто наші священники, не долоблюючи газом якоїсь організації, не пішли на прохання громади до організації на посвячення великодньої або свят-в-гірної поживи. Православні священники дуже радо виконували свої священнігі обов'язки для української громади. Бували і такі випадки, що було запрошено двох священників, але вони не сідали поруч.

То було колись! Сьогодні діється вже децю інакше. І ось тут я витягнув зникму, яку мені прислав мій син з Канади із «Сен Кетеріне Стендард». На тій зникмі місцевий мейор міста Сент Кетеріне підписує прохлямацію в день 22 січня, а з двох сторін стоять священники: один з української католицької церкви о. д-р Микола Комар, а другий з православної церкви — о. Федір Лесник, посередній між ними голова місцевого Відділу КНК я. М. Гладий.

Як мені мило було показати зникму єпископові і тим самим доказати, що ми не є австро-угорськи-

ми русинами, за висловом кардинала Тіссерана. Єпископ Андрій любуть хотів виправдати Кардинала і сказав таке: «Йому вже є 86 років, сьогодні ми вже свідомі українці і не дамо себе вимести з виду людського знання на смітник». А я додав від себе, що вже не будуть висловлюватись, що в церкві політикувати не можна, бо у Ватикані їде те більша політика... і я вірю, що скорше ти візініше ми таки будемо сталею зв'язані: Церква і Нарід — Нарід і Церква! Згадав я також про Митрополита Амброзія Сенишина з Філадельфій та й про оту боротьбу, яка велася перед Великоднем, оті демонстрації перед катедрю. І ось тут пригадують те, що діялось колись давно в Україні за часів польського панування, коли кляузі до наших церков мали жиди у своїй кишенях, а наші селяни терпівало гукали на пана жидя, щоб відгониу церкву й дозволив їм Богу помолитись. А пан жид не снішився. Він знав, що мовагані селяни-русини завжди мають терпівлість... Аж парситі, їде вже коником на візюкку, а молодь побагала і радісно співає: «Де, їде Зельман, їде, їде пан, пан і відгониу церквою нам, нам!» Ото були галілки в часі Великодннх свят.

Одннзе Єпископ сказав, що оті демонстрації з різними транспарентами, з якими ходили миряни, були не на місці, бо вони негарно виглядало перед американською публікою.

А я спитався владики: Що ж оті миряни повинні були в той час робити, коли церкву замкнуто і не допущено їм помолитись нашому Богові по звичаю наших предків і віковій традиції в часі Воскресіння Господнього?

Між іншим єпископ заявив, що він гостював тоді в Митрополита Сенишина!

Не була ця розмова для нас дуже приємною, і тому єпископ старався такі драстичні теми зминати

ти. А я, навпаки, бажав йому вияснити, що її гли-боко відгувають свідомі українці й увесь україн-ський народ.

Зближалась обідова пора, я встав та подякував єпископові за його гас, який він для нас віддав. Просев. Кир Андрій, дякуючи мені, сказав, що йо-му було приємно вітати мене в його домі, як рів-нож дякував нашому парохіві о. д-рові Комареві за його привіт.

Відтак моя провідниця Оля, прощаючись, попро-сила єпископа, щоб став з нами до знімки, на що він згодився. Потім поклонив о. Короля, щоб той відгукнув катедру і показав нам її вигляд зсере-дині.

Катедра простора. Устаткування в ній не дуже то багате. Лавки встановлено досить рідко, й вони не дуже то вигідні до сидіння. В тій хвилі гомує я подумав собі про нашу церкву в Сент Кетерінс. Яка велика різниця! Лавки вигідні, і прилякнути немає трудюців. Посередній встелений килим. Див-лячись на оті порядки в церкві і на оту зистоту аж душа радіє. І хотілося б оту нашу церквичку звати катедрою, бо не думаю, що у нашій околиці є де краща церва, як у нашому місті.

І порівнюючи Канаду до Аргентини, яка тут є велика різниця життєвих вигід у нас тут і у наших братів і сестер там. Мабуть є в цьому якийсь недо-магання. Мабуть і тому, що латинізується наші українські церкви. Не хотів би цього твердити, але мабуть, що воно так є...

Роздумовуючи над тим, такі треба сказати, що церква має бути з народом, а нарід з церквою, бо де нарід там і Бог!..

Коли я перший раз за дозволом місцевого свя-щенника о. Д. Качука відвідав Сестер Службниць,

вони мене привітали дуже щиро, всі вони дуже сим-патичні і гострліве.

Знаючи, що я приїхав з Канади, вони вітали мене так як давно вже знайомого і озікуваного гос-тя. Там більше, що моєї сестри вугука 12-літня Естеліта їх поінформувала і свою радість їм вислов-лювала, бо знайома з ними й ходила до їхньої школи.

Всіх Сестер Службниць є 28, вони у своїй школі мали 72-ох дітей. Діти були різних націо-нальностей, а то й рас. Сестри вчили їх єспанської та української мов і катехізму. Школу утримував аргентинський уряд.

Всі оті діти походили з дуже бідних родин, які не були спроможні їх виходувати й дати їм якусь освіту. А їх там дуже багато в сусідній провінції, яка лежус з пров. Буенос Аїрес, Місіонесі. Там ви-рощують бавовну й випасають худобу, там є під-соння гарячіше і мабуть тому там є так багато ді-тей. Сестри мені оповідали, що є родини, які мають по п'ятнадцять дітей, або й більше. З тієї ж провін-ції походять майже всі Сестри Службниці, як та-кож і о. Дмитро Качук.

Говоряти з ними, я впрост здувався, які в них порядки, зистота і дисципліна, як між Сестрами, так і дітьрою. Заговорив я до одної дівчинки по-українському, щоб довідатися чи розуміє вона на-шу мову. Дівчинка дуже земно відповідала на мої питання.

Крім школи, в сестер є ще великий город, якщо можна його назвати городом. Яквих 10 акрів оброб-ляють вони самі і їжа тоді клігує на допомогу головіка, коли треба ту всю ярипу заладовувати.

Всі вони рудливі і працюючі, як ті бджілки і, здається, ніколи не відмогивають. І, хог народжені й виховані в Аргентині, не практикують «сістєн»

— необхідного свання, що стало традиційним серед аргентинців.

Розмовляючи зі мною, сестри розказували про Їїню Аргентину й питали також мене, як живуть люди у Канаді.

Між ними були настоятелька Демонізія Шевчук, адміністраторка Тереса Островська, диригентка хору, Теодозія Фенюк, Сестра Марія Туркало і Мати Клавдія.

Три з них мали дуже велике бажання приїхати до Канади. А навіть твердили, що наш Верховний Архидиєкон Йосиф Сліпий, перебуваючи у них у Беріссо, приобіцяв робити старання, щоб відслати двох з них до Канади, а двох до Бразилії.

Всі вони просили мене долучитися до того старання, щоб вони дісталися до вимірної Канади. Я їм не міг в тій справі майже нічого допомогти, зог як зотіє би, але їм порадив — спочатку робити старання у нашого місцевого пароха о. д-ра Комара, а він би звернувся до нашого єпископа Ізидора, і тоді справа мала б уникти. Адреси пароха й єпископа я подав.

Під час розмови, я їм вручив брошуру про Комітет Оборони Укр. Кат. Церкві, де пишеться про створення Укр. Патріархату.

За кілька днів ставлення сестер до мене цілковито змінилось. І в листах своїх, в якім мали вони просити о. д-ра Комара про виїзд до Канади не було про це згадки. Тільки писали вони про помітну ризку — фінансів.

Отак закінчувались наші розмови. Мабуть всі вони мали б пошукуватись вищим церковним властям і своїм звершикам.

ПОГОДА В АРГЕНТИНІ

То була перша зима в нашому житті, змінена на літо. Я дуже розкошував купанням в теплій солоній воді, і по ньому став знаменито. Кілька днів погода була так гаряча, що я боявся, щоб моя жінка не сказала: «Йдьмо до дому, бо така горить ергентина мені б'ль голови!»

Але воно сталося інакше. Одного вєзора погав надати рясний дощ. Він тривав день і друге пополує. Стало холодновато, 49° вночі, а вдень 72°. Від того часу вже й ніколи не теплішало, хіба на кілька годин. Купальнєві бизнеси погали терпіти в місцевості Маруа Плата, бо люди погали виїжджати додому. А як деколи сонце блиснуло на пару годин, то люди йшли купатись до ріси Ла Плата. Ширина її сяєє поверх 300 кілометрів в гирлі, де вони вливають до моря. Ріка зранитиє між Аргентіною і Уругваєм. І я мав нагоду один раз в ній купатись. Пішло нас зотирьох, розлягнулись і поклали свої режі на невеликій курній. За годину верцелись, а нашого збрання вже немає... Аж якісь сеньйори покликали нас до себе і сказали, що вони загоронили наші режі серед наглим припливом води. Часто поблизу берегів, де мешкають люди, вода заходить до їхніх домів. Але вони не дуже то собі з того шовь роблять, бо то для них не вершица, вони до того привикли.

Дивна та країна і прекрасна. Дерєва аж горні від зелені. А квіти попросту гудові, найрізноманітнішої величини, форми і барев. Ростуть вони всюди, зог їх ніщо не садить, гасто навіть у придорожних ровках. А там десь вирєсла велика, розлога гудова пальма, що не можете нею налюбуватись. Здається, що дали б ви не знати що, щоб змогти мати її біля свого дому. Але наша природа не дозволить нам на такі «люксуси».

ПОВІНЬ В БУЕНОС АЙРЕС

4 лютого 1970 р. в ногі позалась велика громоващія. Громи товкли, здавалося, над головою. У такий час молимося щиро, щоб отой грім не поцілив нас, а зокрема, коли ми на гужині. Бо багато людей стають жертвою оцих дуже низьких блискавок. Рясніш дощ не переставав у протязі 48 годин. По вулицях міста стояли води. Піхотинці йшли серединою вулиці. Телебачи не працювали, бо все замокало. Телевізії позали показувати заливи, що їх спричинили дощі. Вони позабирали доми і все те, що в них було. Людські втрати понад 50 осіб. Ху добу, що тут завсіди на дворі (бо стаєи в Аргентині нема), вода забрала із собою у безестіи. Великий, шість поверховий дім завалився від надмірної мокроті; мабуть, з не дуже добрим фундаментом, або і не досить дали цементу до ніску при його будові, бо тут таке часто буває. На щастя, люди, які там мешкали, були попереджені і взає вибрались, рятуючи своє життя, окрім 39 осіб, що не встигли вийти і там погинули. Дім, завоюючись на вулицю, внає на переїжджаюче авто і обив троє людей. Це було страхіття! Нас озорвав жах, коли ми дивилися на ці режі в телевізії, бо все це діялось недалеко від місцевости, де ми замешкували — поблизу Буенос Айрєс.

А однак місцеве населення не дуже переймалось. Вода з моря гасто відпливає і до міста і заливає до їхніх помешкань, навіть на дві стони. А мешканці відносять свої затні устаткування до певної висогини і залишають доми, аж доки вода не відплине назад до океану. Хати будовані там з цегли.

ВІДВІДИНИ У МОГО СУСІДА

З нашого села Дигкова в Аргентині живуть брати Мітрєнги, Дмитро та Іван, яких я зустрів по 45-ти роках.

Вийжджаючи до Киади, я оставив Івана молодим хлопцем, який ходив в Тернополі до гімназії.

Ніколи я не міє забути ролити Мітрєнги, яка внає жертвою шаленого лицького терору. Батько їх Василь, був дужею азирчим господарем громади нашого села, його в часі української влади вибрали війтом. В часі наших визвольних змагань, двоє його молодших братів — Яків і Олекса, — загинули. Один з них не вернувся з австрійської війни, а другий поліг в Україні. Василя зараз же в 1921 році заарештувала польська поліція, і в дуже короткому часі його замордували в тюрмі в Тернополі, і там же він був похований.

Відтак його дружина перевезла його тлінні останки до рідного села. Не інакше сталось з його братом Матвієм (стриком Івана). Він був добрим вояком і дослужився ранги вазмайстра в австрійській армії. Відтак став на службу до поліції і був комендантом постерунку недалеко Львова. Служив він там до розвалу Австрії. В часі українсько-польської війни Матвій вступив до української армії. По закінченні війни опинився в польській тюрмі. Немало зазнав побояє від лицьких варварів. Був одружений удруге і мав жінку львовянку. І хот вона була польською патріоткою, але робила всякі заходи, щоб вирвати головіка з тюрми від побояє.

Робила вона також старання грез коменданта постерунку з сусіднього села — Бірок Великих. Називався він Щєпєний. Цей запропонував Матвієві ту саму службу, яку мав він за Австрії (коменданта постерунку), під умовою, щоб зрєклись ідеї

України. Але Матвії на те не згодився, кажуци: «Я ляхам служити не буду!» Залишився він далі в тюрмі. Випустили його вже постарілого і знищеного. Приволікшись до дому, застав жінку і дітей у злиднях. Не маючи засобів до життя, він вступив на службу до місцевого парона о. І. Волянського, де й працював довгі роки.

Але в гасі польської нацифікації не поминули його знова ляхи. Своїми дротиницями нагаями побили його до крові, вимагаючи, щоб цілував він землю і вимовляв, що це є «зем'я польська». Він дійсно цілував землю, але заявляв, що це земля українська. Про це була також згадка у книжці — «На візну ганьбу ляхам».

Тому мене цікавило поїхати і побачитися з Іваном Мігренюю, який продовжує боротьбу по лінії своєї славної предків. Був він також редактором «Українського Слова» в Буенос Айрес. Було мені дуже приємно побувати в його домі і познайомитися з його дуже милою дружиною і донькою Ольгою, які мене щиро вгощали.

А оті наші, хога не дуже то веселі спогади з рідних земель, остануться нам на завжди!

ЧИСТОТА МІСТА

Маришуги не раз ранками по вулицях міста, я зазримівав, що вони дуже брудні. З кожної хати випливає брудна вода з ланькиги ги з кухні. Найгірше на погатку тижня, коли господині спруть, тоді випливають білі помії. Вода стоїть довго на вулиці, нагрівасться на сонці і сьмердїть. Витворюється слизькота, яка дуже небезпечна для перехожих вулицю. Ви наступите на слизину і можете легко похвоэзнутись і урати.

Хідники досить широкі. Їх вкладають власники поруг своїх носілоостей. Тому вони різнородного ко-

льору і якости. Одні вищі, а другі нижжі. Буває і так, що там одна або дві плити тріскають, і робиться яма, яку нікто не спішиться направляти. С випадки, що властитель дому щось будує або направляє і насипає на зідник велику купу каміння або піску, який там лежить цілими тижнями, а то й місяцями. Перехожязі обминають те все і не протестують, бо то є в них на денному порядку: сьогодні в когось, а завтра в нього. Таке там діється в менших або більших містах. Дороги тут дуже погані. Великі повибивані ями по середині вулиці. Обминають їх авта, а то й великі автобуси. Обминають ями, задержують рух на вулиці. Але дехто з водіїв не зважає на те і їде скоро і так пасажирки товзе і термосить, що якби їхала вагітна жінка, то певно вже вона не потребувала б доктора...

ХАРЧЕВІ БАЗАРИ

Перехожязі вулицюю, я потрапив на базар. Цей «маркет» здалека дався відгути своїм неприємним запахом. Вам відбиває озоту щонсбудь курити. Там є різнородні овозі, м'ясиво, риба, ковбаса — тоненька і груба, як у нас «балони». Нічим оте все не накрите, ані не заморожене. Поверх того всього кружляють великі горні мухи. Я не зважився там щось купити, а тим більше рибу, яку я дуже люблю. Боявся, щоб жінка не вигнала мене з нєю з хати. Продавці кригать і галасують, заозогуноги публіку. Призвальноють свій товар, будь-то він найкращої якости. А знова покунець підходить і говорить, що той товар недоброї якости і ціна зависока. А продавець змінє свій тон і так багато і скоро говорить, навіть тоді ще, коли вже покунець відійде від нього. Так, як то у нас бувало колись у нашому галицькому місті. Наші рідні жида гасто назива-

вали злодіями тих, що в них нічого не курили. А наш селянин мовчав, хог, може, й обурювався в душі. Він вже до того привик, бо так сприймали і його предки...

Ідути даліше, ми зайшли до великого склену «Бонайза». В отім склені можна всього набути: одягання, обувя, всяких гасин до машин, алкогольні напої, як тиво, горілка, яка там не дуже дорога, є також заграничні горілки і не дуже то з великою різницею в ціні. Нарід ішов товною в одну або другу сторону. Але, що мене здивувало: попереду нас йшла жінка, несучи під пахвою накуки. Йшла вона до виходних дверей. А там знова онодалік стояв здоровезний головік з довгими вусами і дуже добримі ласкавими очима. То був поліцаї! Він підступив до неї, неспросив її і каже: «Шардон сеньйора, ти їди і заплати за ті речі, які тут маси!» Вона преспокійно вернулась і взишла його волю. А як то було б у нас в Канаді чи Америці?

ЕКОНОМІКА В АРГЕНТИНІ

Наслухався я дещого від місцевого населення, яке завжди висловлює скарги і нарікання на свій Аргентинський Уряд. Пресважко кажуть: нам треба доброго господаря в нашій країні!

Дуже гасто вони згадують про бувшого президента Перона та його дружину Свє. Про них говорять, що вони їдали, а то й ходили ніжки, без ніякої охорони. Вони мали на меті піднести на вищій життєвий рівень бідноту, якої є тут дуже багато. Перон постарався про старєту пенсію. Він обмежив довгі години праці. Заборонив зерез будьякі причини звільняти робітників із праці. Не можна було вимагати праці понад силу робітника. Робітники звали його батьком, а його жінку матір'ю.

Але ось все довго не тривало. Нарід не був досить свідомим своєї завдань і під опікою батька Перона позав деморалізуватись.

Мовляв, за нами є президент Перон. Він не дозвляє нам тяжко працювати. Неспвідомє робітництво, віриги, що їм вже можна не робити, з неспависти до власників фабрик погали все саботувати, кажути до наставника чи власника фабрики: «Ти сам роби!» А звільняти його з праці невільно, бо такий закон! Часто бувало, що якогось саряного дня якийсь провокатор скаже до людей: «Ходім до дому, бо сьогодні дуже саряге!» — або щось інше. Тоді робітники зупиняли машини і розходились. Люди не хотіли працювати.

А ось що сталося у місті Ляланта. Тут є велика фабрика м'яса «Сауфл». У ній працювало 5 1 2 тисячі робітників і робітниць. Тенєр та фабрика закрита, бо власникам вона не поладується в Аргентині. Така сама фабрика в Америці з 1 1 2 тисячі робітників із деяким кращим змодернізуванням машин дає 1 1 2 разів більше продукції.

Але ось тут хогється дещо сказати про недотиснення уряду. У місті Беріссо є рафінерія газоліну «Петроліюм» під державним керівництвом. У ній звільнено два роки тому 2,000 робітників, між ними також моєї сестриня. Звільнення мало тривати тільки короткий час. Їм не давали ніякого обезнесення з безробіття. По двох роках гасу їм поклакали знову до роботи, але під умовою, щоб вони зрєклися пенсії з фабрики, яку вони олагували впродовж 10 років. Також їм заробітня платня тенєр була як нових робітників. Або: Тут є фабрика вовняних матеріалів, якої власниками є американські жида. Робітники працюють там уже третій рік без заплати, а їм кажуть: «Ми заплатимо вам пізніше, бо тенєр маємо недобір». Лише подумайте со-

бі, яка тут терпеливість і довіря в цих людей, які працюють «у борг».

Так знову хогу децо сказати про їме назадництво. Будують ось тут дорогу, яка звалась Салидеро. Її перейменовали (старанням українців) на назву «Україна», і хог вона не дуже довга, проте будують її вже понад 2 місяці, і вона ще не скінчена.

Під оглядом техніка Аргентина позаді від Канади й Америки не менше 50 років.

ПЕНСІЯ

Люди в старшому вже віці не всі мають право на пенсію, як у нас у Канаді. Одержують тільки ті, хто працював у фабриці чи на якійсь посаді. Пенсію одержуєте за старанням адвоката, якому треба заплатити наперед. Відтак муєте кожного місяця вистоявати довгі години, озікуючи на вашу зержу. А як прийде забагато людей, й урядники не всіють упорятись, то ще треба прийти другого дня.

Ось так виглядає Аргентина, та гудова, прекрасна країна, яку Бог наділив щедро і багатством, і красою. І люди непогані, добрі, щирі й симпатичні. Вам хоgetься стріцунись удруге й не хоgetься з ними розставатись. Ой, хогілося б із ними жити і хоgetься їм ще сказати востаннє: «Щастя вам, Боже, і всього найкращого та бувайте всі здорові, наші дорогі друзі!»

ТРЕТЯ ПОЇЗДКА В АРГЕНТИНУ

Вже від довшого часу вся українська преса писала про наміри наших земляків в Аргентині побудувати пам'ятник Тарасові Шевченкові. Як і всі такі наміри, справа була пов'язана з різними клопотами, головню з фінансовими труднощами, але врешті успішно дійшла до кінця. І тоді знову преса й радіо почали широко коментувати цю поважну подію та зоохочувати всіх українців масово взяти участь в такому небуденному національному святі. В Канаді та ЗСА найнято навіть спеціальні літаки, щоб зняти квитки водорожі. І справді порівняно квитки коштували дуже дешево. Так, наприклад, коли я в 1959 році платив за квиток в обидва кінці 970 доларів, а в 1970 — 750, то тим разом він коштував лишень 320. Тому я без вагання вирішив їхати.

Перед виїздом я зайшов до мого приятеля п. М. Шарика, щоб з ним попрохатись, і тут мене стрінула несподіванка: оскільки намічений від Української Стріленької Громади делегат п. Дмитро Ріпак з Вінніпегу мав автомобільний випадок і не міг їхати, п. Шарик, як голова цієї організації, запропонував репрезентувати Громаду мені. Я подякував за почесність і пропозицію прийняв.

В літаку їхали самі українці, переважно молоді, і настрій у всіх був дуже бадьорий. І як то звычайно буває, коли збереться гурт веселих українців, почалися співні. Затягнула їх молодь, а до неї вже прилучилися й старші. Не сумніваюся, що це вперше від сотворення світу в оних піднебесних просторах над чужими країнами й океанами гриміла ма-

сова українська пісня. Та не і як гриміла! Адже співав повний літак!

І не зчулися ми, як з голосників повідомили, що зближасмося до льотної в Буенос Аїресі.

Привіталися, виходимо з літака, а нас уже на високому бальконі чекають представники, приятелі її рідня. Моя молоденька шлеміння Оля вже здалека махає руками і кличе нас. Ну, і як звичайно, привітання, обійми, поцілунок її море радості.

Незабаром гостей розмістили по автобусах. І більшість поїхала до провінції Місіонес чи то до приятелів чи то до рідні, а чи й так на прогулянку, а я поїхав до родини, спочатку до Беріссо, а потім до Вільде. До відкриття пам'ятника ми ще мали понад тиждень часу, і всі повинні були з'їхатися в Буенос Аїресі напередодні вчорашнього.

Вже перебуваючи у Вільде, я довідався, що має відбутися також і друга вчорашність, а саме, перенесення тлінних останків бл. п. Григорія Манейка, героїчного члена УНО, який у 1934 році виконав атентат на міністра внутрішніх справ Польщі — Б. Перацького. Після атентату бл. п. Григорій Манейко щасливо виїхав до Аргентини й оселився в місті Беріссо, де й жив аж до самої смерті, що настала в 1961 році. Довідався я також, що бл. п. Г. Манейко був одружений з панною Вільямською, батьки якої походили з сусіднього від Дичкова села — Бірок Великих. Подружжя не було щасливим, Г. Манейко жив серед недостатків, усіми забутий і наче нікому не потрібний. Яка коротка людяська пам'ять!

Мене розібрав глибокий жаль і докори совісті. Справді, довідався про таку велику людину, яка жила майже в сусідстві, аж по третій відвідинках Аргентини її по десятих роках після смерті — не таки було гріхом, хм і невільням! Та коли б же

я довідався про все це в 1959 році, то певно допоміг би цьому героєві! Допоміг би особисто, допоміг би й через канадську українську громаду! І певно люди відгукулися б щиро, підтримали б цю видатну особистість, і морально й матеріально та довели б, що вміють належно цінити його героїчний вчинок навіть і по усіх чверть століття. І ще більший жаль мене розібрав, коли мені показали хату Г. Манейка: адже я, гостюючи в сестри, проходив біля неї майже кожного дня! І як було не жалувати?! Та справи не можна було завернути.

Відкриття пам'ятника було призначене на 5 грудня 1971 року, але гості зїхалися до Буенос Аїресу, звичайно, раніше. Я встиг побувати в кооперативі "Відродження" і зложити свою ленту на пам'ятник, як рівнож перетати на ту саму мету пожертву від пані К. Бардадін.

Прийняття делегатів відбулося у великому "Сіті Готелі" на дванадцятomu поверсі у величезній залі, де стояли один солідних розмірів стіл та багато менших на чотирь, три і навіть дві особи. Всі столи, як то у нас кажуть, аж вминалися від розставлених на них різномірних пайків і напійків, але обслуги не було. Тож кожен почувався, наче вдома, й вибрав усе, що йому припало до душі.

Щоб не мати ніяких клопотів через брак знання єспанської мови, я заздзетів забезпечитися товариством мого кривняка Дмитра Гудьки, який не лише знав мову, а й Буенос Аїрес.

Сиділи ми при столику з бущим головою центральної управи т-ва "Просвіта" п. Галатом і розмовляли про різні речі, як до нас підійшли дві пані й виявили бажання познайомитися. Міг, звичайно, поцілюватися з місць і представитися. Пані також. Прізвище одної я, на жаль, забув, але друга була сама пані Слава Стецько. Мило вражений, я не міг

стриматися, щоб не сказати їй, що я мав нагоду не раз почути її промови в торогонтській радіопрограмі "Пісня України". Пані Стецько всімінулася і спитала мене, чи мені її промови подобалися. І я зложив їй свої пір'я призначення за змістовість, за запал і патріотизм. Пані Слава подякувала і при тому повідомила, що має намір відвідати Вільде з нагоди врочистості перенесення тлінних останків бл. н. Григорія Машейка.

А мені чомусь із покійшим героєм не щастило. Не зміг я познайомитися з ним особисто, коли він ще жив, не зміг йому допомогти, а на цей раз обставини склалися так, що не міг бути навіть і на церемонії перенесення моци до гробниці.

Про врочистість відкриття пам'ятника Тараса Шевченка швидко багато в панній пресі, а я не збираюся робити конкуренції фаховим журналістам і тому не буду повторювати всього наново. Обмежуєся лише до ствердження, що свято відбулося величаво, що була маса народу і що загальне враження було б напевно не краще, коли б не сніг. Адже грудень — то середня літа в Південній півкулі, і сонце там ще добре. Але і при тій сніжці, що в'янула чоловіка і змунувала звинятися десятим потом, усе ж враження було глибоко хвилююче. Стільки народу зітхалося з різних кінців світу, стільки поважних мужицьких достойників, духовенства, мистців та різних-прерізних людей зібралося на тій величезній площі, щоб поклонитися українському Геневі, який походив з простої кріпачької родини! Багато пророческих слів сказав наш великий Кобзар, багато правди і багато передбачив він такого, чого не дано передбачити пересічній людині далі напевно, — напевно! — ніколи йому в голову не залетіла її думка про те, що його пам'ятники стоять на тих далеких чужих краях і що його

му поклонятимуться не лише нащадки козацького роду, а й зовсім незнайі, далекі-далекі люди! І ось така думка, здавалося, гасила і спеку і втому та змунувала від гордості і віхи сильніше битися серце.

Пару днів пізніше у місті Вільде відбулася зустріч представників ОУНз, які приїхали з різних кінців світу, з місцевою організацією "Просвіта", що стоїть на тій самій політичній уявформі, на якій стоїть канальська Ліга Визволення України. Я у Вільде вже був "своєю" людиною та знав багатьох людей, в тому й чільних діячів "Просвіти", тож пішов також на ту зустріч. Прибула, як й обіцяла, пані Слава Стецько, та визначні гості з Канади — голова Ліги д-р Р. Малащук і член НТШ д-р Б. Стебельський.

Я прийшов собі, як звичайний гість, але одна моя знайома пані постановила неодмінно посадити мене за президентським столом. Я відмовлявся, як міг, бож не належав до ОУНз, тим більше до його проводу, але з моєю знайомою важко було сперечатися. "Ви також пані гість!" усерто повторювала вона, не випускаючи моєї руки лоти, доки таки не примістила мене до президентського столу.

Предсідник, сидючи біля мене, спитав, чи я маю намір забрати слово. Я сказав, що ні, але, зрештою, ще побачу.

Привітала гостей пані Богдана Дрозд, з якою я вже мав нагоду познайомитися у попередній поїзді до Аргентини (до речі сказавши, вона померла кілька місяців пізніше в одному тижні з її матір'ю). Закінчивши свій привіт, пані Б. Дрозд поклікала до слова пані Славу Стецько. Широко знала як добра бесідувачка, пані Стецько і на цей раз промовляла блискучо. Посідає вона дар — піднести на душі слухача та заріти його до безкомпромісової бороть-

би з ворогом. Тому її слухати з захопленням і часто переривали її промову бурхливими оплесками. Однак, згадавши про бл. п. Григорія Манейка, бесідниця сказала, що покійний герой повільних часів надалеж до ОУН під проводом бл. п. Степана Бандери.

Я справді не мав наміру забирати слова, але по скінченні промови пані Слава таки попросив председателя про голос. Признаюся, що почав говорити навіть зі страхом, бо боявся вразити її пановну бесідницю і присутніх, які прийняли мене як почесного гостя, але її промовчати не міг, не мав права! А моє слово звелось до зауваги "у справі формальній", як говорили офіційно, і торкалося випадкової неточності. Я сказав, що в часі, коли бл. п. Григорій Манейко вбив міністра Перелького, бл. п. Степан Бандера ще не був у проводі ОУН, а був лише студентом. У проводі ж ОУН стояв також покійний тепер полковник Євген Коновалець, про якого пані С. Стецько не згадала ні словом, так як би його і на світі не було. А своєю заувагою я обгрунтував тим, що ми не повинні відбирати заслуг великим нашим вождям і приписувати їх іншим, бо ми робимо великий гріх.

В залі наступила констернація, і ніхто не обізвався ні словом, а вже найбільше був спечений я сам. Був переконаний, що образив пані Стецько і що вона на мене загнується. Але ні! По закінченні офіційної частини, коли вже всі присутні поділилися на туртки і живо між собою розмовляли, я побачив пані Славу в тісному перні жінки, що обступили її з усіх сторін, намагаючись переконатися з нею бодай словом. Пані Слава також зауважила мене, вельмихнула, піднесла руку і ступила крок у мою сторону. Я зупинився, звичайно, і з великим зливуванням побачив, що вона не лише не гні-

вається, а, навпаки, дружньо простягає мені правню. Мені з душі зсунувся тягар, а вже справді стало зовсім легко, коли пані Стецько призналася, що зробила у своїй промові помилку і на майбутнє буде обережнішою. На це я їй сказав: "Ідіть, дорога пані, дорогою чесною та справедливою, а тоді досянете вашу піль". Дорогий Читачу, я признаюся перед Вами, що я пережив найбільшу приємність. Мені хотілося підвстати її руки, бо я напевно побачив у ній шляхетну та розумну людину. Та хотілося би відгадувати, що вона ось тут була під впливом когось...

Зближався вже день нашого від'їзду додому, але я ще раз мав нагоду побувати на стрічі ОУН: також і в Беріссо. Як я вже згадував, мій старший брат Степан був там свого часу головою "Просвіти", і перебуваючи ще підчас понервних двох поїздок у тому місці, я знайшов там багато знайомих і приятелів. І на цей раз склалося так, що останні дні перед від'їздом у Канаду я також проживав у Беріссо, тож зрозуміло було, що пішов знову на зустріч. І тут мене знову привітали радо, а голова "Просвіти" и. Дідух також настав на тому, щоб я зайняв місце при почесному столі. Біля мене сів д-р Б. Стебельський, і я був дуже радий з ним по-знайомитися та перекинутися кількома словами. Треба було нам зайхати з Канади аж до Беріссо, щоб там зустрітися. Днівні бувають діла!

По зустрічах чільних діячів ОУН:з і ЛВУ з аргентинськими "просвітянами", де і мене, неприємного до цього політичного середовища, так гарно приїмали, я переконався, що в нашому народі гостинність стоїть далеко вище політичного упередження, і за не велика дяка Богови!

Все пройшло дуже гарно, і ми відійшли з найкращими враженнями, навіть у думці не покладаючи, що оце ми виждкасмо не востаннє...

Площа біля дегювіща була набита людьми, майже так само, як при відкритті пам'ятника Тараса Шевченка. Вийшли нас проводити родина, друзі й знайомі, яких ми зустріли за час нашого побуту в Аргентині придбати, а виглядало все так, неначе прощалася одна величезна сім'я. Були тут гості з різних штатів Америки та Канади, з яких їм собі запам'ятав прізвища пань М. Маліцак і Макух з Огайо, п. Е. Мастікан і покійний уже сьогодні п. О. Василюшин з Торонто, п-ні Яцишин, п. М. Левик з Віндзору, п. Д. Річак з Вінніпегу, шп. Немі і Гірак з нашого Сент-Кетеріне та багато інших. Мене проводила ближча і дальня родина й односельчани. Приїхав навіть із далекої провінції Ля Пампа чоловік моєї покійної сестри Марти Тобачинський з сином Омеляном.

Всі прощалися дуже зворушені, багато плакало, не знаючи, чи доведеться зустрітись ще колись, бож така Аргентина — далекий світ! Віже й у літаку люди ще витирали сльози та намагалися виглядати крізь вікна, щоб хоч оком кинути на знайомі постаї чи обличчя, але порядок з порядком: усім сідали на свої місця, застігати пояси і вирівнювати ешпикі крісел.

Літак включив мотори, поволі вистартував на лінійно, набрав розгону і потупув у небо. Вес пережите дивалося позад і глибоко винтау, а серед пасажирів ще панували сум і задума.

Вренті порозетітали пояси, а молоденькі спорядески почали ходити поміж рядами і питати, хто має охоту щось винити: вино, коньяк, мартин? Одні оживилися і замочкали, на що мали бажання, інші мурмили щось для чемности навмання, бо їм було байдуже. Однак, винити по чарці, люди таки оживилися, загомніли, а далі й засівали. Співучий наш народ! Сніває і в радості і в горі. Та віже як

розспіваєсья, то й дучинити його важко. Так було і на цей раз: ледве кінчали яку пісню, а віже хтось починав іншу, і решта підхоплювала. Люди розвеселили надобре.

Та ось у розгарі цієї веселости через голосники донісея голос капітана: "Увага, увага, шановні пасажири!" І далі — повідомлення: щось не в порядку з моторами нашого літака, і ми мусимо повернутися назад до Буенос Айресе. Капітан говорить спокійно, щоб не лякати пасажирів, але всі ми розуміємо, що в таких випадках небезпеку завжди применшується. І далі, загайвині відних, слухасмо: літак має повертатися понад морем, щоб спорожнити збірники бензину, бо з новими збірниками не може приземлюватися. Капітан просить усіх бути спокійними, маючи надію, що все буде гаразд.

Замість пісень у літаку зануцувала гдуха мовчанка, і серця всіх стиснулися у тривозі. А мені чомусь пригадалася загибіль Титаніка, про яку я читав ще колись у молодості. У 1912 році англійці збудували найбільший і наймодерніший у ті часи корабель Титанік — справжнє чудо техніки — який уважався цілковито безпечним для пасажирів. У шому було все так побудоване, що навіть при проломі дна він не міг потонути. Коли Титанік вібрався у свою інавгураційну подорож, на його покладі було понад 3.000 пасажирів — найбільших багатіїв світу, які хотіли зробити собі святочну прогулянку через океан. Вони справді перетворили інавгурацію в суцільне свято з музикою, танцями і розвагами, підчас яких ріками лилися найдорожчі вина та шампанське і псвгавала веселість. Але серед цієї веселости й безтурботности Титанік паноровся на шливучу лезяну гору, розломився надлом і почав потонати. Ледве половину пасажирів урятували інші кораблі, а половина пішла на морське дно.

Та це було на кораблі, а з корабля все легше врятуватися, ніж з літака. При летунській катастрофі легше чудом врятуються якісь одиниці, але звичайно гинуть усі. Для нас усіх був найсудиніший момент віддати життя в Божі руки, бо нічого іншого ми їй так не могли зробити.

Але якось усе скінчилося добре. Літак приземлився без пригод, а нас відпровадили на почивню до гарного готелю на рахунок летунської компанії.

Вістка про цю пригоду через радіо дісталася до наших земляків і на другий день уранци вже чимало з них прибуло до готелю дізнатися, чи всі ми жити-здорові. Серед них чи не першим прибув д-р Іванчик з дружиною, кому українська аргентинська громада найбільше завдячує успішне завершення і відкриття пам'ятника Шевченка, отже, чи не найбільшаний "винуватець" у нашій летунській пригоді.

Потім прощання повторилося, хоч уже і не було таке масове, ми знову ввійшли до літака та щасливо всі дісталися додому.

ДРУГИЙ СВІТОВИЙ КОНГРЕС ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ

Не зважаючи на свій уже поважний вік, я таки вирішив узяти участь у такій події, як другий з черги Світовий Конгрес Вільних Українців, та побачити, які зміни на краєцє зайшли в житті нашого народу.

День 3 листопада 1973 року, готель "Шератон" при вулиці Квін у Торонті. Перше враження сильне: велика маса людей — наших українців з різних сторін світу — отож наш народ дописав. І багато не тільки людей середнього віку, але й молоді, та багато людей і поважного віку — поверх вімісдесяті років: проф. О. Грановський з Мінеаполісу, Ст. Паладійчук — педагог з Торонта. А прибули вони сюди, щоб бодай перед закінченням свого життєвого шляху почувти оте переважне слово про нашу злукку й згоду в нашій єдності.

В часі бенкету подіставали ми програмки, де було зазначено, що буде мати слово нововибраній голова СКВУ. Присутні чекають вже і непокояться, а тут дехто з гостей твердить, що голови ще не вибрали і будуть пробувати перевести вибір ще після бенкету. Якась неприємна тривога, констернація. Шукасте думкою причини, чому не дійшло до вибору, та не можете прийти до якогось висновку. Невже ж знову якісь незгоди, і знову і щм разом ми не навчилися нічого з минулого?

Другого дня — маніфестація в "Мейпл Ліф Гарденс". І тут народ дописав, як і на першому СКВУ. Було присутніх яких 12-13 тисяч. Великий здиш!

Українська молодь дописала надзвичайно добре. Молодечі організації струнко маршували у прекрасних одностроях та танцювальних групах. Це все було чаруючими моментами для глядачів.

Одиак народ ждав на найважлише: хто став на чолі СКВУ і заговорить оце до маси присутніх? А з уст до уст шепотом: "Голова СКВУ досі не вибраний!"

Огортас зисохочення, зисвіра, а то й розчарування. Нема вже бажання дивитися на виступи танцюристів, нема вже охоти слухати навіть найкращих промовців, хоч і говорять вони з великим запалом, але неймовірно довго. Ось черговий промовець знову говорить з великим запалом і кличе до боротьби та промовляє теж неймовірно довго. А всі ці промови ми вже чули й слухали та слухаємо довгі роки. І вранті думка: неже не велика маніфестація була передусім для безконечних промов? А час був обмежений тільки на короткі привітти. І на ці привітти не було вже часу.

Отакі ми завзяті на оті довжелезні й "налікі" промови — на оту "великих слів велику силу"... І ось, присядумавнився, хочеться сказати: святкуємо день 22 січня — день Злуки Українських Земель у соборну державу, а вже такі іора, щоб прийшов урешті день злуки наших українських політичних партій у спільний фронт проти ворога і під одним нашим проводом! Чи станеться колісь у нас таке чудо?

Та все таки хочеться вірити, що скоріше або пізніше ми станемо всі спільно разом дупати оту велику кам'яну скалу на нашому шляху, яку започаткував дупати наш великий поет-каменяр Іван Франко, щоб крів, оту розбиту кам'яну скалу ми побачили світло правди — нашої української Правди!

НАША УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У ВІЛЬНОМУ СВІТІ

Здається, що нема у світі народу, більше відданого Церкві, як наш. Наш нарід на рідних землях, глибокшій, посполованій, катованій нашими ворогами — Польцею і Москвою, ніколи не зсивірювався, хоч злищання тривають довгими віками. Його віра у свою рідну Церкву глибоко закоринилася в його душі, і він не може її зрестися. Навіть заїхавши, волєю чи неволєю, в чужній світ, українці й тут будують свої домівки, щоб мати змогу зійтися спільно та обговорити свої національні справи. Будують і церкви, де б можна було спільно помолитися. І ніякі громади, якого б вони напрямку не були, не відмовлялися від цього обов'язку.

Хоч і не у відрадних обставинах, і католики і православні були завжди щедрими та жертвеними. Навіть комуністичній прогресисті, які все своє життя воювали проти Церкви, коли виникала потреба брати шлюб, христити дитину чи похоронити когось із родини, зверталися до церкви, хоч уже не української, але англійської Злученої Церкви (Юнаїтс Чорч).

Здається, що наш народ ні до якої іншої справи, навіть до національної, не був прив'язаний так, як до нашої української Церкви. Українці жертвують великі суми, а то й мільйони на побудови церков, як, наприклад, на катедрі у Філядельфії. Не зсивірюється він і тоді, коли деякі священики, не питаючи ні в кого згоди, хіба в порозумінні з невеличкою групою парохіян, спродують майно цер-

приходить на думку, що коли б ми мали бодай частинно таких рабів-учителів у нашому українському народі, які б учили наших дітей змалку любити Бога та Україну, то не ніколи не протвилася б нашій українській Церкві. Але хоч наші священники деколи й бували добрими українськими патріотами (хоч не було малим винімом) та пригтовляти й усвідомлювали народ до боротьби з нашими ворогами, але вони недовго попасали, на жаль. Їх забирали, навіть не вивісними причинами — чому?

Як я вже згадував, у нас сказано, що політики в церкві не ведеться, та натомість постають різні-прерізіні закиди в одних до одних, витворюється ворожнеча, часом через дуже дрібничкові речі. І це буває і в церквах і в політичних угрупованнях. У пресі ведеться безперершна боротьба, і кожен виправдується тим, що не він винен, а винен хтось інший. Так у нас діється у безконечність.

Тут ще треба згадати про наших провідників, а то і редакторів української преси, коли вони, хоч і не всі, згадували про польського патріота, який загинув в автомобільному випадку. Один редактор досить популярного часопису називав його нашим дуже добрим приятелем та висловлює співчуття родині покійного і громаді. А той покійний не був у часі наших визвольних змагань "оборонцем" Львова? Він ніколи не проявляв своєї приязні до українців, а був таким приятелем, що коли б повторився ще раз наш 1918 рік, то напевно знову взяв би зброю до рук та кричав би: "Не одлами Львова!"

Ось у такій спосіб ми присилаємо себе, щоб не пам'ятати нашої правдивої історії українського народу.

В усіх наших церквах раніше відправлялися богослуження в церковно-слов'янській мові. Та з часом це змінилося, і всі відправи перейшли на укра-

їнську мову, не лишень богослуження, а й молитви. І миряни раділи, що оці молитви, більше для них зрозумілі та глибше доходили до їхнього серця. А вже найважливіше було, коли починалося читання святої Євангелії. Тоді очі всіх людей були звернені на священника. Багато мирян висловлювали священникові гарячі признання за те, що мабуть не лише владика докладно праї для перекладу, а і все наше духовенство. Слухаючи відправ в українській мові, кожен відчував, що він справді знаходиться у своїй церкві.

Та часом наступили в нас певні зміни, піби з огляду на вимоги молоді, яка не володіє українською мовою, і з того виникла потреба виводити мову англійську. І так воно ввійшло в життя. Питалися нашого пароха: чому таке завелось? А він пояснив, що молодь не розуміє української мови, то й треба їм пранити службу Божу і говорити проповіді по-англійському. Та в дійсності воно аж не так зле, бо і сама оця молодь признається, що вона по-українському розуміє, тільки не говорить. А все, що в церкві потрібно — слухати і розуміти, а говорити не можна, та і нема потреби. Апостола або "Вірую" читає один з цих молодників — син священника чи, на зміну йому, один із вівтарників, невеличкий ще. Та обидва вони добре говорять по-українському. Син священника говорить плішно, а другий походить із дуже шанованої родини, і його, крім батька, підучує ще й дідусь.

На що першу службу Божу (раніше їх було три, а тепер відправляється лишень дві) вчацають самі старші люди, бо це вже увійшло у звичай — йти на ранне богослуження. І треба признати, що ці старші люди з тієї Євангелії та проповіді по-англійському нічого не розуміють. І коли хтось їх синає, на яку тему була проповідь, вони, стискаю-

чи раменами, відповідають: "Не знаю". Та це і не дивина, бо ніхто з них не студіював ані Біблії ані Євангелії по-англійському.

Ось у такому становищі знаходиться наша українська Церква у великому світі, бо священик допускається до такої практики. Миряни апелюють до своїх преосвящених, але вони дають ось яку пораду: "Як ви не любите вашого священика, то збудуйте собі другу церкву". Але з часом і в другій церкві буде діятися те саме, бо все залежить не від мирян, лише від священиків. А тим більше, як прийде на парохію другий молодий канадський уроженець, то йому вже буде легше йти цією втоптанною доріжкою. Адже молитвенники, замовлені попередніми священиками, видруквані у двох мовах. Досить євнути з однієї сторінки на другу — а там уже служба Божа по-англійському.

Та коли воно буде йти далі таким ходом, то скоро й виритий у цементі наміс "Українська Католицька Церква св. Кирила і Методія" зникне, а на його місце з'явиться інший, який буде більше приналежати комусь до внодоби. Та і в молитвах буде зміна. Завжди можна змінити всякий і зовнішній і внутрішній вигляд. Але ніколи не можна змінити нашої молитви, в якій ми благаємо долі для України, бо ця молитва не лише у словах, а виходить з людської душі, і її не можна висловити ні в якій іншій мові на світі:

"Боже, вислухай благання!

Ниніть недолю наші край,

В єдності сила народу,

Боже, нам єдність подай!

Боже, здійми з нас кайдани,

Не дай занути в ярмі,

Вольо зішли Україні!

Щастя і долю дай їй!

Та ось тут хочеться спитати: чи до справи звольнення нашого українського народу мають зобов'язання тільки національній її політичній провідні? Маємо на увазі інших державних провідників у сьогоденнішніх часах. Не сходить з пам'яті і ніколи не буде забутий о. Августин Волошин з Карпатської України, який віддав свій труд і своє життя для батьківщини. Він ніколи не буде стертий з нашої історії! Замітною постаттю є архієпископ Кирило Макарій та Ізраїльський прем'єр Рабін Іцко. Характерно, що духовні особи здобувають собі довіря та більший вплив серед народу, бо знають його душу. Оце розуміють наші вороги і тому садять священиків у тюрми і винищують їх. Та деякі наші дупататері не дуже надають тому значення і тримаються тієї засади, що в церкві політики не можна вести, оскільки церква є на те, щоб у ній молитись Богу — так як би цим навмисне підготували підложку для наших ворогів. Як колись сказав англійському прем'єрові польський генерал Андерс, що в його армії є тільки поляки, жиди та греко-католики.

ДЕЩО ПРО НАШ УКРАЇНСЬКИЙ ПАТРІАРХАТ

Як важко прозруміти мирянам долю нашого патріярха Йосифа Сліного! Свого часу справа патріярхату була достатньо висвітленою. Кілька років тому в Торонті відбулася масова маніфестація нашої української католицької Церкви. Величезна площа "Екзебішен" (місце т. зв. Виставки) була щирою, зановнена народом. Богослуження відправляли наші владки в аспект численного священства. Всі чекали приїзду нашого патріярха Йосифа Сліного, та, на жаль, заремно, бо папа Павло VI не дав Його Блаженству дозволу на приїзд. Довіданихся про не,

наш народ був дуже огірчений і стурбований. Молодь ходила з транспарантами та портретами нашого патріярха, який був зображений за залізними ґратами. Люди вголос говорили, що наш великий мученик української католицької Церкви, вийшов з однієї порми, її понав у другу. Всім було ясно, що Ватиканові створення українського патріярхату не на руку, бо папа саме почав так звану "політику відірвання з комуністичними країнами", зокрема з Москвою, а Москва, річ ясна, в засаді противитися всьому тому, що йде на користь українцям. Отже, щоб не дратувати Москви, Ватикан пожертвував їй в угоду справу українського патріярхату. Пожертвував життєво-необхідною підставою української католицької Церкви, яка на числос біля 4 мільйонів відданих вірних, на користь найбільшого ворога християнізму, зокрема католицизму, червоній Московщині!

Про заповідану українцям кривду з обуршенням заговорили видатні люди інших національностей, навіть римо-католиків, осуджуючи політику папи Павла VI, але це справи не змінило. Навпаки, показуючи, що він з домаганнями українців не числиться, папа найменував безпосередньо цілий ряд нових єпископів, поминаючи нашого патріярха. У Філадельфії свячень довершив навіть не-український кардинал Фюрстерберг, а нашого патріярха навіть не запросили на врочистість. А вістку про нові найменування було подано, як великий дар для українців, як ласку, як подію ріденного історичного значення. Але українці сприйняли її як кини її ігноранцію не лише усього загалу, а її ввійняткову віддатню, знамовану цілим світом особи — героя і мученика, яким є папа Блаженніший Патріярх Кир Йосиф Сліпий.

А тим часом під польською окупацією знаходиться поверх 300 тисяч наших лемків, і в них нема не тощо єпископа, а навіть своїх священників. Їх покинено напризволяще, і не буде дивно, коли по уцільві кількох десятиліть, вони втратять і свою релігію і свою мову. Знову ж у Словаччині, висвячений нашим єпископом Гвидором єпископ Руснак словачить наших карпатських українців, і за них також нема кому заступитися.

Все не викликає в нашому народі глибоку зневіру і знеохочення, які можуть принести дуже сумні наслідки.

ПАМ'ЯТНИК ПОЛЯГЛИХ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ І КАНАДИ

Дня 31-го серпня 1957 року в півночному Сент-Кетеріне відбувся великий з'їзд українських Січових Стрільців. Це була 37-ма річниця здобуття Києва. У з'їзді брали участь усі вояки, які чинно боролися за Україну підчас наших Визвольних Змагань або служили у війську підчас першої і другої світової війни.

У часі цього великого з'їзду воєнства, яке прибуло не лише з Канади, а й з ЗСА, виникла пропозиція, щоб у Сент-Кетеріне поставили пам'ятник поляглих за волю України й Канади. Пропозицію прийняли, і на будову пам'ятника бувши вояки відразу склали дуже поважні суми пожертв. Вибрано й комітет, який би мав зайнятися будовою пам'ятника поляглих воїнів, які віддали своє життя за Україну, Канаду і взагалі по цілому світі, де тощася боротьба за свободу і волю народів.

До комітету увійшли наступні особи: Р. Самотулка, Б. Прищяк від Першої Української Дивізії, А. Малічеський, А. Конет, М. Чорнописький від УПА, М. Шарик — від Української Стрільської Громади, М. Яремій — від Союзу Бувших Українських Вояків.

Але минуло довгих одинадцять років, а справа якось не дуже то успішно посувалася вперед. Пам'ятник, правда, виготовили, але він деє там собі стояв, чекаючи на влистяє місце і на відкриття. Люди, які очолювали справу або пробували її очолювати, не могли всього донести до кінця. Всієї війни не можна було приписувати комітетовцям —

були тут побічні одиниці, які вважалися найбільше авторитетними та одночасно ставили різні перешкоди. Справа ставала дуже загадковою, виникали труднощі фінансові, а з ними внарі йшли певні підозри, що породжували недовіря. Не було згоди й щодо питання, де саме поставити пам'ятник: біля католицької церкви чи біля православної? Православна церква дуже гарна, але площа при ній невеличка й близько від вулиці. Огже, не було достатньо місця не лише для більшого з'їзду народу, але й для авт. Натомість при католицькій церкві площа простора, так що є місце і для народу і для понад сотні авт.

Остаточно, щоб закінчити справу, в 1968 році вибрано новий діловий комітет, що честь його очолювати припала мені. Моїм засунником обрано п. Богдана Прищяка — людину дуже дбайливу і працювиту. Пан Б. Прищяк увесь свій труд віддав громадським справам, п'ятнадцять років секретарює у відділі місцевого КУКу, а також працює в Братстві Дивізійників. Хоч він молодший віком і походить з повіщої іммігранції, але між нами ніяких розбіжностей у поглядах не було, як то звичайно буває, бо ми руководилися здоровим розумом і були тактовні один супроти одного.

Не менше відомою і працювитою людиною був і секретар М. Чорнописький. Він добросовісно тягнув справу листування до різних організацій та окремих визначених осіб, подавав інформації в пресі, укладав різні відозви, а якіні й запрошення.

Попри наш діловий комітет існував також іще й дорадчий, у склад якого входили пп. М. Шарик та Р. Самотулка. Вони докладали багато зусиль до праці, допосуючи до всієї української преси та видаючи заклики до нашої громади.

Наш комітет постановив робити старання, щоб пам'ятник поставити на площі біля католицької церкви, бо місце більше відповідало вимогам. Для цього треба було мені і могому заступникові п. Б. Пришлякові піти до отця-пароха Комара і просити дозволу.

Хоч для о. Комара в нашому проханні не було нічого нового, оскільки наші комбатантські організації і миряни були завжди за тим, щоб поставити пам'ятник біля католицької церкви, то він сказав, що сам справи не може вирішити. Для цього потрібна була згода громади та єпископа Ізидора. Отже, о. Комар сказав, що треба скликати парохіяльну раду і сінтати, яка буде думка членів. Я попросив дозволу, щоб і ми були присутні на раді, й о. Комар згодився. Ніхто з нас не брав парохів за але, що він не вирішив справи на свою відповідальність. Правда, ми знали, що громада свою згоду дасть, але брали до відома і те, що не всі парохіяни були однакової думки. Отже, щоб уникнути непорозуміння, треба було йти дорогою правопорядку.

В означений час ми з'явилися в парохіяльному домі, куди прибули і ність членів парохіяльної ради. Це були люди свідомі своїх обов'язків і супроти Церкви і супроти громади, а серед них було два з високою освітою: один адвокат й один магістер.

Почалися наради, й о. Комар поставив справу пам'ятника під розгляд. Сам він не висловився рішучо "за", але й не противився. Мусів поступати так, щоб потім йому не докоряли за його провини.

По тій розмові я попросив присутніх комітетовців, щоб кожний з них висловив свою думку. П'ятьох не мало нічого проти, а дехто висловив навіть дуже прихильно. Зате проти виступив отой магістер.

Тоді я поставив йому кілька запитань: що в тому було б некорисним, або непристойним, або не

християнським, коли отут стоятиме пам'ятник поляглих воїнів, які боролися за волю і свободу, як України, так і Канади? Чи наша площа від того втратила б пошану людей? Чи буде від того щось негідніше, ніж було донедавна, коли в цьому місці під Божим домом влантовувалися гучні забави з музикантами і танцями для наших і не-наших людей? Чи то було в порядку, коли разпалелі танцюристи виходили надвір прохолодитись і зробити ще дещо більше та ставали, схиливши голови до стіни, бо не могли втриматися на ногах? Тоді магістри мовчали і не ставили спротиву, бо, може, для них то було добре, примірне і християнське.

Магістер не дав мені відповіді на мої питання, мабуть засоромившись сам себе.

Однак, діло було довершене: парохіяни дали свою згоду, згодився і парох, а і владика Ізидор не перечив.

По скінченні побудови пам'ятника треба було присутити далі до біжучих справ. Але і тут не могло обійтись без участі і згоди наших місцевих громадян.

Порадившись із моїм добрим другом п. Б. Пришляком і нашим дорадчим комітетом М. Шариком та Самоутдкою, ми постановили просити обидвох священників з православної і католицької церков, щоб ми всі зійшлися громадою на Зелена Свята пісдя служби Божої на похоронній молебень під пам'ятником. Здавалося, що справа піде легко і добре, але на ділі воно так не вишло, бо виникли перешкоди. Тут і показалося, яке в кого обличчя, якщо воно одне, бо часом людина має і два обличчя, які показує відповідно до обставин.

Бувши голова місцевого відділу КУК виступив проти моєї пропозиції. Я сказав йому, що думка ошисї особи невизначальна, і тоді справу поставле-

но під голосування. Але голова КУК перед тим добре декого поагітував, і мій внесок перепав. Та коли люди підносили руки проти, я запримітив одну жінку, яка також була проти. Але вчорашнього дня я говорив з нею, і вона була за мою пропозицію. Отже, я її заштав: "Пані, що ви робите з себе?" А вона мені коротко відповіла: "Пане Пласконіе, я вже і так маю досить ворогів".

Та помимо цього обидва священники самі зрозуміли справу, і спільні молебні ві справляються у нас під пам'ятником щороку.

Ось такими ми є. У нас рабська психіка, ми різними піднептами загострюємо між собою ворожечу, яка нікому ніякої користі не приносить. Таке буває у громадському просвітньому житті.

Буває таке і в духовно-релігійному житті. Деякі люди спеціалізуються в тому і прислужуються священникам, приносячи їм різні вістки про інших правдиві (перекручені) і не правдиві, а часто такі і придумані. Та оповідають вони все чистю, навіть відгадуючи думки інших людей. А священники їм вірять.

Свого часу, невдовзі після мого переїзду до Сент-Кетерінс, прийшов до нашої хати священник — парох нашої церкви з колоїдою по різдвяних святах, як це звичайно буває. І поставив мені питання: "Чи ви шлюбні, чи живете так, на віру?" Я відчув на своєму обличчі вогонь, я спалахнув, але за хвилину опанував себе й відповів: "Отче, нам шлюб давня тодішній наш парох отець декан Іван Волянський. Ви ще, мабуть, тоді були маленьким хлопчиком". Бо напращу в нас є зараз діти, внуки й один правнук. Тож якій сором, яке нахабство зі сторони священника ставити таке питання. Та мабуть якась зловна душа піднесла йому отаку негідну вигадку на нас.

А за нешлюбними людьми священники дуже слідкують. Коли будь-хто з таких людей піде до сповіді, щоб очистити свою душу з гріхів, та признається, що живе на віру, то священник розгрішення не дає. І нехай така людина не вагається йти до причастя, бо священник їй не дасть і причастя і тим самим скомпромітує її перед усією громадою в церкві.

Подібно діється і з похороном: коли небіжчик не ходив до церкви, то священник його не поховав, хоч наша віра нам такого не наказує.

Тут хочеться сказати, що ніхто не похвалює життя без шлюбу. Воно негарно та, здається, таки і неморально. Але на це в людей можуть бути якісь особисті причини, і ми не хочемо встрявати до їхнього життя та моралі.

А був такий випадок, що одна українка пішла до сповіді. Священник був француз, але володів українською мовою. Жінка і призналася, що живе на віру з чоловіком. А священник її за це дуже похвалив, розуміючи її так, що ми всі християни віруємо в Бога, і з такою ж вірою вона живе зі своїм чоловіком, і недобачив у цьому нічого беззаконного.

Та шквата жінка почванілася перед своєю приятелькою, як гарно висловився священник-француз про неї та її чоловіка, як похвалив її, та й порадила тій приятельці також піти до нього.

Випадок мав великий розголос і скоро донісся до священників українських, а вони звернулися до священника-француза і зажадали вияснень. Скінчилося тим, що священник-француз у наступну неділю на проповіді признався до своєї помилки, яку вчинив несвідомо, не розуміючи як слід української мови.

Перед відкриттям пам'ятника наш комітет видруккував і розіслав наступне повідомлення:

**КОМІТЕТ УКРАЇНСЬКИХ КОМБАТАНСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ**

в Ст. Кетеринс, Онтаріо

ПОВІДОМЛЕННЯ

В неділю, 17-го жовтня 1965 р. відбудеться
в Ст. Кетеринс, Онт.

**УРОЧИСТЕ ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА
В ПАМ'ЯТЬ ПОЛЯГЛИХ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ
І КАНАДИ.**

Масно шану запросити Вас на цю урочистість у День Покрови, якою хочемо увіковічнити пам'ять тих найкращих синів народу, які у пренапружений час історії заплатили найвищу ціну за не, щоб наш нарід міг жити вільним державним життям на своїй землі.

Щоби належно і гідно вшанувати щогорічний празник Святої Покрови, та пам'ять тих молодих канадійців українського роду, які в двох світових війнах віддали своє життя за волю і добро Канади і цілого вільного світу, як і тих українців, що за ті самі ідеали волі, зложили своє життя в Україні і на всіх нобосвіщах земного глибоку.

В склад почесного Коїтету входять: отці Капелани української і канадійської армії, отці Парохів місцевих церков, високі старшини українських і канадійських збройних сил і голови центральних комбатантських і молодечих організацій.

Запрошуємо Високошановні Проводи і Центральні всіх українських військовиків, молодечих і суспільно-громадських організацій до численної участі.

Ми, колишні українські і канадійські воїни віримо, що всі наші друзі і побратими зброї, організації, Високодостоїнне Духовенство, молодь, громади відчуйте наше запрошення і масово прибудете

до нас у дні 17-го жовтня 1965 р. Нашим організованим здвигом дамо доказ вірності Святії Покровительці українського народу, Пресвятії Божій Матері і віддамо шану тим, які за Батьківщину життя своє віддали.

Нашою молитвою і постановою у стін ПАМ'ЯТНИКА зробимо СПІЛЬНУ ЗАЯВУ усім, приятелям і ворогам, а зокрема українському народові в неволі, що вірою і правдою будемо спюмагати ЙОГО боротьбу всіма нашими силами і спроможностями, аж УКРАЇНА СТАНЕ ВІЛЬНОЮ І САМОСТІЙНОЮ!
ПРОГРАМА СВЯТА:

Неділя, о год. 10:30 Служба Божя в наміренні Українського Народу.

Год. 12-га — Урочисте Відкриття Пам'ятника на церковній площі.

Святкування відбудуться під Почесним Патронатом Домініляного Президента Канадійського Лєтіону — Ф. Обрехта.

Відкриття Пам'ятника довершить достойний Генерал Армії УНР — М. Садовський в асисті української генералії.

Зорганізовану участь у святкуванні беруть: військові, молодечі, церковні і громадські організації.

Год. 1:15 — Святковий бенкет в парафіяльній залі.

До численної участі запрошуємо Українське Громадянство Ст. Кетеринс і околиці та добрих сусідів з Америки.

За Діловий Комітет:

Василь Пласконіс
голова

Михайло Чорнопиский
секретар

Пам'ятник поставлено на гарній площі при українській католицькій церкві, що є одною з найкращих в околиці і будову якої започаткував тодішній парох, а сьогоднішній владика єпископ Ізидор Борєцький. Площу прикрашають дерева, а в етибній резиденції священика.

Саме свято відкриття пам'ятника відбулося величаво і стало вронічтістю не лише для українців, але й для канадців. Про його перебіг у часописі "Вільне Слово" з 13 листопада 1965 року був уміщений репортаж, який наводжу нижче.

НА СЛАВУ УКРАЇНСЬКОЇ ЗБРОЇ!

Сонячний теплий ранок 17 жовтня віщує повний успіх величавим святкуванням св. Покрови та відкриття і посвячення Пам'ятника полкесим українським воєнкам канадської і української армій, який побудовано на площі української католицької церкви св. Кирила і Методія в Ст. Кетсрине, Онтаріо.

На площі постою авт і сусідніх вулицях немає місця. З'їжджаються святозго одягнені гості. Різні однострой, на них медали, відзнаки бойових заслуг, прапори, молодь і старші. В усіх радість, святозгий настрій.

Де кілька хвилин по год. 10-й ранку зорганізовано входять до церкви, ногот прапорів, за ними три дівчии в народній ноші, вінки несуть пластури. Погесний комітет — генерали, високі старшици канадської й української армій, голови Крайових управ встеранських організації, молодь Пласту і делегация СУМА з Бобало. Усе в церкві величаво, святозго, внутрішній вигляд церкви згідно із нашим обрядом, стилевий іконостас, ікони, золотом ткані ризи священиків, прекрасний спів отців, о.

пароха декана д-ра М. Комака, о. М. Блаженка з Торолд, о. Остаповича з Бобало, як диакона та церковного хору молоді від управою п. М. Гладина. Все нагє парозго створене для прославлення св. Покрови у торжествасний св. Літургії в пам'ятний українського народу.

Прийавий на Богослуженні міністер оборони Канади дост. П. Гелієр у товаристві двох своїх атавєс й кровинційного носла, стоять нагє загаровані багатством нашого обряду. На закінчення св. Літургії шира молитва «Боже Великий єдиний, дай Україні силу і єиду, волю і владсть».

Вирушає святозгий поїзд на церковну площу, де несавє в парку квіти, дерева, а серед цієї краси природи гранітний пам'ятник тим, які своє життя віддали за свій нарід. Попереду фрест, церковній зорриван, маршал походу п. Д. Бужанко, воєнк канадської армій і його заступник воєнк 1-ої Української Дивізії УНА, Роман Самотулка. В народній ноші три молодєвські дівчата з Пласту і МУН-у, несавє символ соборної України на відносає, закритив вишивкою, несуть несавє золоту землю з могили світлої пам. головного отамана і голови держави УНР Симона Петлюри та командира Корпусу Сівоєв Стрільців — творця УВО і ОУН, польк. Євгена Коновальця. Дівчата в авесті пластури, які несуть вінки, за ноготом прапорів бадворим кроком машерує цвіт народу — молодь, пластові гасници з Бобало, Гемилтону і Ст. Кетсрине від проведом своєї сьвйорів, авєрєдєк СУМА з Бобало. За молоддю, з повагою прохонуть «стари воїнає», авє вже сивоєзодові, їмні військові і бойові відзнаки завішені на грудях наказують їм сьвєгодні їти з відрєсним голом, за ними «нова воїнає», канадські воєнки, дивізійники і воєнки УНА. Погесний комітет, генерали М. Садовський, П. Самутин, В. Герасименко, а сє-

ред них міністер оборони Канади П. Гелієр, голова Ділового Комітету В. Пласкойє, полк. Сиденко, майор В. Зарицькай, сотники Ю. Темник, С. Гуляк, Б. Панзук, голови й представники естеранських організацій, К. Мигаль, д-р С. Росоза, проф. В. Верига, М. Федак, П. Козак, П. Лозовський, В. Багниський, Г. Поворозник, пані А. Панзук. Закінчує похід Весесніше друженство.

Всі устаовляються на назначенні місяця перед пам'ятником, який вкритий горною завісою.

Лунає канадійський гимн «О, Канада!» Член Комітету н. М. Шарик відчитує декларацію Комітету комбатантських організацій в Ст. Кетеринс, про ціль побудови пам'ятника і просить генерала УНР М. Садовського довершити акту відкриття. Коротке слово Генерала і наступне відселонення гранітного пам'ятника, на якому зрост, мет, кленовий листок і тризуб — панче «Тим, які життя віддали за Батьківщину». Отць д-р М. Комар довершує посвященні пам'ятника. Промовляє мійстр П. Гелієр. Дівгата підносять урозмето землю з Парижа й Роттердаму з могил св. н. от. С. Петлюри і св. н. полк. С. Коновальця, яку святожно хоронить в пам'ятнику голова Головної управи на Канаду УСГ сотн. Ю. Темник. Сурмаз пластуи С. Фіцк сурмить останній салют, хляється вниз прапори — салют Поляглям. Організацій складають вінки. Щиро від серця промовляє до молоді й батьків в англ. мові голова СУКВ сотн. Б. Панзук.

Відбувається дефіляда прапорів, молоді в одностроях Пласту і СУМА, естеранці і громадянства перед пам'ятником і Погесною президією.

Святогний бенкет у церковній залі відкриває голова ділового Комітету н. В. Пласкойє, а далі виголошують промови, привіти всі майже глени Погесного комітету. Голова СУКВ сотн. Б. Панзук

декорує міністра П. Гелієра відзнакою СУКВ із знаменням клизем «Ворітєся — поборєтє», як до-смертного погесного глена СУКВ. Веде зміло бенкетом н. М. Шарик, а хор молоді співає стрілецькі пісні. На закінченні бенкету сот. Б. Панзук виго-лошує дуже змістовну промову, в якій з'ясував на-прямні праці для естеранів, а зокрема для всіх українців у Канаді, признав заслуги естеранам у Ст. Кетеринс, та закликав до активної праці всіх воєнних естеранів у Канаді.

Кожний зокрема іде ще востаннє поглянути на пам'ятник, якого нагє золотом обліло промін-ня заходячого сонця.

Роз'їжджаються угасники з глибокою вірою у всемогуту силу Святої Покрови, Покровительки ук-раїнського війська, та з милим спомином пержи-того.

Роман Самогулка

Під пам'ятником кожного року на Зелені свя-та відправляються похоронні молебні за полягних борців за волю і свободу України і Канади. Участь беруть масово українці з православної і католицької церков, а священники, — католицький о. д-р М. Комар і православний протосрей о. Ф. Легенюк, — вітаючись, трічі схляють голови один одному на плече. Глядачі радють отією зливою та взаємопо-шаново і зворунуються до сліз. І не один пригадує собі, як то діялося у нас раніше, яка прірва лежала між обома Церквами, яка ненависть та ворожнеча їх ділила. Колись пані священники так повчали своїх вірних: коли виникне потреба, ідть до англіїтин, ідть до французів, ідть навіть до поляків, але не ідть до православної церкви. Коли ж хтось винад-ково і пішов до православної, то мусів з того спо-вїтатися, а священник молився Богові за прощення

такого гріха. І цей священник не хрестив дитини, коли кума була православна.

Знав я одну католицьку родину з далекої місцевості, яка раніше жила в такій околиці, де була лише православна церква, і взяла там шлюб. Коли ж подружжя переїхало в інше місце, де вже була католицька церква, то священник їм сказав, що вони не можуть бути парохіянами, бо їхній шлюб неважний. Можуть стати ними лише тоді, коли візьмуть шлюб у католицькій церкві.

Ось у таких взаємних ми були колись і так себе порівнювали. Сьогодні оця прірва вже вирівнюється, а часом вона зникне цілком, бо ми, чи то православні, чи то католики, чи євангелісти — всі належимо до єдиного українського народу. Всі ми боліємо тими самими невдачами, і всі ми радімо тими самими успіхами. Наші владники вже заявили за злукою Церков, і це є одним з найбільших кроків у нашому релігійному та національному житті.

Та не можна сказати, що такими були всі священники. Ні, напевно, ні! Ось, для прикладу, взявши нашого місцевого пароха о. д-ра М. Комара: він був одним з перших в нашій місцевості, що дав пошпи до нашої згоди та об'єднання з православною Церквою. І ми вже вісім років дивимося та вігнємося одним великим пошпем у наших громадах. Дай Боже, щоб ця подія принесла далі добрі наслідки і стала повчальним прикладом не тільки для мирян, але й для тих священників, які пробують ще далі жити по-старому та послуговуватися давніми методами в нашому громадському житті. Під цим оглядом вони залишилися далеко позаду.

ДЕЩО ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЖИТТЯ

Безумовно, що організаційне життя у великій мірі залежить від людини, яка його очолює та ним керує. І вже в перших днях урядкування тієї людини можна зорієнтуватися, чи дотримуватиме вона правопорядку та організаційної дисципліни. І коли виявляється, що та особа не відповідає своєму призначенню і дає підстави до невдоволення, то її треба усунути.

Але це не завжди вдається, бо така людина, хоч і не гідна стояти на чолі організації, перед рішучими виборами всього заряду веде агітацію проти відповідних осіб, щоб не допустити їх до нової урядовки, а вихатися самій.

От свого часу сталася подібна подія у відділі КУК в Сент-Кетерінс. Один з "найбільших патріотів", який найчастіше про свій патріотизм згадує (навіть і тоді, коли випиває повну чарку, не забуває зі звички примовити "слава Україні!"), був обраний головою КУК. В цьому часі голова канцелярії КУК приготувалася до з'їзду, який, як звичайно, відбувався у Вінніпегу. На цей з'їзд вибрано делегата, якому платиться проїзд і всі подорожні видатки. Та в останній хвилині поїхав також і згаданий "патріот", взявши для себе з каси відповідну суму. Членство КУКу довівалося про що справу лише підчас других місячних зборів, коли фінансовий референт візвігав касовий звіт. Усі члени були тим дуже обурені і гостро зареагували на це безprawство, опінуючи вишвок голови як злочин і крадіж.

Однак, на тому стало. Грошей "патріот" не звернув, але на других зборах його вже оминули, бо він утратив довіря в людей.

Як нам усім відомо, кожна організація має свій статут і мусить його підтримуватися, бо лишень таким способом вона може існувати і сповняти поставлені перед собою завдання.

Свого часу відбулися річні збори Українського Народнього Союзу, де і я є членом. Як звичайно, був відчитаний звіт, з якого ми довідалися, що кілька членів з нашої місцевості дістали невелику допомогу через те, що хорували і були недібні до праці. Тим часом дехто з них цілком нічого не робив і був здоровим.

Я спитав секретаря, хто з членів УНС упринципований дістати таку допомогу від Головної Управи УНС? Бо моя дружина була дуже важко хворою, переживши операцію хребта, довго була недібна до ніякої праці, лежала в ліжку, але ніякої допомоги не одержала.

На мій запит секретар відповів, що допомогу одержують лишень бідні, які не мають ніяких засобів до життя. І на potwierдження покликався на свого попередника, який секретарював раніше. Той попередній секретар сказав те саме. Мені стало моторошно, бо я не міг у не повірити: то як виглядав би статут УНС? Хто ж зможе обчислити чись майно і кишеньо?

Відповівши мені на мої питання, секретар питає, чи я вдоволений? Я сказав, що по висненню двох авторитетних осіб, мені не залищається нічого робити.

Та врешті голос забрав окружний провідник УНС з сусідньої місцевості Грімсбі й заявив, що кожний член УНС, який утратив через хворобу здібність до фізичної праці, має право на допомогу.

Змішані, секретарі не відповідали на це нічого, а і я змовчав, щоб не спровокувати якоїсь ворохобні. Вважав, що для секретарів вистачало виснення окружного провідника. Бо винен був не лишень сам секретар, але й опікуни (відвідувачі), спеціально покликані для того, щоб відвідувати хворих і здавати звіти секретареві.

Не дуже то складно іде й справа з виборами делегатів на конвенції УНС, які відбуваються кожних чотири роки. Про загальні збори взагалі не проголошується, а повідомляється невеличку кількість осіб. З'являється десять-п'ятнадцять членів, хоч усіх у нашому відділі є понад три сотні, але і з присутніх ніколи не допускають до того, щоб делегат був вибраний законно на підставі голосування. Їдуть самі найбільше впливові, а як і признають когось, то лишень такого, який їм найбільше відповідний. А робиться воно так через те, що делегатам платять не лишень конти подорожі, а й винагороджують за втрачений час. От і признають отого "найбільшого патріота", який не хоче нікому підпорядковуватися. Коли ж хтось йому згадає про контролю, то він пакидастся брудними лайливими словами, і не вважає на те, що закид стаєть старша віком людина, яка може бути йому батьком. Бо тому "патріотові" море по коліна.

І тут напрошується питання: чи такі члени корисні для будь-якої організації? Чи не є вони руйніниками, бож на правду не творять нічого повчального, лишень руйнують, може, й більше, ніж платні ворожі агенти.

“ВШЕХ МОЦАРСКА ПОЛЬСКА”

Свого часу в місцевому канадському часописі “Сент Кетеріне Стандард” якийсь не дуже то великий знавець польської історії помістив статтю з претенсіями щодо польських кордонів між Польщею з одного боку та Німеччиною й Україною — з другого. І в цій статті автор намагався довести, що східня частина Галичини, яку забрала Росія, належить по праву Польщі, бо там живе 90% польського населення. На цю статтю відзивався тодішній голова місцевого КУКУ п. Михайло Гладина, вияснюючи, що як Галичину, так білоруські та литовські землі забрано силою (від автора: хоч в дійсності оні окуповані землі забрано поляками обманом та підступом. Польща випросила помочі від Франції з військом та зброяю на чолі з генералом Галлером, щоб хоронити границі Польщі. Польські вельможі з панями та паннами так гарно вітали французьких генералів, що ті закрили очі, коли польські війська пішли далеко поза границі Польщі на чужі землі). Ось у такій спосіб наші українські землі знайшлися під окупацією Польщі. Та Україна не має такого шастя, щоб знайти і собі таку Францію, яка б допомогла, як не зброяю та військом, то бодай медикаментами.

На статтю п. М. Гладина відзивався аж 6 польських патріотів й одна жінка, і кожний з них вияснив справу по-своєму. Один каже, що Західня Україна належала до Польщі від 1000 років, другий каже, що ці землі (“Галиція”) заселені на 90% поляками, а ще інші твердять, що колись у дав-

нину не було взагалі українців, а були самі “русини” і що вони були мішаниною скитів, слов’ян і монголів (ця наші забула, що і їхній народ є також мішаниною). Деякі доводять, що українці та поляки жили між собою у згоді та побирались між собою (замітка автора: як оженився поляк з українкою, то вона мусіла бути доброю господинею і дружиною та виховувати йому дітей на його лад і “гадати” його мовою. Та коли та мама-українка заговорила до дитини своєю мовою, або, не дай Боже, вчила її хреститись по-своєму чи молитись, то це вже було чоловікові-полякові невсмак. Він тоді накидувався на жінку і вигукував: “Ти русиньська к...!” Ось таке було життя в мішаному подружжі).

Та на прикелік диво, на цей крик, що його діяли поляки сприводу статті п. М. Гладина, ніхто з українців не відзивався ні словом. Всі мовчали. Чому? Може тому, панове, що ви не любите та чимсь вас образив? А, може, ви його не долюблюєте? На не всі мають право, бо ж ми лишень люди, і нам вільно любити чи не любити. Але, панове зі Сент Кетеріне, п. М. Гладина у цьому випадку не став в обороні своєї особистости, але нашого українського загалу! Він боронив честь свою і нашу — всього нашого народу! Чи ви знаєте, що опією вашою мовчанкою ви схвалюєте все те, що ваші вороги про вас говорять? Бо ви ж цього не заперечуєте, ви ж мовчите — то так, як би сказати їм: “А може то так і є”. А, може, ви боїтеся їх скридити висловами свого протесту? А от, дивіться, вони не боїться, вони пишуть і підписують свої імена, за підписком деяких, які сховалися під псевдонімами “Об’єктив Байстендер” чи “Интерестел Рідер”. Між ними мій бути і ваш пан доктор, чи їхній ксьондзь-пробощ — все могло бути, тільки не в нас, хоч і в нас не бракує людей з вищою освітою. Є доктори, ще й з докторатами, є менажи, інженери,

професори, магістри, а вже не кажучи про вчених без титулів, яких є найбільше. Та всі вони мовчали, а натомість дуже вміло воюють між собою. Ця боротьба негавас — тривас у безконечність, ми роздроблюємося до тієї міри, що часто не знаємо, чи є де більший ворог для нас, як ми самі для себе.

Кожного року відбуваються у нас державні свята Першого Листопада або 22 січня день Злукі Українських Земель. Довгий стій фронт до публіки весь зановищений, нема порожнього місця. Там сидять священники (хоч колись такого не було), там сидять адвокати та інші особи з титулами. Говориться про всеукраїнський зрив нашого народу в 1918 році та про всякі інші речі, залежно від промовців, як вони собі свої промови оформили. Є багато таких, які цього не знають, та знову є такі, що знають, бо були свідомими учасниками отих всіх подій. Але на них чомусь ніхто не звертає уваги, хоч їх нема вже багато. У нашій місцевості їх стільки, що, як кажуть, можна на пальцях рук почислити. У цьому ж часі я підступко до голови відділу КУК і питаю: "Чому аж так обминаєте?" Бо тоді у залі був присутнім голова Головної Управи УСГ. Голова КУКу мені відповів, що він радо це зробив би, але на переноски стоїть людина, заангажована переводити свято. Та людина спротивилася, кажучи: "Ви ж не знаєте цього, що він належить до ворожої нам організації — Української Стрілецької Громади!"

Ось так виглядає справа в нашому організаційному житті. Ми далі продовжуємо те, що діялося сотні років назад, чого тільки й було потрібно нашим ворогам. Поляки це добре розуміли й рили, щоб підкопувати наше взаємне довіря, та керувалися засадою: "пусяцьць русіна на русіна" — хай вони себе взаємно винублюють, а наші руки будуть чисті.

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЖИТТЯ В СЕНТ КЕТЕРІНС

Під сучасну пору в Сент Кетерінс нараховується кругло 13.000 українців, і наше місто під оглядом активності національного, культурного і політичного життя належить до найживавіших у провінції Онтаріо. Масмо чотири українських домівки, де, можна сказати без перебільшення, кипить життя: домівка УНО, "Чорноморський Дім" та ще дві окремі домівки при католицькій і православної церквах. Церкви великі й гарні та нараховують значне число практикуючих вірних, у чому легко переконатися по тих довгих шеренгах авт, що в часі богослужень заповняють площі при церквах і навіть бічні прилягаючі вулиці.

Є в нас також баптистська церква, та, по правді сказавши, не знати, чи можна її назвати українською, бо до неї належать також москалі, поляки, румуни та люди інших національностей. Коли говорити з тими баптистами (один з них навіть мій приятель і колишній сусід), яюсь вражає, що вони звуть себе віруючими. Отже, в їхньому розумінні віруючими в Бога є тільки вони, а з того виходить, що приналежні до інших віровизнань люди — не віруючі. А щодо національності, то тим віруючим байдуже, бо вони, мовляв, усі — Божий народ.

Щодо організації, то на перше місце, безумовно, треба поставити наш відділ Комітету Українців Канади (КУК), який, щоправда, постав пізніше, але репрезентує всі наші політичні, культурні, комбатантські, жіночі, молодечі й релігійні об'єднання. А тих об'єднань, організації й навіть комітетів в Сент Кетерінс, як було зазначено, є досить багато. Крім

лізний кістяк будинку простояв кілька років (знімка з нього була вміщена в часописі "Вільне Слово") і добре намозолнив усім очі. На продовження будови не вистачало грошей, і все заглохло.

Між членами будівельного комітету були й добрі та ідейні люди, але переважаюча сила була в таких, які мали на думці лише свою власну паживу. Члени організації цілковито втратили довіру. А внаслідок прийшли контрактори з машиною, розлучили в'язанні і забрали залізо назад. На превеликий жаль, Легіон назвав себе іменем с. п. Євгена Конавальця...

Ось такі люди спричинюють найбільше лиха в наших організаціях. Вони своєю влізливістю та впертістю поборюють все добре та корисне і є більшими шкідниками та руйнівниками в організаційному житті, ніж ілачені ворожі агенти.

Сьогодні ця організація зникла цілком, і коли заговорити про неї з нашими місцевими громадянами, то вони навіть не бажать підтримувати розмови, бо всі вважають, що не дуже сумне та жалюгідне явище.

Повертаючись ще раз до нашої молоді, не можна обминути мовчанкою організованої Комітетом Оборони Валентина Мороза голодівки при місцевому Брук університеті. Голодувало 11 осіб, серед яких була одна англійка:

1. Раїса Повільник
2. Богдана Роздольська
3. Неля Бобро
4. Ірина Венгльовська
5. Богдан Височанський
6. Керен Англе (англійка)
7. Василь Березовський
8. Марійка Ксбало
9. Оларка Дейска

10. Роман Кухар

11. Оксана Кришницька.

Перних шість осіб голодували 14 днів, решта від 7 до 11 днів. Голодуючими ошкікувався доктор Ярослав Якібчук.

Честь і слава онім молоденьким патріотам-героям! І жаль і гордість мішалася в душі, коли було дивитися на їхні зблідлі від голодівки личка. Бож чотирнадцять днів голоду — то не жарг! Треба було мати велику силу волі, щоб себе опанувати і витримати задля великого діла. Дивлячись на них, ми пригадували собі наших колишніх героїнь та героїв, як Ольга Басараб, Олена Теліга та багато-багато інших, які віддали життя за свій народ. Тут уже не можна було сказати, що ці діти пішли за намовою других, щоб відзначити якусь групу. Ні, це вже була посвята їх самих. Це вже була заслуга родичів, які освідомлювали своїх дітей, які розказували їм про знущання, нарутні і тортури, що їх завдавали нашому українському народові наші вітнічі вороги, як москалі, так поляки.

Честь їм і слава!

Цих молодих патріотів, які паражували себе і своє життя на небезпеку, часто відвідував православний священник з Грімсбі о. Т. Міленко та п. Мирон Спольський, щоб скріпити їх на душі за їхню героїчну постанову.

ПРОФЕСОР ОМЕЛЯН ОМЕЦІНСЬКИЙ

Пан Омелян Омецінський, уроженець села Дичкова, належить до дуже скромних людей. Я знав його, будиши ще малим хлопцем, та не раз забігав по науці на шкільне подвір'я, щоб з ним побавитися. Я був старший від нього на кілька років, і коли я вже ходив до школи, то він був зовсім малим дівчаком. Але я чомусь його любив, та й він мав приємність зі мною бавитися, часом навіть аж до вечора. Тоді його добра мама — пані Омецінська вносила нам по великому куску бутки, щоб не переривати нам забави. Був п. Омелян дуже лагідної вдачі і, коли виріс уже, ніколи не погорджував нашими селянськими хлопцями. Таким він залишився і донні.

Я не бачив п. Омеляна понад 50 років. Я лише його студентом тернопільської гімназії. Але раптом довідався від професора В. Мацькова (також тернопільця з Гаїв Великих), що п. Омелян Омецінський живе недалеко від нас в Амерці, в місті Рочестер. Тоді я вирішив за всяку ціну його відвідати.

Мому синові Володимирові не справило багато трудностей відшукати мешкання мого доброго земляка — і ось я мав нагоду та велику приємність зустрітися з людиною, яка, як і я, просякнута до глибини душі любов'ю до рідного села.

В домі п. Омеляна я познайомився з його дуже милою дружиною, добродушністю і нирістю підком подібною до свого мужа. Саме тоді в Омецінських гостював і батько пані Омецінської — отень Чавс, віком уже старенький. Пронаявчись із ним,

я простив його, щоб вони всі приїхали до нас у Канаду.

Не минуло багато часу, як п. Омелян приїхав до нас у гості. Я своєчасно повідомив про це наших земляків, які походили з Дичкова та Красівки, і в нас зійшлося тісне товариство: Оксана й Павло Коначівські та Мирон Гулька — мій сусід. Павло Коначівський — сестриник моєї дружини, а пані Оксана (з роду Федоровська) з села Книгачка була колись в гімназії ученицею проф. Омецінського, який був також професором в Українському Педагогічному Товаристві.

Всі ми були раді стрічею та загадували наші рідні села й околиці, де родились і впростили. Між іншим, пані Оксана згадала, як колись дівчата-студентки зробили професорові Омецінському збитка: вимастили крейдою його стілець і підступили його під стіл так, щоб не було помітно. А професор Омецінський був великим елегантом і ходив у дуже гарному чорному уборанні. Отже, нічого не підозріваючи, він увійшов до класу і сів на вимастений стілець. Звичайно, крейда попричинила до уборання і на чорному тлі дуже різко виділялася. Спочатку, поки професор сидів, збиточинні-студентки мовчали, але, коли він устав і почав прохажуватися по класі, почали широким підсміхуватися. А вренгі заготовали вголос. Омецінський догадався, що з ним щось сталося, а тоді й побачив. Але що ж він мав учинити? Не настоював, щоб довідатися, котра з учениць таке вчинила, а, може, й сам догадався. Та зате йому приємно було чути радісний дивочий сміх, дарма що дівчата раділи його козлом. Але він їм простив.

НАШ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД

Це — народ терпіння, та не тільки одиниць, але також і загалом, щоб висловити свої скарги перед іншими народами про наше поневоління ворогами-окупантами та про біль нашої душі.

Та такими ми вже живемо віками, та наших скарг вже і не дуже то слухають, та і не беруть під увагу. Мабуть, такими ми вже приречені і Богом і людьми.

Свого часу моя дружина знаходилася у шпиталі Сент Майка Госпітал у Торонто. Там вона перенесла операцію хребта. Ця операція була серйозною, бо зламаний хребет був дещо задавнений. Та після цього вона, обертаючись на боки сама без помічі (бо таке було завдання від доктора), відчувала великий біль та виладала з себе звуки стону: "Ой-ой!"

Коло неї були інші жінки, які вже дещо видужували та деколи старалися їй дечим допомогти. Вони були англо-саксонки. Слідкували вони за кожним її рухом і деякими висловами. Та дуже зауважили вони це слово "ой-ой!" та її кінець кічків шпиталі її, яке значення має це слово "ой-ой!"

Дружина не змогла їм як слід вяснити в англійській мові, яке значіння має "ой", та сказала, що це є вислів її болю. Відтак вони самі старалися віднайти та почали дискутувати. Одна з них висловила, що це є "авч!", друга їй заперечує, що ні, бо цей "авч", то є вислів в одній хвилині і короткий, як від удару, або чогось подібного іншого.

Та не знаю, чи ми всі, як українці, вглиблюючись думкою, щоб пізнати дійсну причину доцільного значення нашого болячого "ой-ой-ой!"

Та такі приходимо до цього висновку, що те наше "ой", то не тільки є вислів болю нашого тіла, але і душевного. Воно в нас вже є так вроджене. Оце "ой" висловилося ми в наших піснях... Як в молодих залюблених, в яких їхні пляноваті кохання не здійснилися. Висловилося також в наших піснях про наші невдачі в боротьбі з ворогами. І це вже є вкорінене в наших душах.

Ось наші пісні:

1. Ой у лузі червона калина похилилася.
2. Ой та її зажуривсь стрільця січовий.
3. Ой любив та її кохав, козак дівчину мав.
4. Ой вляглася, гусоньки на став.
5. Ой на горі там жінці жнуть.
6. Ой у полі нивка.

І багато-багато інших пісень, які стосуються до цього нашого болячого "ой-ой!". А краще б змінити на:

"Сміло, други, не тратьте
Духа у страшную проу"...

дою та відсидів кілька тижнів у тюрмі, а врешті був змушений шукати кращої долі за морем — у Канаді, куди прибув 1925 р. Дома залишив дружину Софію з маленьким сином Омеляном. Працюючи у різних місцевостях Канади й заощадивши децю грошей, п. Василь 1934 р. спровадив до себе дружину із сином. І хоч несприятливі були тоді життєві обставини, однак своєю незстомною працею вони перемогли всі труднощі та за оцціджені гроші набули овогосву фарму в Ст. Кетеринсі. Тут провели вони вже більш спокійні роки працюючи ржки свого життя, вилговавши й одруживши двох синів, змогли їм улантуватись і розвсти своє родинне життя.

Останньо п-во Пласконоси відійшли на заслуженій відпозинок, продавши згадану фарму. Піде й ніколи не забували вони про українські справи, що й є їхньою витомсінністю, про українську пресу та книжку.

Парох, о. д-р М. Комар у коротких словах накресдив релігійність, глибокий патріотизм і працюовитість п-ва Пласконосіа, радіючи враз із присутніми, що Господь дозволив їм дожити цього рідкісного свята — 50-річтя подружжя, свята подяки Богові за прожиті спільно 50 років, побажав їм щасливої старости, потіхи з дітей і внуків та просив присутніх про несільні молитви за здоров'я ювілянтів.

Сини Омелян і Володимир зворушливими словами дякували родизам-ювілянтам за дбайливе релігійне виховання, науку й тіклування. Параня і Степан Саловські — родина ювілянтів сказали, що на їхню думку п-во Пласконоси все однаково молоді, завжди працюовиті, активні та бажали б собі досякати ще діамантового ювілею. П. Конатівський, свояк з Гемілтоу вказав ще на інші риси

характеру п. Пласконоса, який ціле своє життя в Канаді був активним гленом і головою Української Стрільцької Громади, як заодно УНОБ'єднання і ги то в проводі цих організацій, ги як глен — своєю порадою, ділами та жертовністю на народні й церковні справи, виявляв свій патріотизм і любов до пошволенної Батьківщини-України. Між інших п. Пласконіс відвідував вже кілька разів свою рідню — брата й сестри в Аргентині, а минулого року помістив у «Вільному Слові» свої цікаві спомини-враження з поїздки до цієї країни. Там він знаходив контакт з нашим організаційним і релігійним життям аргентинських українців; м. ін. відвідав преосвященного єпископа А. Санселяка у його палаті в Буенос Айрсі. Обое ювіляти — це глибоко релігійні та жертовні люди на потреби своєї Церкви й організацій. Також заходами п. Пласконоса основано свого часу комітет, який провів побудову пам'ятника на церковній площі «Поляглим Героям за волю України й Канади». Під цим пам'ятником щороку відправляються молебні обох українських Церков — католицької і православної як символ єдності, від гас національних святкувань. Про справи зв'язані з цим пам'ятником згадав у своїм слові І. Тивоняк. Говорили ще Н. Касюляк з Ванкуверу й І. Червоняк, який жартом сказав таку щирну правду: «Якщо в головіка є добра жінка, якою є якраз наші Софія, то головікам не важко дожити золотого, а то й діамантового ювілею, того й бажав шановним ювілянтам.

Під кінець щирої та щирої гостини, від себе й дружини подякував усім присутнім до глибини зворушення п. Василь Пласконіс-ювілянт. Він дякував усім, родині й приятелям, які своєю присутністю шанували їхній 50-річний ювілей подружжя, їхнє родинне свято, та жалів, що ще замало пра-

цював для національної справи, а всі свої дотеперішні скромні досягнення, успіхи як на приватному так і організаційно-національному полі, у великій мірі завдягує своїй невтомній подрузі життя Собрій і їй належить так від нього як і від їхніх дітей щиро признати та вдяк.

Під час веселої гутірки, оглядання принесених ювілянтам (хоч ними не бажали!) дарунків, віснів і жартів, скоро проминув цей, напевно, приємний вечір у гостинному щиро українському домі задушевного ювілянта. Щастя їм Боже і на дальше.

Присутній П. К.

Редакція «Нового Шляху» приєднується до щирого дружнього вітання п-ва Пласконосів і з особливою сердечністю вітає їх із щасливим родинним Ювілеєм та висловлює вдячність і признання зокрема п. Василеві Пласконасові — мюнхеру нашого часопису — одному вже з небагатьох — за постійну підтримку й поширення нашого національного органу — виразника української національної єдності.

Щастя Вам, Боже, кріпким здоров'ям на Милості Літа!

Радію й тим, що міністерство Військових Справ Української Народньої Республіки не забуло моїх скромних заслуг, вірніше, сповнення моїх прямих обов'язків супроти батьківщини в часи Визвольних Змагань, та відзначило мене вже на багатьох роках Воєнним Хрестом, а Головна Команда Війська і Флоту — Хрестом Симона Петлюри.

Г Р А М О Т А

УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
наказу Головної Команди Війська й Флоти від 22-V-1032 р. Головна Рада Хреста Симона Петлюри признає

ІСТУТІВІ ВАСИЛЮ ПЛАСКОВОСУ,

ХРЕСТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ
Ч. 0430 за участь у збройній боротьбі за державність України під зверхнім проводом Головного Отамана Симона Петлюри.

Машині
Секретар
Леонід Василів
Нагор

М. Шрамко
Голова Ради
Микола Шрамко
Генерал Хорунжий

Ч. 0430. 5 квітня 19 67 р.

Списані спогади — це ніби закінчення життєвого шляху. Та я, не вважаючи на свій вік, не втрапив ніще ані сили, ані охоти, ані почуття обов'язку до національних справ — до долі нашого многострадального українського народу. Не можу поскаржитися на брак здоров'я, бо ціле своє життя шанував цей Божий дар і не розтрицькував його на шкідливі й негідні людської честі речі. Правда, працював тяжко і багато, але не скаржуся і не нарікаю, бо Сам Господь після першого людського гріхопадіння призначив нам добувати хліб у поті чола. І я його добував чесно, а Всевишній поблагословив мій труд, і я вже не потребую більше журитися завтрішнім днем. Натомість можу більше сили й уваги прикласти до національної ниви, яку, правда, доводиться орати не на рідній землі, але яка колись дасть плід для нашої загальної СВЯТОЇ СПРАВИ. Для тієї СПРАВИ я живу, для неї стараюся, як можу, над леном болюю серцем, за неї молюся і твердо вірю, що:

Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!

Мати автора Пелегія (з дому Яцишин) Пласоніс з доньками
Настею і Мартою.

Українська католицька церква в с. Дичкові.

Мурована дзвіниця і статуя Матері Божої з Дитям в Дичкові.

Перша власна хата п-ства Софії й Василя Пласноніс у Канаді — в м. Тимінс.

Родина Пласноніс біля власної хати в Тимінс. Стоять з ліва на право: В. Пласноніс, син Омелян (перед відходом до надсільної армії), п-ні Софія Пласноніс і молодий син Володимир.

Перед відкриттям пам'ятника Полтавцям за волю України й Находу.
Св'ят Катеріна 17. 10. 1955 р.

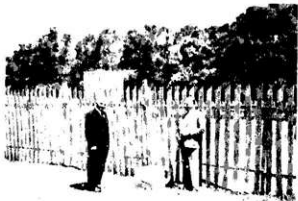
Родина В. Пасюноуса в Аргентині в 1959 р. Сидять з ліва на право: Софія Пасюноус,
сестра автора Паране, братова Телма і наемниця Еухіа. Стоять: В. Пасюноус, сестра
Марта, брат Стефан і сестриня зять Оуарпа.

Посвященні пам'ятника Пам'яті за волю України і Канади, Сент-Ітерінс
17. 10. 1965 р.

Підношення прапора в дні свята Державності 22 січня
(Сент-Ітерінс).

В. Пласоніс і Д. Гульна 1970 р. біля підвального камені під будову пам'ятника Т. Шевченка в Аргентині.

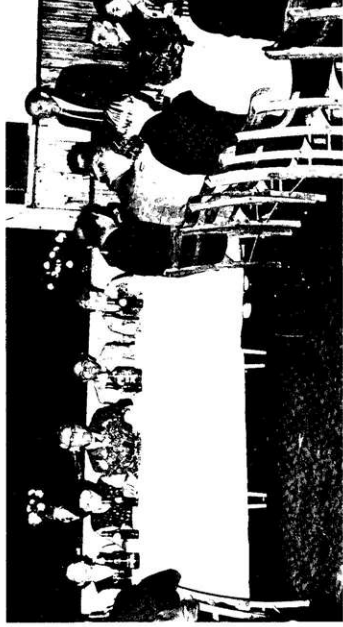

Відкриття і посвячення пам'ятника Т. Шевченка в Аргентині в 1971 р.

Пам'ятник Т. Шевченка в Буенос Айресі в Аргентині.

Ми прийняли гостей з Америки й Канади 1971 р. у Вільде (Аргентина). Пані Богданна Дрозд — мультимедійно-освітня референтка "Просвіти" виступає з привіт.

Пані Слава Стецько вписується в пропам'ятну книгу т-ва "Просвіта" у Вільде.

Василь Пласконіс на відвідинах аргентинського єпископа А. Сапел'яка: Василь Пласконіс, єпископ А. Сапел'як і племінниця В. Пласноноса — Оля Гуль'яка.

Професор Омелян Омецінський, п-во Оксана і Павло Колачівські.

Автор, пані Софія Пласконіс і проф. О. Омецінський.

Василь Пласконіс і Сестри Служебниця в Беріссо (Аргентина).

Студенти що голодували в обороні Валентина Мороза. Голодова маніфестація відбулася при Брун університеті в Ст. Істерлінс.

Мистинин-ашинськийцім пани Софія Пазонкіс біли своїх робіт на виставі українського мистецтва пенсіонерів (людей віком понад 65 років) у Сант Кетерікс. Біли столу стоять Михайло Шаркс — громадський діяч та публіцист і професор мистецтв Павло Казиліський. Під стіною виставо чудовий вишиваний портрет Т. Шевченка, мистецтва виконаний паною Софією.

Зліва на право: Омелья Пласконіс, його дружина Ганя, Василь Пласконіс, Софія Пласконіс, невістка Твайла і Володимир Пласконіс.

Гийла, її батько Володимир Пласконіс, мати Твайла, а спереду внук Дін.

Доктор медицини Джим Лес, його дружина Кері (внучка п-ства В. і С. Пласконосіс), В. Пласконіс, Софія Пласконіс, внучка Гийла і внук Дін.

Правнук п-ства В. і С. Пласконосіс Грегори Лі — син д-ра Дніма і Кері Лі.

ЗМІСТ

Частина перша.

1. Передмова	5
2. Мос село	7
3. Селянська хата та її устаткування	24
4. Моя родина	28
5. Побут і звичаї села	37
6. Духовенство й інтелігенція села	50
7. Похорон у селі	64
8. Децю про мораль селянства	67
9. Про Україну	72
10. Початок війни 1914 р.	74
11. 1918 рік. З війни на війну	90
12. Складання зброї	95
13. Під гнітом польського окупанта	97

Частина друга

1. Вилід у Канаду	109
2. На лісорозрідках	117
3. В Онтарію	122
4. Економічна криза й підризна робота комуністів	124
5. Знову в копальнях	131
6. На фермі	143

7. Перший Світовий Конгрес Вільних Українців	171
8. Друга Поїздка до Аргентини	177
9. Третя поїздка в Аргентину	199
10. Другий Світовий Конгрес Вільних Українців	209
11. Наша Українська Католицька Церква у світовому світі	211
12. Дещо про наш український патріархат	217
13. Пам'ятник воїнам за волю України в Канаді	220
14. Дещо про організаційне життя	233
15. "Вісех модарска Польска"	236
16. Організаційне життя в Сент Кетеріне	239
17. Професор Омелін Омелінський	244
18. Наш український народ	246
19. Закінчення	248